

Multidiszciplináris kihívások Sokszínű válaszok

A BGF KVIK KÖT TANULMÁNYKÖTETE

KULTÚRA
VALÓSÁG
INFORMÁCIÓ
FEJLESZTÉS

2013/2

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági és Társadalomtudományi Intézeti Tanszéki Osztály Tanulmánykötete

On-line tanulmánykötet

Kiadó neve: BGF KVIK Közgazdasági Tanszéki Osztály

Kiadó székhelye: Bp, 1054, Alkotmány utca 9-11. I. em. 121.

Kiadásért felelős személy: dr. Hamar Farkas Ph.D.

Főszerkesztő: dr. Hamar Farkas Ph.D.

A borító Czeizel Balázs grafikus ötlete alapján készült

ISSN:

MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK

SOKSZÍNŰ VÁLASZOK

2013/2. kötet

**Budapesti Gazdasági Főiskola,
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági és Társadalomtudományi Intézeti Tanszéki Osztály
Tanulmánykötete**

Budapest, 2013. november 11.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Balázsné Lendvai Marietta</i> Észlelt kockázatok a pénzügyi szolgáltatások igénybevételénél	7
<i>Bernát László</i> A középiskolások hozott számítástechnikai tudása: egy mérés tapasztalatai és eredményei	16
<i>Bráváczy Ibolya</i> A hazai élelmiszervásárlók tudatosságának „sokszínűsége” - azaz élelmiszer fogyasztói klaszterek ismertetése	23
<i>Hámori Antal</i> A nem természetes személy laikusok fogyasztói védelmének változásai	35
<i>Kovács Nikolett</i> Hogyan étkezem? – Hallgatók étkezési szokásainak vizsgálata egy felsőoktatási intézményben	42
<i>Löblin János</i> Válság és szabályozás. A megoldási törekvések néhány vonatkozása. I. rész.	58
<i>Nadicsán József</i> Omán, az arab világ esszenciája	68
<i>Neszmélyi György Iván</i> Az egyiptomi belpolitikai események hatása a turizmusra	74
<i>Papp Judit</i> Az innovációs képesség és az alternatív tudástranszfer jelentősége a magyarországi gazdasági felsőoktatásban a végzett hallgatók munkaerőpiaci hatékonyságát tekintve	82
<i>Turcsán Arion – Erdélyi Éva – Saskia Werners</i> Éghajlatváltozás, és alkalmazkodási stratégiák keresése a szőlőtermesztésben: egy új módszer bemutatása	94
<i>Vágány Judit - Kárpáti Daróczi Judit</i> A KKV vezetők képzési szokásai	102

LEKTORAINK

dr. Antal Anita Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg,
Közszolgálati Intézeti Tanszék, főiskolai docens

dr. Asztalos László György

Tolerancia Pénzügyi Tanácsadó Kft., elnök

Balikó Eszter

Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal, Növénytermesztési és Kertészeti Igazgatóság,
Szőlő-Gyümölcs Szaporítóanyag Felügyeleti Osztály, témafelelős

Gyene Pál Ph.D. jelölt

Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, főiskolai adjunktus

dr. Drábik László

ny. minisztériumi szakmai főtanácsadó

dr. Erdélyi Éva Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Módszertani Intézeti Tanszéki Osztály, osztályvezető, egyetemi docens

dr. Király Éva Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, Tanszékvezető helyettes, főiskolai docens

dr. Németh Patrícia Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, főiskolai docens

Némethné dr. Tömő Zsuzsanna Ph.D.

Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar,
Vezetés-szervezési és Marketing Intézet, főiskolai docens

dr. Schwartz Kitti Ph.D.

Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
adjunktus

dr. Sipos Zoltán CSc.

Zsigmond Király Főiskola, Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet,
Intézetvezető, főiskolai tanár

dr. Zsarnóczai J. Sándor CSc.

Szent István Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, egyetemi docens

SZERZŐINK

Balázsne dr. Lendvai Marietta Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg,
Közszolgálati Intézeti Tanszék, egyetemi adjunktus

dr. Bernát László Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Módszertani Intézeti Tanszéki Osztály, főiskolai docens

Brávác Ibolya

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, adjunktus

dr. Erdélyi Éva Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Módszertani Intézeti Tanszéki Osztály, osztályvezető, egyetemi docens

dr. jur. Hámori Antal Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Vendéglátás Intézeti Tanszék, főiskolai docens,
a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának köztestületi tagja

Kárpátiné Daróczy Judit Ph.D. hallgató

Általános Vállalkozási Főiskola, Vállalkozás-menedzsment Tanszék, adjunktus

Kovács Nikolett

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Turizmus - Vendéglátás alapszak, Idegenforgalom és Szálloda szakirány, hallgató

Löblin János

Zsigmond Király Főiskola, oktató
Pénzügyi szakmai tanácsadó

dr. Nadicsán József

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági és Társadalomtudományi Intézeti Tanszéki Osztály, főiskolai docens

dr. Neszmélyi György Iván Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, főiskolai docens, címzetes egyetemi tanár (SZIE)

SZERZŐINK

Papp Judit

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, főiskolai adjunktus

dr. Saskia Werners Ph.D.

Wageningen University and Research Center, Centre for Water and Climate
Integrated Water Management Specialist

Turcsán Arion PhD hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori iskola

dr. Vágány Judit Ph.D.

Általános Vállalkozási Főiskola, Vállalkozás-menedzsment Tanszék, főiskolai tanár

Észlelt kockázatok a pénzügyi szolgáltatások igénybevételénél

A válság kitörése óta a pénzügyi szolgáltatói szektor a média célkeresztjébe került. Napról napra olvashattunk vagy hallhattunk sokkoló híreket a kínálati oldalon a bankok túlzott kockázatvállalásáról, az ingatlanpiaci buborék kipukkadásáról, a folyamatosan növekvő nem fizető hitelek állományáról, az ingatlanok árának értékvesztéséről, a hitelezési feltételek szigorításáról, szűkülő pénzügyi likviditásról, a bankközi piacon kialakult bizalmi válságról, keresleti oldalon pedig a munkahelyi elbocsátásokról, jövedelmi sokkokról, bajba jutott és fizetési nehézségekkel küszködő adósokról, valamint alacsony szintre süllyedő bizalmi indexekről, stb. Ezen piaci tendenciákkal párhuzamosan a pénzügyi szolgáltatások igénybevételéhez olyan érzelmi dimenziók is társultak, mint bizonytalanság, félelem, szorongás és csalódás. Célul tűztem ki a pszichológiai vetület, ezen belül az észlelt kockázati tényezők mélyebb megismerését.

Since the outburst of the global financial crisis the sector of financial services has been in the focus of the media. Day after day we can read or hear shocking news about some banks' exaggerated risk taking, burst bubbles at the estate market, a continuous increase in the stock of non-paying loans, loss of value of estates, tightened conditions of debts, narrowing financial market liquidity and a confidence crisis at the interbank market on the supply side as well as dismissals at workplaces, income shocks, the indebted being in trouble and having liquidity difficulties and also lowered confidence indexes, etc. on the demand side. Besides these market tendencies emotional dimensions such as insecurity, fear, anxiety and disappointment have also been associated with financial service utilisation. I aim at a thorough analysis of the perceived risk factors within the psychological projection.

Kockázateszlelés a pénzügyi szolgáltatásoknál

A szolgáltatások megfoghatatlansága, valamint a tapasztalati és a bizalmi tulajdonságok túlsúlya miatt az igénybevevők magas kockázatot érzékelnek. „A kockázatterzet azt fejezi ki, hogy a fogyasztó cselekedeteinek negatív következményei is lehetnek, amelyek valamilyen veszteség formájában jelentkezhetnek.” (Kenesei-Kolos, 2007, p. 95) A pénzügyi szolgáltatások igénybevételéhez is számos kockázati tényező kapcsolódhat. Nézzünk ezekre néhány példát az alábbiakban:

- *Általánosságban:* nem értem meg a terméket és annak jellemzőit, nem kapok az alkalmazótól precíz tájékoztatást, egy másik szolgáltató jobb ajánlatot tesz, a megbeszéltekhez képest egyéb költségeket is felszámítanak, sokat kell várakoznom, mire sorra kerülök, nem találok parkolóhelyet a személyes ügyintézés igénybevételéhez, nem ahhoz az ügyintézőhöz kerülök, akihez szerettem volna, a választott konstrukció túl kockázatos, a tanácsadó nem hozzáértő.

- *A megtakarítási/befektetési termékek igénybevételénél:* csődbe jut a pénzügyi szolgáltató, elfeledkezek a futamidő lejáratáról, a lejárat előtt szükség lesz a pénzre, így veszteség ér, elveszítem a befektetett tőkét, folyamatosan csökken a kamatláb, nem kapcsolódik a termékhez védelem (OBA, BEVA, egyéb garancia)
- *A hiteltermékek igénybevételénél:* rosszabbodik az anyagi helyzetem, elveszítem az ingatlant, amelyen a bank jelzálogjoga van, nem tudom fizetni a bank felé a tartozásomat, felkerülök a negatív adólistára (KHR), elutasítják a hitelkérelmemet, nem kapok hitelt, folyamatosan emelkedik a kamatláb, nem kapom meg időben a pénzt (csúszik a folyósítás).

A fogyasztók törekednek az észlelt kockázat csökkentésére, ezért kiemelten fontos, hogy a szolgáltatásnyújtók erre az igényre is reagáljanak, s jelenítsenek meg a palettán ilyen eszközöket.

A szolgáltatóknak tehát nem elég a saját problémáik (likviditási gondok, csökkenő jövedelmezőség, bajba jutott adósok, stb.) kezelésével foglalkozni, hanem kiemelten támogatni kell az ügyfeleket a teljes interakció során. A kommunikációban hangsúlyozni kell azokat a jellemzőket, amelyek növelik az ügyfelek biztonságérzetét, bővíteni kell a termékekbe beépített garanciaelemek számát (tőkegarancia, hozamgarancia). Újra az ügyfelek bizalmába kell férkőzni, s áldozatot kell hozni a „lelki betegség” gyógyításáért.

Az észlelt kockázatok feltárását célzó primer kutatás eredményeinek bemutatása

A pénzügyi szolgáltatásokhoz kapcsolható kockázati faktorok mélyebb feltárása érdekében primer kutatást végeztem kvantitatív technikával, s kérdőíves megkérdezéssel. Ennél a módszernél számszerűsíthetőek az adatok és alkalmasak a statisztikai elemzések elvégzésére.

Az összeállított kérdőívet a kerdoivem.hu oldalon rögzítettem, s annak érdekében, hogy biztosított legyen a statisztikai értékeléshez a véletlenszerűen kiválasztott minta, így a Kerdoivem.hu szolgáltatót bíztam meg, hogy véletlen mintavételi eljárással 2.000 főt érjen el, amelyet az ESOMAR ajánlások szerint el is végzett. A kérdőívben többségében a zárt kérdéseket alkalmaztam, így a kitöltők válaszalternatívák közül válogathattak. Ötfokozatú skálán jelölhették benyomásaikat, érzéseiket az iskolai osztályzatokhoz hasonlóan és rangsorolhattak. A teljes kérdőív elérhető a www.kerdoivem.hu/kerdoiv/516195299/ linken. A felmérésben vizsgáltam a pénzügyi kultúra összetevőit, a bizalom kiépítésének kulcsparamétereit, valamint a szolgáltatói felelősség megítélését is, de jelen tanulmányban a pénzügyi szolgáltatások igénybevételéhez kapcsolható kockázati tényezőket mutatom be részletesebben.

Az online megkérdezést 2012. első negyedévében végeztem. A kutatás célterülete a Dunántúl, Pest megye és Budapest volt, de néhányan az ország egyéb megyéiből is kitöltötték a kérdőívet, így összesen 2.046 fő elérésével valósult meg az adatgyűjtés. Az adatfeldolgozást a Microsoft Excel programjának és az SPSS adatelemző-és statisztikai szoftverjének 17.0 és 19.0 verziói segítségével végeztem el.

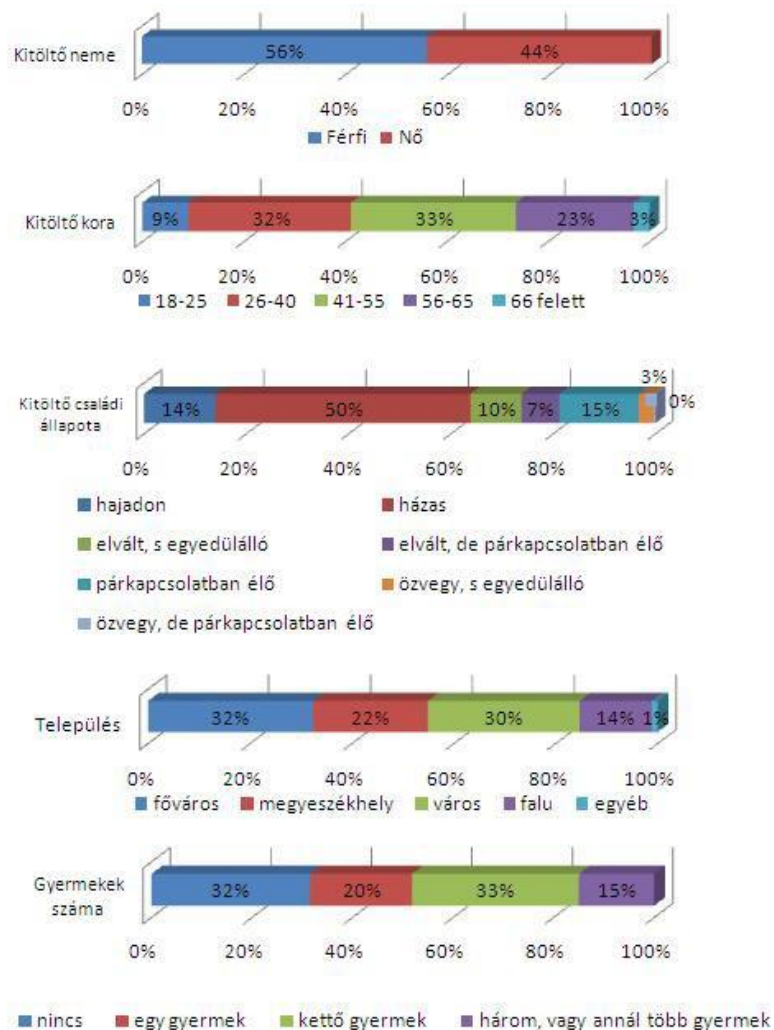
A kockázati tényezőket az ordinális skálát igénylő többdimenziós skálázás (MDS) technikájával elemeztem. A dimenziócsökkentő eljárás a válaszadók észleléseit és preferenciáit jeleníti meg grafikus módon. Nagyszámú változót próbál kevés változóba tömöríteni úgy, hogy az információ jelen-

tős hányada megmaradjon. Az empirikus elemzés során az ALSCAL eljárás eredményeit szemléltetem egy térbeli térképen, a „tengelyeiről azt feltételezzük, hogy utalnak arra a pszichológiai alakra vagy azokra a dimenziókra, amelyek alapján a válaszadók a stimulusokra vonatkozó percepcióikat és preferenciákat alkotják.” (Malhotra, 2007, p. 664.)

A primer kutatás eredményeinek bemutatása

A teljes mintára vonatkozó főbb demográfiai jellemzőket az 1. számú ábra szemlélteti. Megállapítható, hogy a legkisebb számban a 66 év felettiek töltötték ki a kérdőívet, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy ennek a korosztálynak az elérésére nem az online technika a legalkalmasabb. A téma vizsgálatához a legfontosabb korosztály került a középpontba. A családi állapot tekintetében a kitöltők többsége (72%) családban vagy párkapcsolatban él. Túlsúlyba kerültek azok, akik városban vagy a fővárosban élnek. A megkérdezetteknek mindössze 15%-a falun vagy egyéb településen lakik. A kitöltők többségének (68 százalék) van gyermeke, ezen belül 33%-nak van kettő gyermeke.

1. ábra: A kitöltők demográfiai jellemzői

Forrás: 2012. évi saját kutatás alapján, saját szerkesztés

A végső döntéshozatalt jelentősen meghatározza az észlelt kockázat, így ezek alaposabb megismerését tűztem ki célul. Valamennyi szolgáltatásnál, így a pénzügyi szolgáltatásoknál is magas az igénybe vevő kockázatérzete. A kérdőívben felsorakoztattam 9 kockázati tényezőt, s arra kértem a kitöltőket, hogy 1-től 5-ös skálán értékeljék, hogy magukra nézve, mennyire érzik ezeket kockázatosnak. Az 1. táblázat rendszerezi a vizsgált változókat.

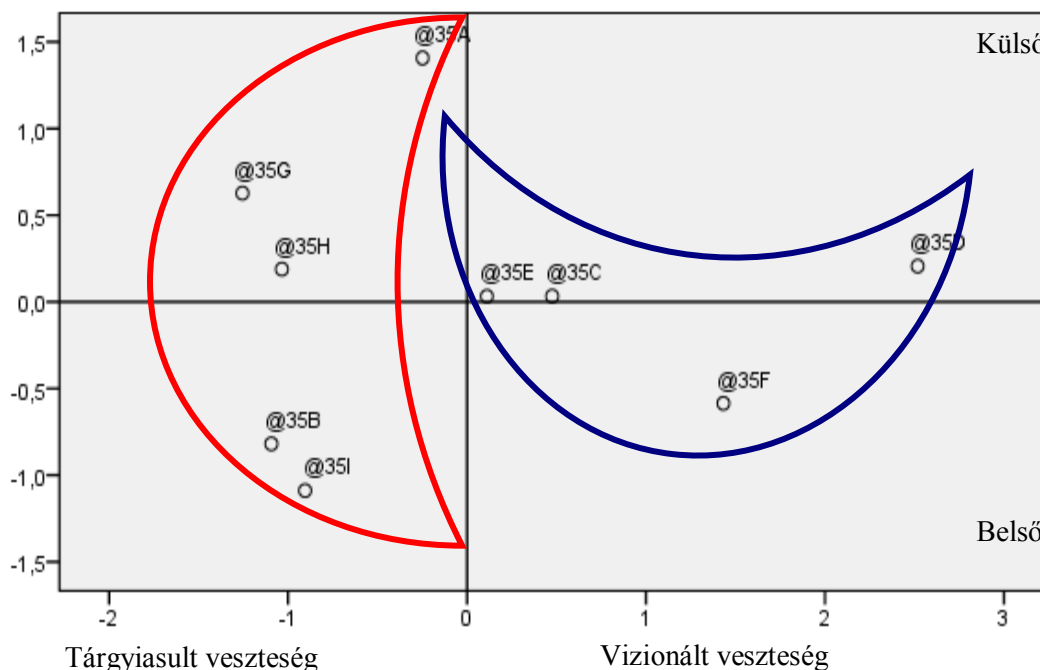
1. táblázat: A vizsgált kockázati tényezők a pénzügyi szolgáltatások igénybevételénél

Változó/Kockázati faktor	Jelölése az ábrázolásnál
Csődbe jut a pénzügyi szolgáltató	35A
Roszbododik az anyagi helyzetem	35B
Nem értem meg, nem látom át a terméket teljesen	35C
Nem merem megkérdezni azokat a szakkifejezéseket, amelyeket nem értek	35D
Nem kapok az alkalmazottól precíz tájékoztatást	35E
Egy másik szolgáltató jobb ajánlatot tesz	35F
Elveszítem a befektetett tőkét is	35G
Nem minden a termékhez kapcsolódó kockázatra hívják fel a figyelmemet	35H
Nem tudom fizetni a fennálló hiteltartozásomat	35I

Forrás: 2012. évi primer kutatás alapján saját szerkesztés

A kockázatokat átlagosan 3,25-re értékelték a megkérdezettek, legjelentősebbnek az anyagi helyzet rosszabbodását (3,79), és a kockázatokra való figyelemfelhívás elmaradását (3,79), míg legkevésbé kockázatosnak a bátorság hiányát (2,11) tartották. A többdimenziós skálázás eredményét a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: Az észlelet kritikus kockázati tényezők

Forrás: 2012. évi saját primer kutatási eredmények alapján az SPSS 17.0 verziójával készítve

Az ALSICAL eljárás esetében a vízszintes tengely ábrázolja az észlelt veszteséget és félelemérzetet, azt hogy mennyire élik bele magukat a válaszadók a megvillantott kockázatot rejtő eshetőségekbe. A függőleges tengely pedig jelzi a kockázat megjelenési helyét, amelynek van egy külső, a szolgáltatói oldalról kiinduló vetülete (termékkockázat, emberi tényező) és egy belső kockázati kitettsége, amely inkább az ügyfélhez köthető. A fenti ábrán az egymáshoz közel eső változók arról informálnak, hogy ezekről a válaszadók többsége hasonlóan gondolkodik, az aggályok, a félelem szintje közel azonosan képződik le a tudatban.

A diagram bal oldalán, a piros félholddal körbezárt elemek elemzése:

- A B és az I jelű elemek vonatkozásában megállapítható, hogy az anyagi veszteség elképzelt kockázata szinte „valósággá” válik a fejekben, ami nem véletlen, hisz jelentős a személyes kockázati kitettsége. A hitellel rendelkezőknek olyan aggálya is megjelenik, hogy nem tudják a banknak fizetni az előírt fizetési kötelezettséget.
- Hasonlóan vélekednek a válaszadók a G és a H jelű kockázati tényezőkkel kapcsolatban. A befektetett tőke elvesztési képének megjelenése, felidézi a fejekben a tárgyiasult veszteséget, akár összegszerűen is. Érdekes, hogy hasonló félelem tölti el a megkérdezetteket arról, hogy nem hívják fel a figyelmüket minden a termékhez kapcsolódó kockázatra.
- A diagramnak ezen a részterületén, de az előbbi két elemtől elkülönülve találhatjuk az A jelű változót. A pénzügyi szolgáltató csődbe jutásához szintén az anyagi veszteséget asszociálják a kitöltők, de ez már közelít az érzések tekintetében a másik kevésbé konkretizálható, vizionált dimenzióhoz. Az ábra jól igazolja is ezt, az A jelű faktor közelít a függőleges tengely átlépéshez.

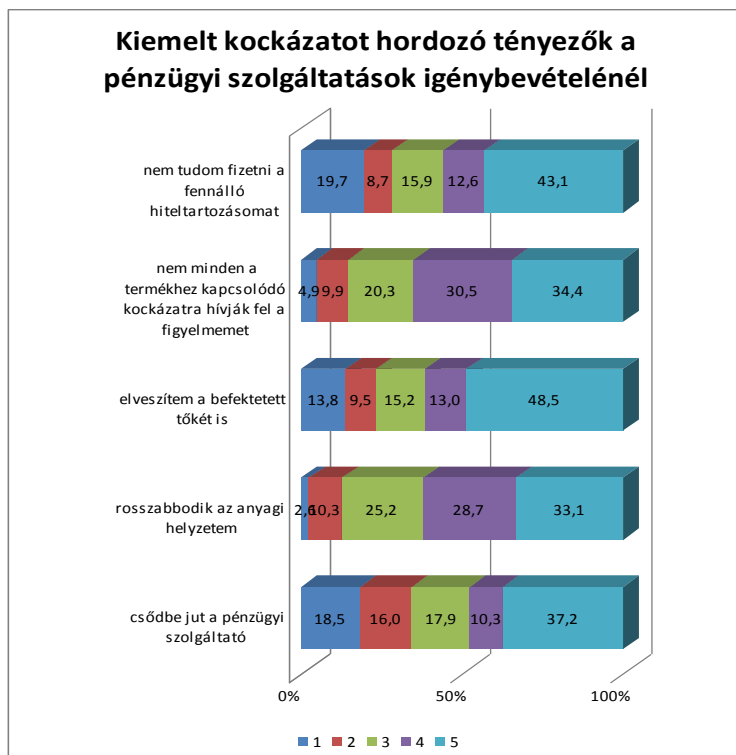
A diagram jobb oldalán, a kék félholdban megtalálható elemek elemzése:

- A térbeli térkép jobb oldalán a C,D,E változókat találjuk egy blokkba rendezve. A „nem kapok az alkalmazottól precíz tájékoztatást” összefügg a „nem értem meg, nem látom át a terméket teljesen” faktorral. A válaszadók hasonlóan észlelik a banki alkalmazott tájékoztatásából fakadó kockázatot, aminek az lehet a következménye, hogy nem látják át tökéletesen a terméket, maradnak bizonytalanságok, amelyek növelik a kockázatérzetet.
- Viszont a D tényező széthúzza a társaságot, a kitöltők többsége (65%) 1-es vagy 2-es kategóriába sorolta annak kockázatát, hogy nem meri megkérdezni azokat a szakkifejezéseket, amelyeket nem ért. Viszont a minta 17%-a magasabb kockázatot észlel ennél a faktornál, ami azért veszélyes, mert épp ennek az elemnek a bevetése segíthetné az A és C pontoknál érzékelt kockázati szintet. Ha valaki nem elég talpraesett és bátor a kérdések feltevésére, a bizonytalanságok tisztázására, akkor a megmaradt „rések” növelik a kockázatot.
- Az F kockázati tényező elkülönül a többtől, e mögött elsősorban árjellegű kockázat bújkik meg.

Megállapítható, hogy a diagram bal oldalán található tényezők bekövetkezése jelentős anyagi veszteséget okozna, s lelkiileg is nyomasztó hatásuk lenne a válaszadókra. Tehát az alábbi tényezők a legkritikusabbak a kitöltők megítélésében: csődbe jut a pénzügyi szolgáltató, elveszítem a befektetett tőkét is, nem minden a termékhez kapcsolódó kockázatra hívják fel a figyelmet, rosszabbodik az anyagi helyzetem, nem tudom fizetni a fennálló hiteltartozás. A 3. ábra is igazolja, hogy a felmérés-

be bevontak többsége ezt az öt elemet véli a legkockázatosabbnak. A válaszadók százalékában vizsgálva a legtöbben ezeket sorolták a legkritikusabb kategóriába.

3. ábra: Kiemelt kockázatot hordozó tényezők megítélése

Forrás: 2012. évi saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés

Ezek a faktorok kiemelt figyelmet érdemelnek, mert Bhardwaj és Bhattacharjee is rámutatott a 2010-ben készített tanulmányában, hogy a szolgáltatást igénybe vevők érzelmi állapota jelentősen meghatározza a viselkedésüket és a cselekvésüket.

Mindemellett észlelik az ügyfelek a szolgáltatói szint kék színű „félholdba” zárt további kockázatait is, így a bonyolult, átláthatatlan termékeket, a hiányos tájékoztatást, amelyek további bizonytalanságot okoznak.

Következtetések

A válsággal kialakult, s azóta mélyülő bizalmatlanság bizonytalansággal párosult. A válságot követően mind a piaci tendenciák, mind a fogyasztói bizalmi indexek egyértelműen visszatükrözték a gazdasági szereplők lelkiállapotát.

A bizonytalanság által növekszik az észlelt kockázat, így a pszichológiai vetület kezelésének szükségessége újabb kihívás elé állítja a szolgáltatókat. A bankoknak akár egy pszichológusnak újra az ügyfelek bizalmába kell férközniük, s segíteniük kell a „lelki betegség” gyógyítását. Nem véletlen, hogy az ügyfelek kapaszkodókat keresnek.

Jó alapot biztosíthat ehhez „7-T” modell, amelynek elemei nélkülözhetetlen kísérői a tanácsadási folyamatnak, ugyanis utat nyithatnak az újabb kihívást jelentő érzelmi motívumok (bizonytalanság, félelem, szorongás és csalódás) hatékony kezeléséhez. Vegyük sorra a modell komponenseit!

- **Trendkutatás:**

A pénzügyi szolgáltatásokat igénybe vevők is állandó mozgásban vannak, a jelenlegi helyzet elemzésén túl egyre fontosabbá válik a jövőbetekintés. A pénzügyi szolgáltatások esetén kiemelten fontos feltárni, hogy az emberek tudatában és körülményeiben mi következik be, s azt is, hogy milyenek a várakozások. Fontos vizsgálni például, hogy terveznek-e megtakarítást vagy hitelfelvételt.

- **Törődés:**

Egyik pillérét a CRM-rendszerek adta lehetőségek hatékonyabb kihasználása jelentheti. Az infrastruktúrális háttér adott már a nagyobb bankoknál, az adatok felrögzítése is elvárás valamennyi ügyféllel érintkező alkalmazott esetében, de a rendszerből nyerhető adatok áttekintésére, elemzésére nem fordítanak még kellő hangsúlyt. Pedig a különböző riportok, lekérdezések, statisztikák értékes információkat szolgáltathatnak az ügyfelek lemorzsolódási arányáról, az elégedettség szintjéről, a termék használati szokásokról, s a panaszokról. Fontos lenne, hogy a megszerzett tapasztalatok mielőbb eljuttatásra kerüljenek a döntéshozókhoz.

A másik pillért a kapcsolati marketing mélyebb beépítése biztosíthatja. Napjaink piaci viszonyai között egy pénzügyi intézmény számára a kapcsolati marketing ügyfélközpontú üzleti filozófiája és annak végrehajtása tud igazán versenyelőnyt biztosítani. Fő cél, hogy az ügyfeleket úgy tartsák meg, hogy a kölcsönös bizalom kiépítésén keresztül ériék el a hűséget. Harmadik pillérként elengedhetetlen az interakciókat követő ügyfél elégedettség mérése is. (ügyfélművelés mérése, továbbajánlási mutatók, kiszolgálás elemei és minősége)

- **Transzparencia:**

A pénzügyi tudatosság fejlesztése érdekében növelni kell a transzparenciát a pénzügyi szektorban: ennek egyik legfontosabb eszköze a világos, érthető, egyszerű és átlátható információk szolgáltatása.

- **Tartalom:**

Javítani kell a fogyasztók számára rendelkezésre álló információk mértékét és minőségét, mindezen túl csökkenteni szükséges a szolgáltatók és igénybe vevők közt fennálló, s egyre jobban szétnyíló információs rést. Nagyon fontos a termékkelőnyök megmagyarázása, hogy minél alaposabban tudja az igénybe vevő, hogy mi is a szolgáltató ígérete, mi is van a vevőérték „fekete dobozában”. A pénzügyi ismeretek átadásában kiemelten fontos a tanácsadási folyamat, hisz az ügyintézők ennek keretei között mérik fel az ügyféligényeket, s ehhez ajánlanak lehetőségeket, s segítik az alternatívák közötti döntés meghozatalában az igénybe vevőket.

- **Társadalmilag felelős gondolkodás:**

A felelősség jegyében azokat a módszereket kell preferálni, amelyek nem az egyre nagyobb piaci részesedést célozzák, és a megkötött üzletek alapján jutalmazták az alkalmazottakat, hanem egy jelentős szemléletváltással azt helyezik a középpontba, hogy az ügyfelek megmaradjanak, ezáltal szerezzenek nagyobb részarányt a „pénztárcájukból”, amely egy termék nagyobb mennyiségben történő értékesítése vagy más kereszteladások útján érhető el.

- **Tisztességes piaci magatartás:**

Egyre fontosabbá válik, hogy az ügyfelek igényeinek alapos felmérése után megfelelő termék kerüljön kiajánlásra, nem az a konstrukció, amelyik után magasabb jutalékot vagy bónuszt kap a referens. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy mi történik az ügyletkötés után, annak felhasználása, használata során. A tisztességesség, világos, átlátható információszolgáltatás, valamint az ügyfelek kockázatviselő képességéhez passzoló termékajánlás egyértelműen segítik az ügyfelek felelős végigvezetését a teljes ügyleti folyamaton, az információgyűjtéstől kezdve az optimális termék kiválasztásáig és a szerződések megkötéséig. Ez adja az alapot a fair banki magatartáshoz és a partneri megközelítéshez.

- **Türelmesség:**

Kiemelt szerepe van annak, hogy a bankok is belássák, hogy a problémák megértése és ezeknek a versenytársaknál jobb megoldása nagy türelmet igényel, viszont a nyereség épp azoknak a problémáknak a megoldásából származik, amiket a fogyasztók nehéznek találnak. (Doyle, 2002)

A „7 T-modellbe” ágyazott terápiás csomag tehát segítséget jelenthet az észlelt kockázatok kezelésében, s emellett az alábbi pozitív hozadékokat is ígérheti:

- gyors alkalmazkodást tesz lehetővé az új jelenségekre való reagálásra;
- újabb fogyasztói csoportok azonosíthatók;
- a folyamatos ötletek biztosítják a termékfejlesztést, s ezáltal a piaci megújulást;
- segít a figyelemért való küzdelemben; fontos alapot biztosít a kommunikációs üzenetek megfogalmazásához;
- az ügyfelek jobb megismerésével csökkenhetnek a kockázatok;
- támogathatja a keresztértékesítési tevékenységet;
- növekedhet az értékesítés és piaci részesedés;
- javulhat az imázs;
- elégedettebbé válhatnak az alkalmazottak;
- erős bizalmi szálak alakulhatnak ki ügyfél és szolgáltató között, s növekedhet a lojális ügyfelek száma.

Felhasznált irodalom

- BALÁZSNÉ LENDVAI M. (2013): *A bankmarketing szerepe a pénzügyi kultúra fejlesztésében*. [Doktori (PhD) értekezés]. Nyugat-magyarországi Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Sopron
- AKERLOF, G. A. – SHILLER, R. J. (2009): *Animal Spirits – avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban*. Corvina, Budapest
- BHARDWAJ, S. – BHATTACHARJEE, K. (2010): Modeling Money Attitudes to Predict Loan Default. *Journal of Bank Management* (9) pp. 12–20.
- DOYLE, P. (2002): *Értékvezérelt marketing: a részvényesi értéket és a vállalati növekedést támogató marketingstratégiák*. Panem Könyvkiadó Kft., Budapest
- KENESEI ZS. – KOLOS K. (2007): *Szolgáltatásmarketing és –menedzsment*. Alinea Kiadó, Budapest
- KOTLER, P. – LEE, N. (2007): *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása: jót tenni – egy ügyért és a vállalatért*. HVG Kiadó Zrt., Budapest
- LITTLE, E. – MARANDI, E. (2005): *Kapcsolati marketing*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MALHOTRA, N. K. (2009): *Marketingkutatás*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- SAJTOS L. – MITEV, A. (2007): *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest
- TÖRÖCSIK M. (2007): *Vásárlói magatartás: ember az élmény és a feladat között*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- VERES Z. (2009): *A szolgáltatásmarketing alapkönyve*. 2. bőv., átdolg. kiad. Akadémia Kiadó, Budapest
- HEGYI G. (2009): *A gazdasági válság hatása a pénzügyi kommunikációra*. Pénzügyi kommunikációs konferencia, Budapest. Elérhetőség: <http://www.kreativ.hu/download.php?id=4753> (letöltés ideje: 2009. 12. 10.)

A középiskolások hozott számítástechnikai tudása: egy mérés tapasztalatai és eredményei

2013 szeptemberében felmérést készítettünk az elsőéves hallgatók hozott informatikai tudásáról. A cél az volt, hogy legyenek pontos statisztikai eredményeink a középiskolában szerzett elméleti és gyakorlati informatikai ismeretekről, valamint készségekről. A tanulmányban bemutatom a mérés előkészítési, kivitelezési, és értékelési folyamatát. Az eredmények statisztikai értékelése alapján megállapítottuk, hogy a vizsgált témák ismerete, és a programhasználati készségek még az 50%-os szintet sem közelítik meg. A gyenge évfolyamszintű eredmény arra figyelmeztet, hogy ezen a fontos területen szükség van az alapismeretek megerősítésére, felzárkóztató kurzusok szervezésére

In September 2013 we conducted a survey on freshmen's prior IT knowledge. Our goal was to have accurate statistical results on both theoretical and practical knowledge and skills in information technology gained in high school. This study gives a detailed account of planning, executing and evaluating the survey. Based on a statistical evaluation of the results, it was found that expertise in the selected topics remained below 50%. Poor results draw attention to the importance of strengthening the basics and organizing catch-up courses on this very important field.

Az előzmények

A Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Karának Módszertani Intézeti Tanszéki Osztály 2012-13 tanév második féléve szemeszterzáró csoportértekezletén, június elején született döntés arról, hogy az új hallgatók regisztrációs heti géptermi foglalkozásait arra is felhasználjuk, hogy felmérjük számítástechnika elméleti tudásukat, valamint azt hogy a két legfontosabb irodai programot, a szövegszerkesztőt, és a táblázatkezelőt milyen szinten tudják használni. A döntésben erősen motiválta a csoportot az a szövesztés, hogy a főiskolán az informatikai jellegű tárgyak óraszámát csökkenteni fogják, az egyiket akár meg is szüntethetik.

Az értekezlet és elhatározás megszületése után három héttel már pontos ismereteink voltak a képzési reform minket érintő változásairól. Emiatt a csoport néhány tagja az „eső után köpönyeg” mondást emlegetve amellettt érvet, hogy ne dolgozzunk feleslegesen. Annak ismeretében, hogy „kiemelkedő teljesítmény nem érhető el a munkatársak magas szintű elkötelezettsége nélkül” (Rónavári-Kedves - Varga, 2013, p. 105.), igyekeztem a kollégákat is meggyőzni.

Számos helyen és számos esetben találkoztunk azzal a téves felfogással, hogy a mai fiatalok a középiskolában már mindent megtanulnak a számítógép használatáról. Az informatikát oktatók tapasztalata ezzel ellentétben az, hogy a felvett hallgatók zöme a számítógépet csak internetezésre használja. Nem tudnak szakszerűen szövegszerkesztőt kezelni, a táblázatkezelés alapfilozófiáját-lényegét nem értik, nem tudják alkalmazni, az adatbázis kezelésről pedig a legtöbben csak hallottak.

Legfőbb érve az volt, hogy a negatív tapasztalt hangoztatásán túl érdemes lenne a véleményeszerű megállapítások mögé statisztikai mutatókat sorakoztatni. Mennyire rossz a helyzet? És mi várható ezután? Hiszen a középiskolai informatika órák számának csökkentéséről is értesültünk.

A mérés tervezése, és előkészítése

Megfogalmaztam, majd az érintett kollégákkal egyeztettem a mérés céljait.

- Mérti és statisztikailag kimutatni, hogy a felvett hallgatók milyen szinten tudják a középiskolában tanult elméleti ismereteket.
- Mérti és statisztikailag kimutatni, hogy mennyire rendelkeznek alapvető programhasználati készségekkel. Ezek meglétét a középiskolai informatika tárgyak tematikáinak ismeretében feltételezzük, és a főiskolai munka megkezdésekor azokra alapozhatunk.
- A következő években végzett összehasonlító mérésekkel képet kapunk arról, hogy a középiskolai informatika oktatás most végrehajtott redukciója milyen következményekkel jár.

Még a tervezés szakaszában felvettem a kapcsolatot a tárgy új tantárgyfelelősével, Dr. Tick Andreával, aki a Külkereskedelmi Karunkon oktat. Az egyeztetések során azt javasoltam, hogy a másik két kar is kapcsolódjon bele a mérésbe. Ennek kettős haszna lehetett volna. Megoszlottak volna az előkészítés munkaterhei, és a szélesebb körű mérés eredményei általánosabb érvényűek lehettek volna.

A másik két karon az erőforrások szűkös volta miatt (leginkább a tanári létszám miatt) úgy döntöttek, hogy a KVIK kari pilot jellegű mérés tapasztalatait felhasználva, csak a következő tanév elején csatlakoznak a munkához. Nem sikerült megegyezni abban sem, hogy a mérés kérdései és feladatai csupán a középiskolai tudás felmérését szolgálják, avagy a főiskolai elvárt tudás mérését is. Utóbbi esetén a mérést legjobban teljesítők tárgyi mentesítése is lehetne a felmérés egyik praktikus eredménye. A KVIK kari mérés kizárólag a középiskolai tudás mérését célozta meg.

Ezután kezdődött a kari szintű mérés előkészítése. Erre augusztus utolsó hetében került sor. Az idővel való gazdálkodás kényszere miatt is a témák egy részét csak teszt jellegű, és gyorsan kiértékelhető feladatsorba vettük bele. A TESZT témáit (Alapismeret, hálózatok, PowerPoint, Access) három különböző nehézségi szintű kérdéspárral kértük számon.

Gyakorlati feladatsort kaptak szövegszerkesztés és táblázatkezelés témákban. Ezek elméleti kérdéseit viszont a Teszt kérdéssorból hagytuk ki.

1. táblázat: A mérés területei

Téma (terület)	ELMÉLET	GYAKORLAT
1. Alapismeretek	6 kérdés	
2. Hálózati ismeretek, Internet	6 kérdés	
3. Bemutatókészítés	6 kérdés	
4. Adatbázis-kezelés	6 kérdés	
5. Szövegszerkesztés		4 feladatszint 20 pont
6. Táblázatkezelés		5 feladatszint 30 pont
Összesen:	24 kérdés	20 + 30 pont

Forrás: saját szerkesztés

A mérési feladatsorok összeállítása csak az egyik előre látható többletteleher volt a kollégáknak. A gyakorlati dolgozatok kijavítása is rájuk várt az évindítás nehéz időszakában.

A hallgatók levélben is, és az interneten is kaptak előzetes értesítést a felmérésről, melynek szövegéből idézek:

Kedves felvételt nyert Hallgató!

*Értesítem arról, hogy a regisztrációs héten szeretnénk felmérni az évfolyam hozott **informatikai** tudását.*

Olyan elméleti és gyakorlati feladatokra lehet majd számítani, amelyek révén képet kaphatunk arról, hogy az Ön számítástechnikai-informatikai tudása milyen mélységű és arról is, hogy mely alkalmazások ismerete megfelelő, és mely területeken lehetnek elmaradások...

... Érdemes lehet előtte átnézni a középiskolában e tárgyból készült jegyzeteket, feladatokat, példákat.

Sikeres felmérést kívánunk: a BGF oktatói.

A mérés kivitelezése

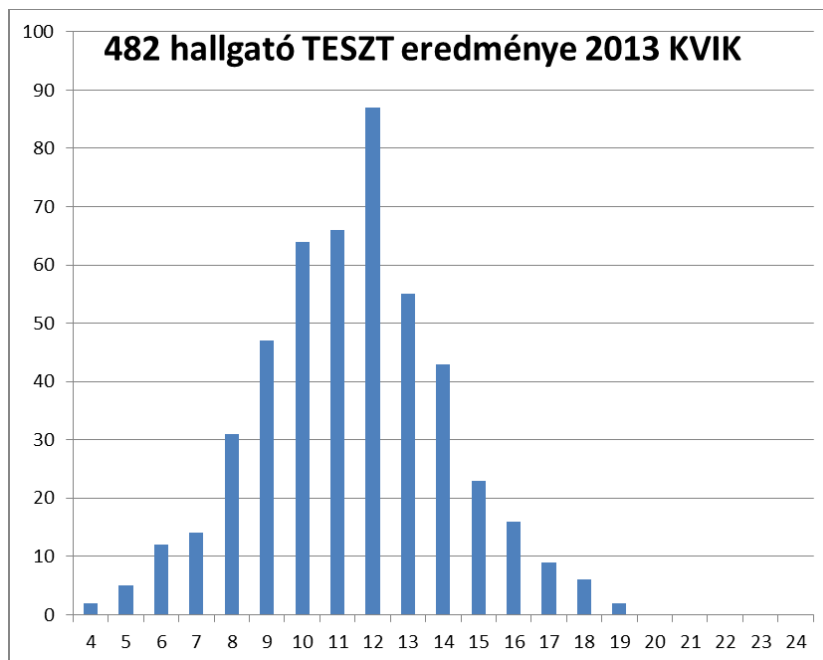
Az informatika szintfelmérést a regisztrációs hét egyik foglalkozásához, a tantárgyfelvételhez kapcsoltnan hajtottuk végre. A hallgatók 25 fős csoportokra osztva érkeztek a géptermekekbe, és itt az informatikus kollégák irányításával kezdték el, és a Coospace rendszert használva oldották meg a feladatokat.

A teljes géptermi idő 1 óra 15 perc volt. Ezzel úgy gazdálkodtunk, hogy az elméleti teszt megoldására 12 perc jutott, a word és excel gyakorlati feladatokra 10 és 15 perc. Kalkuláltunk némi tartalék idővel is a szokásos problémák orvoslására. A fennmaradó 30 percet fordíthatták a hallgatók a hagyományos tárgyfelvételre.

A mérés eredményei

Az elméleti tudás teszt jellegű mérésének eredményességi diagramja:

1. ábra: A mérés elméleti része összegzett eredményei, a jó válaszok száma alapján

Forrás: saját ábra

Ennek értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a teszt kitöltésekor a 24 kérdésből 6-ot nagy valószínűséggel az is eltalál, aki csupán tippel, de semmit nem tud a témákról. A legjobb eredményt 19 jól megadott válasszal egy hallgató érte el. A jellemző eredmény a 12 találat.

A gyakorlati tevékenységek eredményei:

2. táblázat: A szövegszerkesztési és a táblázatkezelési gyakorlati feladatok eredményei

TÉMA	WORD	EXCEL
ELÉRHETŐ PONT	20	30
ELÉRT ÁTLAGPONT	5,84	5,60
ELÉRT ÁTLAG %	29 %	19 %

Forrás: saját szerkesztés

Ezek az eredmények még a vártnál is gyengébbek, pedig nem a főiskolai tananyag tudásszintjének megfelelő kérdéseket és feladatokat kaptak a hallgatók. A hallgatók csupán az elméleti témák számonkérésének utolsó szakaszában, a nehéz kérdések sorában kaptak középszintű informatika érettségi nehézségű feladatot.

Érdemes megnézni az eredményességi tartomány szélső értékeit is.

3. táblázat: A három mérési terület szélső értékei

	TESZT	WORD	EXCEL
MAX elért pont	19	20	30
darab MAX	1	7	4
MIN elért pont	4	0	0
darab MIN	1	100	140

Forrás: saját szerkesztés

A word feladatsort 7-en és az excel feladatsort 4-en - a tudta/nem tudta szabály szerint javítva - hibátlanul teljesítették. Beszédes eredmény az is, hogy 344 értékelt hallgatóból 100 fő a word feladatsort 0 pontosra oldotta meg, és (nem feltétlenül ugyanaz a) 140 fő az excel feladatot 0 pontosra teljesítette.

Ebben az egyszerűsített javítási körben vezettük be azt a mutatót is, amely azt számolta, hogy hány olyan feladat volt, melyet a hallgató nem oldott meg jól, de legalább próbálkozott a megoldásával. Ennek a mutatónak az értékelése még hátra van.

A mérés további értékelése és eredményei

A mérés előkészítése és a karokkal folyó egyeztetések során vetődött fel az a hipotézis, hogy elég lehetne a mérés kivitelezésében is gyorsabb, a javítási, értékelési munkában sokkal egyszerűbb csak TESZT-es feladatmegoldás?

Ennek háttérében az a feltételezés áll, hogy az a hallgató, aki erős a tesztben számon kért elméleti feladatok kiválasztásában, az nagy valószínűséggel az irodai alkalmazások praktikus használatában is eredményes. A korrelációs kapcsolat vizsgálata azonban a hipotézissel ellentétben csak igen gyenge kapcsolatot mutatott ki.

Az alábbi táblázat tartalmazza további három kapcsolati vizsgálat eredményeit is.

4. táblázat: Kapcsolatok erőssége

TÉMA - PÁR	R korrelációs együttható	Értékelés
TESZT és WORD+EXCEL	0,108	egyirányú, gyenge
TESZT és WORD	0,115	egyirányú, gyenge
TESZT és Excel	0,053	egyirányú, gyenge
WORD és EXCEL	0,127	egyirányú, gyenge

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmény egy lehetséges magyarázata az, hogy a hallgató beállítottsága határozza meg inkább az egyes területeken az eredményességet. Beállítottság alatt az elvontabb, elméleti kérdések felé mutató nyitottságot értem az egyik halmaznál. És a praktikus, közvetlenül hasznos tudástartalmak előnyben részesítését a másik oldalon, amit több évtizedes tanári tapasztalatom alapján gondo-

lok. A magyarázatot egy újabb vizsgálattal lehetne bizonyítani. Ennek a mérésnek azonban, véleményem szerint már kevésbé lenne közvetlen pedagógia haszna.

Az érettségi és az eredmények kapcsolatvizsgálata

A felmérés készítés utolsó szakaszában, akkor, amikor már csupán 79 vendéglátó szakirányra jelentkező hallgató várta a tesztmegoldás indítását, egy kolléga ötlete érdekes vizsgálat lehetőségét teremtette meg. A teszt kérdéssora elé beállított egy „nulladik” kérdést. A hallgató adjon választ arra, hogy érettségizett-e informatikából, és ha igen, akkor milyen eredménnyel.

Ezzel a kiegészítéssel a kiértékelés lehetőségei megnöttek, a következő évfolyam mérésénél erre előre lehet gondolni. Az eredmények összesítését az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat: Az érettségizettek részvétele az utolsó mintában

ALAPSTATISZTIKA	
MINTA	79 fő
Ebből érettségizett	21 fő
ARÁNY	27 %
Érettségi osztályzat átlaga	3,86

Forrás: saját szerkesztés

A hallgatók 27 %-a teljesített érettségét informatikából, 3,86-os átlageredmény mellett.

Az alapstatisztikai mutatókon kívül megvizsgáltam, hogy van-e kapcsolat az érettségizés ténye és az elméleti TESZT eredmény között.

6. táblázat: A vegyes kapcsolat vizsgálat eredménye

VEGYES KAPCSOLAT	
$H^2=$	2%
$H=$	0,14

Forrás: saját szerkesztés

A H^2 2 %-os értéke azt jelzi, hogy az érettségi vizsga ténye igen kis mértékben befolyásolta a teszt eredményét. A két ismérv közti vegyes kapcsolat H mérőszáma 0,14, tehát a kapcsolat gyenge.

Közepesen erős kapcsolat csupán akkor mutatkozott, amikor a 21 érettségizett érettségi eredménye, és a tesztpontszáma közti korrelációt számoltam ki. ($R=0,44$) Tehát az érettségi vizsga eredménye és az itteni teszteredmény közepes erősséggel hitelesíti egymást. A vizsgált minta kisebb mérete ellenére az eredmény annyira egyértelmű, hogy a kibővített vizsgálat eredménye is megjósolható.

Az eredmények összefoglalása

A már felvételt nyert hallgatóink hozott informatikai tudása a mért területeken igen gyenge, magabiztos középiskolai szintű tudást a hallgatók kis százaléka tudott bizonyítani. A következő táblázatban a legjobb három hallgató eredményei láthatók.

7. táblázat: Az összesített pontszám alapján legjobb három hallgató eredményei

	TESZT	WORD	EXCEL	ÖSSZES	ÖSSZES %
Kód / MAX:	24	20	30	74	100%
IN2CNE	14	15	30	59	80%
IYS0IM	12	10	30	52	70%
MFSI5C	14	5	30	49	66%

Forrás: saját szerkesztés

A hallgatók elméleti felkészültsége és a gyakorlati teljesítmények között gyenge kapcsolat mutatkozott. Ezért a BGF szintű méréskor a gyakorlati mérést is tervezni érdemes.

A hallgatók informatika érettségije önmagában kevésbé befolyásolta a teszttel mért elméleti tudást. Ennek arra a kérdésre lehet döntő befolyása, hogy az érettségi teljesítése alapján kaphassanak-e mentességet a Számítástechnika tárgy teljesítése alól. A válasz: NEM

További lehetőségek

Más intézeteknek átadhatjuk a megoldások adatbázisát, és a kiértékelés eredményeit. A Szimpózium is jó lehetőséget nyújthat erre. „Minden szervezetnek saját magának kell eldöntenie, hogy mely ismeretek azok, amelyek fontosak számára, milyen módszerrel ösztönözze munkatársait a tudásuk megosztására.” (Rónavári-Kedves – Varga, 2013, p. 104.) Az intézetek eredményeit ilyen céllal összegző szimpózium szervezése a legjobb döntés.

A regisztrációs hét mérési eredményeit össze fogjuk hasonlítani a szemeszter közepén és végén teljesített zárthelyi dolgozatok eredményeivel. Ennek az összehasonlításnak az érdekében a táblázatkezelési zárthelyi dolgozatok feladatsoraink két szintből állnak: 1. szint a középiskolás elvárt tudásszint; 2. szint a főiskolai elvárt tudásszint.

Az elméleti és a gyakorlati tudástartalmak újbóli összevetésére is mód lesz. Ehhez a zárthelyi részeként megoldott táblázatkezelési tananyag tesztkérdéseire adott válaszok pontszámait kell összehasonlítani majd a táblázatkezelési gyakorlati feladatok pontszámaival.

Felhasznált irodalom

JÁNOSA A. (2007): *Adatelemzés számítógéppel*. Perfect Kiadó, Budapest. ISBN: 963-394-636-7)

KORPÁS A.-NÉ (szerk.) (2010): *Általános statisztika I*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. ISBN: 9789631955071)

RÓNAVÁRI-KEDVES LÁSZLÓ - VARGA ISTVÁN (2013): Tudásmenedzsment alkalmazásának lehetőségei In: Hamar F. (szerk): *Multidiszciplináris kihívások, Sokszerű válaszok*. (on-line) ISBN: 978-963-7159-51-0. Hozzáférés: http://media.wix.com/ugd/f99454_8e761be936f2e71f3f55b5a967a7486a.pdf (olvasva: 2013. dec. 1.)

A hazai élelmiszervásárlók tudatosságának „sokszínűsége” - azaz élelmiszer fogyasztói klaszterek ismertetése

Már érzékelhető, hogy hazánkban is nő az ökológiai fogyasztóvédelem szerepe, aminek célja, hogy a fogyasztók értékrendjébe beépüljön a fenntartható fejlődést biztosító önkorlátozás. Mennyire vagyunk „önkorlátozók”, tudatosak az élelmiszervásárlásainkban, élelmiszerfogyasztásunkban? - hiszen minden termék vásárlásával nem csak gazdasági, hanem környezetvédelmi döntést is hozunk, ezzel közvetve befolyásolva a termelőket, gyártókat, forgalmazókat. Erre a kérdésre is keresem a választ a kutatásom során, melynek fő célja a környezet- és egészségtudatos fogyasztói csoportok azonosítása, jellemzése, tendenciáik vizsgálata az élelmiszerfogyasztásban. A vizsgálatot 2008-ban egy többlépcsős adatfelvétellel kezdtem, a fogyasztói felelősség mértékének és területeinek körvonalazása érdekében. Ennek a kutatásnak egyik állomása egy országos primer, kérdőíves megkérdezés volt 2011 júniusában. Az 1053 fős országos, fogyasztói megkérdezés eredményeként öt fogyasztói csoportot sikerült statisztikailag is elkülöníteni egymástól SPSS program felhasználásával. A szimpóziumon a kutatás végeredményét, a kapott élelmiszerfogyasztói csoportokat szeretném röviden ismertetni, melyeket először faktoranalízissel azonosítottam, majd klaszteranalízissel elemeztem.

Some companies target specifically those people who are environmentally sensitive and prefer to purchase “green” products. To identify these environmentally sensitive consumers and define meaningful market segments, mostly demographic characteristics of customers are used and analyzed. However, many studies have indicated that demographics are not the exact and only determinants of the environmental concern and environmentally sensitive behaviour (Mainieri et al., 1997; Schlegelmilch et al., 1996). The role of ecological consumer protection is constantly growing in Hungary, with ultimate targeting that conscious consumption will play important role in consumers values. Another basic factor, which has brought and continue bringing revolutionary changes in consumption practices, is the speedy evolution of information technology. The volume and the great variety of reaching the information available results growing differences amongst customers and also creates new consumer groups. My study mainly targets one element of this topic: consumers' priorities in foodstuff markets, exploring trends with respect to health and environmental consciousness. I made nationwide primary research in June 2010, the main results are published in this study. In my study, I would like to introduce the clusters and consumer groups which I examined regarding the aspect of health consciousness.

Bevezetés

Manapság számos fórumon jelenik meg a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (Corporate Social Responsibility - CSR) szerepe, hiszen a nagyobb, hosszútávon nyereségességre törekvő szervezetek belátták, hogy a tulajdonosok mellett egyre nagyobb szerepet kell kapnia a társadalmi elvárásoknak is.

És vajon mi a helyzet a fogyasztók felelősségével? Hiszen minden termék vásárlásával gazdasági-, környezetvédelmi döntést hozunk és ezzel összességében a környezetünkre hatást gyakorló termelőket, gyártókat, forgalmazókat.

Honfitársaink egyre nagyobb tudatossággal, felvilágosultsággal vásárolnak. Ez nagyrészt az információk egyre könnyebb megszerzésével, az oktatásba egyre inkább beépülő felvilágosító munkával és a média manapság kedvenc témáinak köszönhető, mint például a környezetvédelem, az egészséges táplálkozás/életmód, biotermékek és még sorolhatnánk. Emellett észlelhető már, hogy hazánkban is nő az ökológiai fogyasztóvédelem szerepe, aminek célja, hogy a fogyasztók értékrendjébe beépüljön a fenntartható fejlődést biztosító önkorlátozás.

A fogyasztói felelősség mértékének és területeinek körvonalazása érdekében egy többlépcsős adatfelvételt kezdtünk 2008-ban, melyet kvalitatív kutatás után egy országos primer, kérdőíves megkérdezés követett 2011 júniusában. Ennek a felmérésnek a részeredményeit szeretném ismertetni, melynek fő területei:

- az *egészségtudatosság*, az egészség figyelembevétele, mértékének és módjának feltérképezése, valamint
- a *környezettudatosság*, azaz a környezet megóvása iránti szándékok körvonalazása az élelmiszerek vásárlása során.

Célom annak megállapítása, hogy ez a két elem milyen helyet foglal el az élelmiszerfogyasztásban, társadalmi-gazdasági ismérvenként, kulturális jellemzőként, illetve a fogyasztás értékrendjében betöltött szerepe szerint. Ezen belül is kutatásom fő feladata a környezet- és egészségtudatos fogyasztói csoportok azonosítása, jellemzése, tendenciáik vizsgálata az élelmiszerfogyasztásban. Ebben a tanulmányban az egészségtudatosság témakörrel foglalkozom.

Anyag és módszer

Az országos kérdőíves felmérést (primer kutatást) 2011 júniusában végeztem el közel 1300 fogyasztó megkérdezésével, melyből 1053 kérdőív lett kiértékelhető, és egyben ez a minta nagysága. Az alapsokaságból vett minta összeállításánál célom a reprezentativitás és a véletlenszerűség biztosítása volt.

A kvótás mintavételi eljárással nem, korcsoport (18 év felettiiek esetén) és lakhely típusa szerinti reprezentativitást próbáltam elérni. Az alapsokaságra vonatkozó adatok a KSH 2001-es népszámlálási adatbázisából származtak. Ehhez viszonyítottam a mintasokaság hasonló adatait.

Az adatfelvételek sztenderd kérdőívvel, személyes interjúkkal, a megkérdezettek lakásán készültek. A kérdéssorok megválaszolása kb. 20-25 percet vett igénybe, a személyes adatokkal együtt 31 kérdés szerepelt a strukturált kérdőívben.

A kapott adatokat SPSS matematikai-statisztikai programmal elemeztem. Egy- és többváltozós elemzéseket végeztem el. A végső eredményeket faktoranalízissel illetve hierarchikus Ward-féle klaszteranalízissel készítettem, melyet K-MEAN nem-hierarchikus módszerrel is vizsgáltam (Sajtos-Mitev, 2007). Végül az egészségtudatosságuk alapján a minta öt klaszterre volt osztható.

A kiértékelés során a skála jellegű kérdéseknél átlagokat és százalékos arányokat egyaránt számítottam, illetve százalékos formában, kereszt táblázatok segítségével dolgoztam fel az adatokat. Az értékelés során leíró (minimum, maximum, átlag, szórás, megoszlás) statisztikai számításokat is végeztem. Az átlagszámítások mellett a Chi2-próbával szignifikancia vizsgálatokat is végeztem. Szignifikancia vizsgálataim során $p=5\%$ tévedési valószínűséget engedtem meg (Malhotra, 2005).

Eredmények és értékelésük

Szekunder kutatás

Az egészségmagatartás minden olyan viselkedés, amely hatással lehet az egészségünkre, amíg egészségesek vagyunk (Baum, Krantz és Gatchel, 1997). Mások szerint (Harris és Guten, 1979) az egészségmagatartás minden olyan cselekvés, amelyet a személy azzal a céllal végez, hogy védje, elősegítse, vagy fenntartsa egészségét függetlenül az általa észlelt egészségi állapottól, és attól, hogy az adott viselkedés objektíven hatékony-e.

Harris és Guten már 1979-ben rendszerezte az egészségmagatartás alkotó részeit, melyek egy komplex rendszert alkotnak: testmozgás, lelki egészség, a higiénia, a káros élvezeti cikkek kerülése, rendszeres egészségügyi ellenőrzés és a tudatos táplálkozás. Az egészségmagatartásnak két elkülönülő formáját írta le Matarazzo (1984).

Az első a kockázati vagy egészséggrizikó magatartás (patogén magatartás): egészségtelen táplálkozás, dohányzás, túlzott alkoholfogyasztás, stb.

A másik az ún. preventív egészségmagatartás (immunogén viselkedés): aktív, tudatos cselekedetek tartoznak ide, mely kutatásom fő vonulata.

Az új fogyasztó megjelenése

A fogyasztói magatartás átalakulóban van. A közeljövőben ezért a vállalatoknak fel kell készülniük a tudatos, jól informált és független döntéseket hozó fogyasztók nagyobb arányú megjelenésére. Lényegében erről ír Lewis és Bridger (2001), akik a *The Soul of the New Consumer* című könyvükben az új és a régi fogyasztó szokásairól értekeznek.

1. táblázat: A régi és az új fogyasztó magtartásának jellemzői

Régi fogyasztó	Új fogyasztó
Kényelem	Hitelesség
Másokat követő	Kezdeményező, innovátor
Kevésbé aktív	Aktív
Alkalmazkodó	Független
Kevésbé informált	Jól informált

Forrás: Lewis és Bridger (2001)

A régi fogyasztó számára a kényelem a legfontosabb és ez nagyban kihat cselekedeteire, így a vásárlási szokásaira is. Vásárlásait inkább a követő pozíció jellemzi, nem jellemző rá a kezdeményezés, nem véleményvezető. Az újdonságok esetében sem túl nyitott, inkább a késői többséghez tartozik vásárlásaiban. Preferálja a megszokott, bevált termékeket, ritkán kockáztat új termék kipróbálásával. Tudatos fogyasztását gátolja, hogy kevésbé informált, így kevesebb hangsúlyt fektet az egészséges táplálkozásra is.

Az új fogyasztó ezzel szemben a bizalomra, a hitelességre épít, így tudatosan keresi a hiteles gyártókat, márkákat. Kezdeményező, kockázta vásárlásai során, mert jól informált, nyitott az újdonságok iránt is. Ezzel megjelenik egy új fogyasztói csoport melyet a szakirodalom LOHAS-nak nevez (Lifestyle of Health and Sustainability).

A „LOHAS” mozaikszó olyan környezet- és egészségtudatos fogyasztókat illet, akik elvárják, hogy a termékek előállítása fenntartható módon történjen, megvédve ezzel az egyéneket és a társadalom egészségét (Törőcsik, 2007).

A primer kutatás

A kutatáshoz használt kérdőív 31 kérdést tartalmazott. Mivel a terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a teljes tanulmány ismertetését, ezért csak néhány kiemelt kérdéskör feldolgozását mutatom be ebben a cikkben. (Az ábrák, táblázatok saját szerkesztésűek.)

Tudatosság és tájékozottság az élelmiszerek vásárlásakor

A kérdőív két tematikus részből épült fel: az élelmiszer vásárlási szokások és a fogyasztók egészség- és környezettudatosságának mértéke. A teljesség igénye nélkül a tudatossággal kapcsolatos eredményeket szeretném ebben a cikkben ismertetni.

A vevők vásárlási szokásaikkal kapcsolatos jellemzőikre kérdeztem, melyre egy ötfokozatú skálán értékelhették magukat a válaszadók. (1-essel kellett jelölni, ha egyáltalán nem igaz a válaszadóra, 5-össel, ha teljes mértékben igaz rá a jellemző). A válaszok legfontosabb eredményeit tartalmazza a 2. táblázat.

2. táblázat: Fogyasztói jellemzők átlaga, szórása és variancia értéke, nemek szerint és összesen

Report

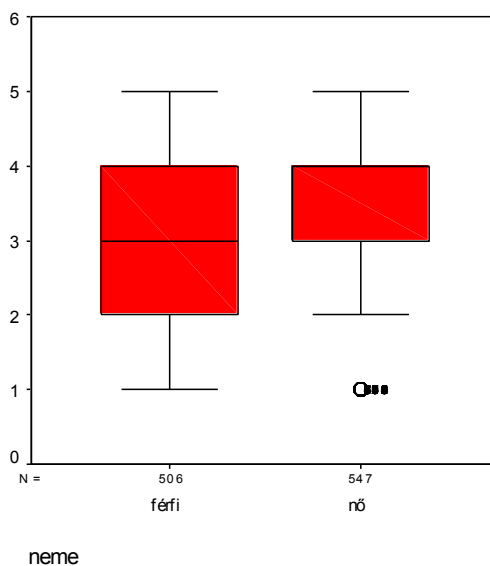
neme		márkahűség mértéke	tájékozottság mértéke	alaposság mértéke	tudatosság mértéke	megszokás mértéke	takarékosság mértéke	érzékenys ég mértéke
férfi	Mean	3,15	3,16	3,73	3,91	3,85	3,81	3,73
	Std. Deviation	1,245	1,101	,954	1,000	,922	1,036	1,033
	Variance	1,551	1,212	,911	1,000	,850	1,073	1,066
nő	Mean	3,03	3,50	3,84	3,97	3,80	4,10	3,95
	Std. Deviation	1,241	1,030	,963	,953	1,097	,968	1,054
	Variance	1,540	1,060	,928	,909	1,204	,937	1,111
Total	Mean	3,08	3,34	3,79	3,94	3,82	3,96	3,84
	Std. Deviation	1,244	1,078	,960	,976	1,017	1,011	1,049
	Variance	1,547	1,162	,922	,953	1,033	1,022	1,101

Forrás: saját szerkesztés

A hazai élelmiszer vásárlók - a válaszok alapján, 1-től-5-ig terjedő skálán önmagukat értékelve - nagyon takarékosak, tudatosak és igen érzékenyek, ezt jelentik a közel 4-es átlagok. Ami a legkevésbé jellemző rájuk a kérdőíven szereplő jellemzők közül, az a márkahűség (3,08). Férfi-női viszonylatban nagy különbségek nem láthatóak. Ahol különbség mutatkozik: a nők takarékosabbak, érzékenyebbek és kicsit tájékozottabbak, mint a férfiak az élelmiszerek beszerzése területén.

A továbbiakban a tájékozottsággal és a tudatossággal kapcsolatosan nyert adatokat részletezném, hiszen ez áll a kutatásom fókuszában.

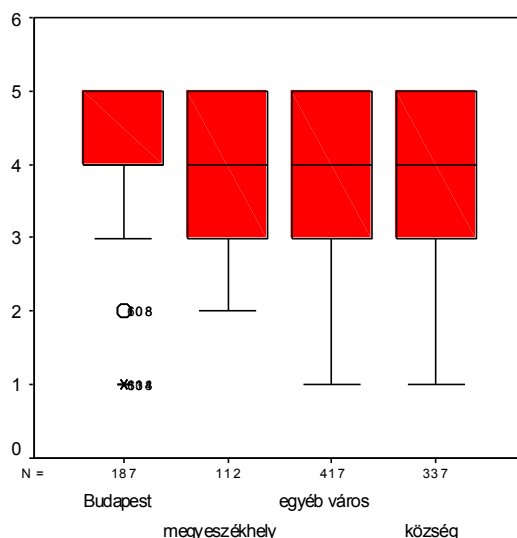
1. ábra: A tájékozottság mértéke és a nemek Boxplot diagramja

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. ábrán láthatjuk a tájékozottság mértékének és a nemek kapcsolatának a dobozdiagramját, mely kvartilisek felhasználásával készített grafikus összefoglalás, a doboz közepén lévő fekete vonal a medián. A mennyiségi ismérv eloszlásának tömör jellemzését adja, mely alkalmas a kiugró értékek ábrázolására is. A nők esetében látható is a kiugró adat, a továbbiakban a kiugró elemeket ki kell zárni az elemzésből, mert például a korrelációelemzés is nagyon érzékeny ezekre.

2. ábra: A tudatosság mértéke és a lakóhely Boxplot diagramja

lakóhelye

Forrás: saját szerkesztés

A 2. ábrán látható, hogy a budapesti lakosság jóval nagyobb tudatosságot mutat, a szórása is a legkisebb a vizsgált településtípusok között: 0,870.

A 3. táblázatból kiolvasható, a Boxplot ábrán látható számunkra releváns adat, mégpedig, hogy a budapesti lakosok az országos átlagnál (3,94) tudatosabbak 4,11-es átlagértékkel – a válaszadók saját véleménye szerint. A többi település típus között nincs számottevő különbség ezen a téren.

3. táblázat: A tudatosság mértékének és a lakóhely típusának kapcsolata

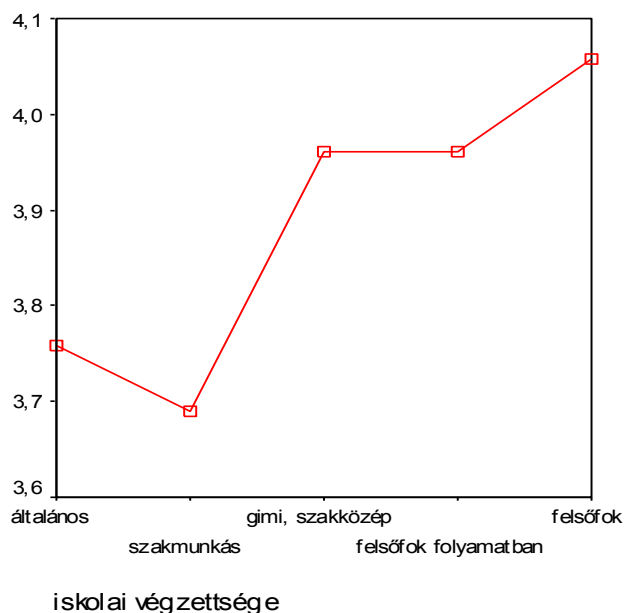
Report

tudatosság mértéke			
lakóhely e	Mean	N	Std. Deviation
Budapest	4,11	187	,870
megyeszékhely	3,88	112	1,011
egyéb város	3,93	417	1,022
község	3,88	337	,954
Total	3,94	1053	,976

Átlag, elemszám, szórás. *Forrás: saját szerkesztés*

Egy másik aspektusból, az iskolázottság szempontjából azonban még érdekesebb adatok derültek ki a tudatos ételmiszervásárlással kapcsolatban. A 3. ábrán látható, hogy az iskolai végzettség növekedésével nő a tudatosság szerepe is az ételmiszerek megválasztásakor. A középiskolát végzettek és a felsőfokú végzettségüket még megszerző fiatalok (azonos korúak) tudatosságának az átlaga - érthető módon - megegyezik (3,96). Úgy tűnik, hogy a főiskolákon, egyetemeken szerzett tudás ezután megnöveli a tudatosságuk mértékét a fogyasztásukban.

3. ábra: A tudatosság mértékének átlagai és az iskolai végzettségek

Forrás: saját szerkesztés

A tájékozottság átlagai lényegesen alacsonyabbak lettek, de követik a tudatosságnál megfigyelhető tendenciát, miszerint minél képzetesebb valaki, annál tájékozottabb. Az általános iskolát végzettek esetében az átlag 3,05, míg a felsőfokú végzettségükénél ez az érték 3,56 lett.

A tudatosság és a tájékozottság közötti korrelációs együttható 0,368 ez közepes pozitív kapcsolatot jelez. A táblázat alatti mondatból kiderül, hogy a korreláció 1%-os szignifikanciaszint mellett elfogadható. A kapott szignifikanciaszint 0,000, mely kisebb, mint 0,01. (4. táblázat).

4. táblázat: A tudatosság és a tájékozottság közötti korreláció

Correlations

		tudatosság mértéke	tájékozottság mértéke
tudatosság mértéke	Pearson Correlation	1	,368**
	Sig. (2-tailed)	,	,000
	N	1053	1053
tájékozottság mértéke	Pearson Correlation	,368**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,
	N	1053	1053

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: saját szerkesztés

A klaszteranalízis eredménye

Röviden szeretném ismertetni az általam kapott ételmisszer fogyasztói csoportokat, melyeket klaszteranalízissel elemeztem, majd a jellemzőik alapján neveztem el a kapott szegmenseket. A következő fogyasztói csoportok születtek az *egészségtudatosság alapján* :

1. Tudatos többség
2. Elkötelezetten tudatos
3. Takarékos „háziasszony”
4. Fiatalosan eklektikus
5. Passzívak

1. Tudatos többség (34,2%)

A többséget itt a nők alkotják, közép (36%)- illetve felsőfokú (41%) végzettséggel. A klaszter egy-negyede budapesti és a fele városi lakos. A legmagasabb átlagéletkor jellemzi: 50,2 év (17 év szórással), a nyugdíjasok aránya is itt a legmagasabb (35,5%), a diákok nem jellemzőek a csoportban.

2-3 fős háztartások a legjellemzőbbek, a jövedelem átlagos, leginkább 50-150 ezer Ft közötti. Az országos átlaghoz hasonlóan közel 85%-uk szuper- és hipermarketekben vásárolnak, ezt magyarázza a csoport árérzékenysége. Tájékozottnak mondják magukat és a csoport fele csak néha vesz egészséges ételmisszert, ha az ára elfogadható.

Ebben a csoportban szerepel legnagyobb arányban a folyamatos egészségügyi probléma, ez a magasabb kornak tudható be. A magyar termékekkel ez a klaszter a legelégedettebb (bár drágának találja) és a gazdasági válság hatására ők változtatnak legnagyobb arányban az ételmisszervásárlásaikon (55,3%-uk).

2. Elkötelezetten tudatos (18,4%)

Nagyobb részt nők, itt a legjellemzőbb a felsőfokú végzettség (44%-uk). Magas arányban vannak a budapesti lakosok és jellemzően nagyvárosi a csoport (a községben élők aránya itt a legalacsonyabb). Az átlagéletkor 46 év (16 év szórással).

Általában 2-3 fős háztartásban élnek és jellemzően maximum egy kiskorúval. Leginkább alkalmazottak, de a legtöbb vállalkozó ebben a csoportban van, ebből adódóan a legmagasabb átlagjövedelemmel rendelkeznek.

Jellemzően ők költenek összességükben a legtöbbet az ételmisszerre havonta. Legnagyobb arányban ők vásárolnak piacokon és kisboltokban, és a magyar átlagnál kevesebben a szuper-és hipermarketekben. Az üzletválasztás okánál kimagaslóan itt a legfontosabb a minőség, míg az ár a háttérbe szorul.

A „legegészségtudatosabb” vásárlók, a 30,9%-uk mindig egészséges élelmiszert vásárol, míg az országos átlag 18,9%! A legegészségesebbek az elfogyasztott tápanyagok és folyadék szempontjából is! Rájuk a legjellemzőbb, hogy étrendet változtattak/változtatnak az egészségük megőrzése miatt. Egészségügyi problémájuk is folyamatosan csak 1%-uknak van. Saját bevallásuk szerint nagyon egészséges csoport! A hazai termékeket preferálják és jónak ítélik a megadott szempontok alapján. A gazdasági válság a csoport közel felét (47,4%) érinti, ezért változtat az élelmiszervásárlásain.

A hazai és külföldi publikációkkal összevetve, leginkább ez a fogyasztói csoport felel meg a korábban ismertetett LOHAS csoportnak. Céлом a következő megkérdezés alkalmával ezt a fogyasztói réteget jobban megismerni, attitűdjeiket feltárni.

3. Takarékos „háziasszony” (14,0%)

Ebben a csoportban a legmagasabb az aránya a hölgyeknek (60,1%). Leginkább középfokú végzettségűek, itt van legkisebb arányban budapesti lakos és a legnagyobb arányban szerepelnek a községben élők.

A leginkább alkalmazottak (43%) és közepes jövedelemmel rendelkeznek. Itt találhatóak a legnagyobb háztartások: jellemzően 4-5 fős, de sok a 6-7 fős háztartás is. Ezzel magyarázható, hogy a legárérzékenyebb csoport az élelmiszervásárlásaiban.

Az átlagosnál egészségtelenebb arányban fogyasztja az élelmiszereket és csak néha változtatnak/változtattak étkezési szokásaikon az egészségük megőrzése érdekében. Hazai termékeket kevésbé preferálja, közepesnek ítéli és csak akkor veszi, ha az ára alacsonyabb. Vásárlásaikat tudatosan szervezik, a legfontosabb az ár, jellemzően listával vásárolnak, a megszokott termékeket veszik, az átlagnál hűségesebbek a márkaválasztásban.

4. Fiatalosan eklektikus (21,7%)

Az eklektikus elnevezés arra utal, hogy kevés önálló elemet tartalmaznak döntéseik, a stílusokat, szokásokat vegyesen alkalmazzák, kissé következetlenek.

Ebben a csoportban vannak legmagasabb arányban a férfiak (62,4%). Jellemzően középfokú végzettségűek, illetve felsőfokú végzettségük folyamatba van (21,1%). A klaszter fele vidéki városban él, míg egyharmaduk községben.

A csoportban leginkább diákok és alkalmazottak vannak. A diákok száma miatt itt találhatóak a legnagyobb arányban az alacsony jövedelemmel rendelkezők (18,4%-uk) és az átlagéletkor itt a legalacsonyabb: 36,8 év. A szinglik ebben a klaszterben vannak leginkább (21,4%-uk), és a 2-3 fős háztartás a jellemző.

Talán a szinglik és a diákok miatt, de itt a legjellemzőbb a kisboltban való vásárlás, míg a piacokat ők szinte kerülnek. Az üzletválasztás szempontjából legkevésbé fontos az ár, a minőség sem fontos igazán számukra. Minden negyedik tagja a csoportnak naponta vásárol élelmiszert és hetente legke-

vésbé. Egészséget védő élelmiszereket nem vásárolnak általában és ebben a csoportban nyilatkozták a legtöbben, hogy nem is tudják mit jelent az egészséges táplálkozás (4,8%).

86%-uk ritkán vagy sosem változtatott még étkezésén egészsége megőrzése miatt. A „legegészebb” klaszter, mert 90%-uknak soha vagy csak ritkán volt egészségügyi problémája a helytelen táplálkozás miatt –saját bevallásuk szerint.

Jellemzően nem érdekli, hogy a vásárolt termék honnan származik, és itt vannak a legtöbben, akik kifejezetten a külföldi termékeket preferálják (3,9%-uk). A legkevésbé tájékozottak a hazai termékekkel, márkákkal kapcsolatban.

5. Passzívak (11,7%)

Nagyobb részt férfiak (59%), a legalacsonyabb iskolai végzettségű klaszter, azért a többségük középfokú végzettségű (38,3%). Lakhely típusuk alapján nem jellemezhető a csoport, átlagos eloszlású. Nagy arányban található nyugdíjas (27,5%) a csoportban, de jellemző az alkalmazotti és vállalkozói státusz is. Az átlagéletkor 45 év, de a szórás igen magas 27 év.

Minden negyedik tag egyedül él, a többség azonban 2-4 fős háztartásban. A jövedelmük az átlagosnál alacsonyabb, a leggyakoribb kategória az 50-100 ezer Ft közötti. Jellemzően ez a fogyasztói csoport költ legkevesebbet élelmiszerre havonta, ez magyarázható a szinglik, a kis háztartások magas arányával, illetve az alacsony jövedelemmel.

Vásárlási döntéseikben nagyon jellemző a passzivitás, az érdektelenség. Ezt bizonyítja, hogy az ár kivételével, szinte semmilyen más szempont nem igazán érdekli élelmiszervásárlásaikban. A legfeljebb adat, hogy a minőség a válaszadók 0,8%-ának fontos, ez rettenetesen alacsony arány. Minden harmadik klasztertag egyáltalán nem tájékozódik élelmiszervásárlásai során.

Az egészség és környezettudatosság ezt a csoportot érdekli legkevésbé, közel 60%-uk nem is figyel erre. Étkezéseiken sem változtattak az egészségük megőrzése miatt. Úgy gondolják, hogy 42%-uknak egészségügyi problémájuk sincs/volt a helytelen táplálkozásuk miatt, és a néha kategóriát 45%-uk jelölte meg.

A magyar termékeket, kizárólag csak kedvező áron vásárolják (40,2%-uk), illetve a termékek eredete iránt is nagy közönyt mutatnak, 42,6%-uk nem is figyel erre. A hazai termékeket az átlagosnál is rosszabbra értékeli.

Összefoglalás

Bár cikkem megengedett terjedelme miatt sok érdekes információt, kutatási eredményt nem tudtam közölni, azért röviden megállapítható, hogy a kaszteranalízissel jellemzett vásárlói csoportok közötti különbségek jól kimutathatók és jól körbehatárolhatók. Az általam bemutatott klaszterek természetesen még további vizsgálatokon „esnek túl”, melyek eredményeivel még jobban, mélyebben megismerhetővé válnak majd.

Mind a szekunder, mind a primer kutatás bizonyítja, hogy az élelmiszerfogyasztási szokásaink átalakultak. Hazánkban is megjelent a fogyasztását tudatosan szabályozó vásárlói csoport, akiknél a bizalom, a fenntarthatóság, az egészség és a környezet védelme egyre fontosabb (LOHAS csoport).

A primer kutatásom során statisztikailag kimutatható volt az általam kapott öt klaszter közötti különbség az egészségtudatos élelmiszer vásárlásuk alapján. Míg hazánkban az élelmiszervásárlók 18,4%-a „elkötelezetten tudatos” (fejlett országokban 30% körüli az arányuk) addig a „passzív”, legkevésbé egészségtudatos vásárlók aránya 11,7%. A lakosság egyharmadánál a tudatos élelmiszervásárlás már megjelent, de a vásárlóereje még alacsony, az átlagjövedelem a drágább, egészségvédő élelmiszerekre nem elegendő. Várható, hogy a gazdasági válságból kifelé jövő társadalmunkban az egészségtudatosság szerepe megnő az életünk minden területén, csak ennek időtartama, üteme, mértéke egyáltalán nem mindegy.

Érdekességképpen 2012 májusában egy újabb kérdőíves megkérdezést végeztünk, a kínálati oldal, a kiskereskedők véleményét (n=220) kértük ki a témában. Érdekes eredmények születtek, mert a kiskereskedők beszerzéspolitikája mellett a saját egészségtudatos fogyasztói magatartásukat is vizsgáltuk. További kutatási céloom a klaszterek változásának, fejlődésének vizsgálata az egészségtudatosság és a környezettudatosság szempontjából.

Felhasznált irodalom

- BAUM, A., - KRANTZ, D. S., - GATCHEL, R. J. (1997): *An introduction to health psychology*. McGraw-Hill, New York.
- BRETSCHNEIDER, R. (2004): A holnap fogyasztója mai szemmel, *Hálózat* VI. évf. 8. szám
- HARRIS, D. M., - GUTEN, S. (1979): Health protecting behaviour: An exploratory study. *Journal of Health and Social Behaviour* vol. 20, pp. 17-29
- HOFMEISTER-TÓTH, Á. (2008): *A fogyasztói magatartás alapjai*, Aula Kiadó, Budapest
- HOFMEISTER –TÓTH, Á.- SIMON J. - SAJTOS L.(2003): *Fogyasztói elégedettség*, Aula Kiadó, Budapest
- LEHOTA, J. (2004): Az élelmiszerfogyasztói magatartás hazai és nemzetközi trendjei. *Élelmiszer, táplálkozás és marketing*, Kaposvári Egyetem, I. évf. 1-2.
- LEWIS, D. – BRIDGER, D. (2001): *The Soul of the New Consumer*, Nicholas Brealey Publishing, London
- MAINIERI, T. - BARNETT, E.G. - VALDERO, T.R. , UNIPAN, J.B. , OSKAMP, S. (1997), Green buying: the influence of environmental concern on consumer behaviour. *The Journal of Social Psychology* , vol. 137(2), pp. 189-204
- MALHOTRA, N. K. (2005): *Marketingkutató*, Akadémia Kiadó, Budapest
- MATARAZZO, J. D. (1984): *Behavioral health: a handbook of health enhancement and disease prevention*. Wiley & Son Publishing, New York, pp. 312-318
- SAJTOS, L.- MITEV, A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*, Alinea Kiadó, Budapest
- SCHLEGELMILCH, B.B. - BOHLEN, G.M. - DIAMANTOPOULOS, A. (1996): The link between green purchasing decisions and measures of environmental consciousness, *European Journal of Marketing*, vol. 30(5), pp. 35-55.
- SZAKÁLY, Z. (2008): Trendek és Tendenciák a funkcionális élelmiszerek piacán: Mít vár el a hazai fogyasztó? *Táplálkozásmarketing*, Kaposvári Egyetem 2008. 2-3.
- SZAKÁLY, Z. et al (2010): *Marketing a hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piacán*, Kaposvári Egyetem, Kaposvár
- SZAKÁLY, Z. et al. (2007): *Fogyasztói attitűdök táplálkozási előnyökkel kapcsolatban*, Tradíció és Innováció Konferencia, Gödöllő, 2007. december 3.
- TÖRÖCSIK, M. (2007): *Vásárlói magatartás. Ember az élmény és a feladat között*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- VERES, Z. – HOFFMANN, M. – KOZÁK, Á. (2009): *Bevezetés a piackutatásba*, Akadémia Kiadó, Budapest

A nem természetes személy laikusok fogyasztói védelmének változásai

(A „fogyasztó” fogalom változásai a magyar jogban – különös tekintettel az Fgytv.-re és az új Ptk.-ra)

Jelen tanulmány a „fogyasztó” fogalmával kapcsolatos jogalkotói és jogalkalmazói kérdésekre és az azokra adott válaszokra fókuszál; ismertette a magyar jogrendszerben (is) megfigyelhető, „fogyasztó”- fogalom tekintetében bekövetkező változásokat, és kitérve a jogalkalmazói gyakorlatban előfordult vonatkozó problémákra; ennek keretében különösen a fogyasztóvédelmi törvény, a Polgári Törvénykönyv, az új Polgári Törvénykönyv (s javaslatának), az Európai Közösségek irányelveinek „fogyasztó”- fogalmat meghatározó rendelkezéseiről, illetőleg a magyar bírói gyakorlat irányadó ítéleteiről szól.

The study focuses on the legislative and justice dispensation questions and answers related to the concept of „consumer”. Accordingly the study describes in detail the changes detected (also) in the Hungarian jurisdiction with respect to the concept of „consumer”, furthermore it analyses the respective issues arising in the justice dispensation practice. The study in the frame of the above with special respect to the followings, covers the provisions of the consumer protection act, the Civil Code and the new Civil Code (and the recommendation of the new Civil Code), and the stipulations of the directives of the European Communities defining the concept of „consumer” and the respective judgments of the Hungarian judicial practice.

Bevezetés

A fogyasztóvédelem napjaink egyik kiemelkedően fontos területe, amelynek jogpolitikailag és alkotmányosan eldöntendő, vállalkozásokat is jelentősen érintő lényegi előkérdése, hogy mely jogalanyok minősülnek fogyasztónak [vö. pl. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) M) cikk (2) bek., XV. cikk (2) bek.].

A polgári jogi értelemben vett jogosulti alanyi kör eme szereplői – noha a polgári jogi jogviszony kötelezetti oldalán lévő alanyokkal e jogviszonyban jogilag egyenlő pozícióban vannak – gyakorlatilag (valamilyen objektív körülmény miatt) általában, jellemzően hátrányosabb helyzetben jelennek meg. A jogosulti alanyi körön belüli szóban forgó elhatárolásnak a magyar jogrendszerben (is) különböző és az adott szabályozási tárgykörtől függő ismérvei léteznek.

Az Fgytv. fogyasztó fogalmának változásai

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (Fgytv.) alkalmazásában 2008. augusztus 31-ig *fogyasztónak* minősült az a *személy*, aki – *gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül* – árut vett, rendelt, kapott, használt, illetve akinek a részére a szolgáltatást végezték, továbbá, aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás vagy ajánlat címzettje volt.¹

Ez a definíció 2008. szeptember 1-jei hatályba lépéssel akként módosult, hogy *fogyasztó az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül* eső célok érdekében eljáró *természetes* személy, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz, vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.²

Az Fgytv. eme módosításához fűzött miniszteri indokolás szerint a módosítás a törvényben alkalmazott fogalmak meghatározását (pl. fogyasztó, vállalkozás, áru, kereskedelmi kommunikáció) módosítja a 2005/29/EK irányelv átültetése kapcsán. Az irányelv 2. cikkének a) pontja alapján ezen irányelv alkalmazásában *fogyasztó az a természetes személy*, aki az ezen irányelv szabályozási körébe tartozó kereskedelmi gyakorlatok során *kereskedelmi, ipari, kézműipari vagy szakmai tevékenységén kívül* eső célok érdekében jár el. Megemlítendő, hogy az Európai Unió jogszabályai szerinti fogyasztó fogalmak túlnyomó többsége csak a természetes személyre terjed ki.³

Hangsúlyozandó azonban, miként a 2011/83/EU irányelv preambuluma (13) bekezdésében is szerepel, a tagállami szabadság: „Az uniós jognak megfelelően továbbra is tagállami hatáskör marad ezen irányelv rendelkezéseinek az irányelv hatályán kívül eső területekre történő alkalmazása. A tagállamok tehát fenntarthatnak vagy bevezethetnek az ezen irányelv hatálya alá nem tartozó szerződésekre vonatkozóan az ezen irányelv rendelkezéseinek vagy egyes rendelkezéseinek megfelelő nemzeti jogszabályokat. A tagállamok határozhatnak például úgy, hogy az ezen irányelvben foglalt szabályok alkalmazását kiterjesztik jogi személyekre vagy olyan természetes személyekre, akik ezen irányelv értelmében nem fogyasztók, mint amilyenek a nem kormányzati szervezetek, az induló vállalkozások vagy a kis- és középvállalkozások. [...]”

Az Fgytv. 2012. július 29-étől hatályos fogyasztó fogalma a nem természetes személy laikusok számára valamelyest ismét kedvező. Ettől az időponttól kezdve ugyanis az Fgytv. alkalmazásában fogyasztónak minősül az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, továbbá a békéltető testületre vonatkozó szabályok alkalmazásában a külön törvény szerinti civil szervezet, egyház, társasház, lakásszövetkezet, mikro- kis- és középvállalkozás is, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz, vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.⁴

Az Fgytv. 2012. december 1-jétől hatályos fogyasztó fogalma pedig a következő: fogyasztó az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, továbbá a békéltető testületre vonatkozó szabályok alkalmazásában az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró, külön törvény szerinti civil szervezet, egyház, társasház, lakásszövetkezet, mikro-, kis- és középvállalkozás is, aki, illetve amely árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje; ettől eltérően a pénzügyi jogok biztosára vonatkozó szabályok alkalmazásában a pénzügyi szervezet szolgáltatásait igénybe vevő természetes személy – ideértve az egyéni vállalkozót is – és mikrovállalkozás.⁵

Az Fgytv. 2013. november 19-étől hatályos meghatározása szerint fogyasztó: az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, továbbá a békéltető testületre vonatkozó szabályok alkalmazásában az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró, külön törvény szerinti civil szervezet, egyházi jogi személy, társasház, lakásszövetkezet, mikro-, kis- és középvállalkozás is, aki, illetve amely árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.⁶

Az, hogy 2008. augusztus 31-ig az Fgytv. alkalmazásában nem természetes személy laikusok is fogyasztói védelemben részesülhettek, a bírói gyakorlatban is tükröződött (pl. BH2000. 554., EBH2004. 1093., BH2006. 343.). Ami az Fgytv.-nek a 2008. szeptember 1-jétől hatályos fogyasztó fogalma vonatkozásában megjelenő gyakorlatot illeti, nem kétséges: a nem természetes személy nem minősül fogyasztónak; természetes személy képviselője (pl. a gazdasági társaság vezető tisztviselője) azonban az lehet (vö. pl. „használ”).

Az Fgytv. definíciói alapján (is) látható, hogy a *fogyasztó* jogi fogalmának meghatározása során az *objektív elhatárolási körülmény* az úgynevezett *gazdasági vagy szakmai tevékenység, illetve önálló foglalkozása körén kívüliség*, úgy, hogy a kötelezett ilyen tevékenysége, illetve önálló foglalkozása körében jár el. A fogyasztói minőség tehát – az Fgytv.-ben – kifejezetten relációs kategória: az említettek szerint nem állhat fenn olyan jogalanyok közötti jogviszonyban, akik, amelyek egyező gazdasági vagy szakmai tevékenységi, önálló foglalkozási körben járnak el (ld. pl. ún. termelőfogyasztó, felhasználó jogviszonyában), vagy akkor sem, ha a kötelezett sem ilyen körben jár el (pl. a fogyasztó – gazdasági, szakmai tevékenysége, illetve önálló foglalkozása körén kívül maradván – eladja a használt árut). Ezekben az esetekben nincsen szó olyan ismérvről, objektíve hátrányosabb körülményről, amely miatt az egyik felet a másikkal fennálló, szóban forgó jogviszonyában fokozott (fogyasztói) jogvédelem illetné meg. Egyszerűbben fogalmazva arról van szó, hogy ha mind a jogosult, mind a kötelezett gazdasági, szakmai, önálló foglalkozási szempontból úgymond hozzáértő vagy egyik sem az (laikus), akkor objektíve nem indokolt a szóban lévő, sajátos többletvédelem, hiszen az egyik a másikhoz képest (és viszont) – a jogilag egyenlő pozícióban – a jogilag absztrahálható, objektív elhatároló-ismérv nézőpontjából tekintve gyakorlatilag sincsen hátrányosabb helyzetben.⁷

A Ptk. fogyasztó fogalmának változása

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (Ptk.) rendelkezése alapján e törvény alkalmazásában *fogyasztónak a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból szerződést kötő személy* minősül.⁸ Ugyanakkor az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja is a fogyasztó definíciójának természetes személyre szűkítéséről szól.⁹

Kétségtelen, már a fogyasztóvédelmi szabályozás korszerűsítésének koncepciójáról, valamint az azzal kapcsolatos további feladatokról szóló 2145/1996. (VI. 13.) Korm. határozatban is megfogalmazódott: „A *fogyasztó* fogalmát arra tekintettel kell meghatározni, hogy a fogyasztó az a *természetes* személy, aki *gazdasági tevékenység körén kívül* árut, illetve szolgáltatást vesz, rendel, kap, használ, továbbá az, aki az áruval, illetve a szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás címzettje”; hozzátéve: „Meg kell azonban vizsgálni, hogy a fogyasztóvédelmi rendelkezések hatályát mely esetekben kell kiterjeszteni a fogyasztókon kívüli személyekre is.” [1.1. a) pont]. A relációs jellegű, definíció-

szerű fogyasztói védelem határvonalának az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja szerinti meghú-
zása tehát a Ptk. vonatkozó rendelkezései, sőt az Fgytv. megalkotásának időpontja előtt felvetődött.
A törvényhozó azonban annak idején másként döntött, s ez a Ptk. tekintetében is áll.

Azt, hogy a Ptk. fogyasztó fogalma – a definíció szerint – kiterjed a nem természetes személy jog-
alanyokra, a 2/2011. (XII. 12.) PK vélemény is megerősíti. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégi-
uma ugyanis – álláspontom szerint helyesen – kimondta: „A Ptk. a fogyasztó fogalmát tágabban
értelmezi, mint az [93/13/EGK] Irányelv 2. cikkének *b*) pontja, mert a fogyasztó fogalmát nem kor-
látozza a természetes személyekre. A Ptk. a fogyasztó magánjogi védelme szempontjából azt tekinti
lényegi elhatároló ismérvenek, hogy a jogalany a konkrét szerződést gazdasági vagy szakmai tevé-
kenységi körén belül, vagy azon kívül köti-e meg.” [Bíróági Határozatok 60 (2012/3) 168. (167-
170.)]. Véleményem szerint emiatt is érthetetlen a Pest Megyei Bíróság 7. G. 23.313/2006/85. sor-
számú, 2011. január 25. napján kelt, elsőfokú, 2011. március 26. napján jogerőre emelkedett ítéleté-
nek 9. oldalán olvasható, a Ptk. fogyasztó fogalmát a természetes személyre szűkítő bírói álláspont:
„E körben a bíróság utal arra, hogy a mára egységessé vált bírói gyakorlat szerint a Ptk. 685. § c)
pontja alapján a felperesi betéti társaság gazdálkodó szervezetnek minősült és a gazdálkodó szerve-
zet fogyasztóként nem léphet fel, fogyasztói szerződés megkötése fogalmilag kizárt a gazdálkodó
szervezet esetében. Egységessé vált bírói gyakorlat alapján arra sincs lehetőség, hogy gazdálkodó
szervezetek saját nevükben kötött egyes szerződésekben fogyasztóként, más szerződésekben gaz-
dálkodó szervezetként lépjenek fel.” (az ítélet a fogyasztó fogalom szűkítése, a „fogalmi kizártság”
vonatkozásában nem tartalmaz indokolást, és határozatot sem jelöl meg).

A BDT2009. 1997-es számon közzétett ítélet szerint: „A Ptk. 685. § *d*) pontja a fogyasztó fogalmát
nem szűkíti le kizárólag a természetes személyekre, hanem a lényegi megkülönböztetést ahhoz köti,
hogy az érintett személy a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén belül, vagy azon
kívül köti-e.”¹⁰

Az, hogy „gazdálkodó szervezet” – a Ptk. alkalmazásában – fogyasztóként felléphet, „fogyasztói
szerződés” megkötése fogalmilag nem kizárt a „gazdálkodó szervezet” esetében, van lehetőség arra,
hogy „gazdálkodó szervezetek” saját nevükben kötött egyes szerződésekben fogyasztóként, más
szerződésekben „gazdálkodó szervezetként” lépjenek fel, a 2011/83/EU irányelv preambulának
idézett (13) bekezdésében, valamint a Polgári Törvénykönyv Javaslat címet viselő tervezet (– nor-
maszöveg – Budapest, 2006. december 31.) 5:34. §-ához és az 1Ptkj. 5:33. §-ához fűzött, tekinté-
lyes elméleti és gyakorlati szakemberek (pl. akadémikusok, egyetemi tanárok, vezető bírák, volt
alkotmánybírák) által megfogalmazott indokolásban foglaltak alapján is egyértelmű.

Annak tehát, hogy a Ptk. fogyasztó fogalma a „személy” szót, s nem a „természetes személy” kife-
jezést tartalmazza, jelentősége van: a Ptk. alkalmazásában akár gazdasági társaság is fogyasztó le-
het.

Az új Ptk. szerint azonban a fogyasztó fogalma leszűkül a természetes személyre: fogyasztó a
szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy.¹¹ A
nagyon nagy jelentőségű, a nem természetes személy laikusok számára igen kedvezőtlen, hátrányos,
diszkriminációs problémáktól sem mentes természetes személyre szűkítés rendkívül szűkszavú in-
dokolása szerint: „[...] nem tartja meg a Javaslat a »fogyasztói szerződés« Ptk.-ban alkalmazott
kategóriáját. Pontosítja ugyanakkor a Javaslat – figyelemmel a 2011/83/EU irányelvre is – a fo-
gyasztó és a vállalkozás fogalmát. Fogyasztó – szemben a Ptk. 685. §-ával – csak természetes sze-
mély lehet.” „A Javaslat leszűkíti a Ptk. fogyasztó fogalmát, fogyasztónak a Javaslat értelmében

kizárólag természetes személy minősülhet. Ez a megoldás összhangban áll a fogyasztóvédelmi irányelvekben használt fogyasztó fogalommal is. Egyetlen irányelv van (a szervezett utazási formákról szóló 90/314/EGK tanácsi irányelv), amely a fogyasztó fogalmát nem szűkíti természetes személyre. A kollíziót a Javaslat úgy kerüli el, hogy az utazási szerződés szabályai a fogyasztó fogalma helyett a megrendelő fogalmát használják, így az utazási irányelvben biztosított védelem a vállalkozóval szerződő felet attól függetlenül megilleti, hogy a megrendelő fogyasztónak minősül-e.” /2Ptkj. Hatodik Könyv Második Részhez fűzött indokolás 3. pont, Nyolcadik Könyv Első Részhez fűzött indokolás; vö. Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatára magyarázatokkal 363., 569-570.: „A Javaslat lényegét tekintve változatlanul határozza meg [...] a fogyasztó fogalmát.” – 570.; véleményem szerint a fogyasztó fogalmának természetes személyre szűkítése nem lényegtelen változtatás, a Javaslat lényegét tekintve nem változtatlanul határozza meg a fogyasztó fogalmát – lehet, hogy a 2Ptkj. indokolásából ezért maradt ki eme bizottsági szövegrész/.¹²

Felhasznált irodalom és források

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) M) cikk (2) bek., XV. cikk (2) bek.

LB 2/2011. (XII. 12.) PK vélemény [BH 60 (2012/3) 168. (167-170.)], BH2000. 554., EBH2004. 1093., BH2006. 343., BDT2009. 1997., Pest Megyei Bíróság 7. G. 23.313/2006/85. sorszámú, 2011. január 25. napján kelt, elsőfokú, 2011. március 26. napján jogerőre emelkedett ítélete

44/2001/EK rendelet 15-17. cikk; 85/577/EGK irányelv 2. cikk; 90/314/EGK irányelv 2. cikk 2-4. pont; 93/13/EGK irányelv 2. cikk b) pont; 94/47/EK irányelv 2. cikk; 97/7/EK irányelv 2. cikk (2) bek.; 98/6/EK irányelv 2. cikk e) pont; 1999/44/EK irányelv 1. cikk (1) bek., (2) bek. a) pont, 8. cikk (2) bek.; 2000/31/EK irányelv 2. cikk e) pont; 2002/65/EK irányelv 2. cikk d) pont; 2005/29/EK irányelv 2. cikk a)-b) pont; 2008/48/EK irányelv 3. cikk a)-b) pont; 2008/122/EK irányelv 2. cikk e)-f) pont; 2011/83/EU irányelv preambulum (13), (17) bek., 2. cikk 1-2. pont

2145/1996. (VI. 13.) Korm. hat. 1.1. a) pont, 51/2010. (IV. 28.) AB hat.

2013. évi CLXXXIII. tv. 1. § (és indokolása), 2013. évi CXXXIII. tv. 74. §, 2013. évi V. tv. 8:1. § (1) bek. 3-4. pont, 2012. évi CLXXXVI. tv. 2. § (2) bek., 2012. évi LV. tv. 1. § (1) bek. (és indokolása), 2010. évi LXXIII. tv. 1. §, 2009. évi CXX. tv. 5:33. § (1)-(2) bek., 7:2. § 11. pont, 2008. évi XLVII. tv. 2. § e) pont, 2008. évi XLII. tv. 2. § (és indokolása), 1997. évi CLV. tv. 2. § a)-c), e)-g), i)-j), l), p)-q) pont, 1996. évi LVII. tv. 8. § (1) bek. második mondat, 1959. évi IV. tv. 685. § c)-e) pont, A Polgári Törvénykönyvről szóló T/5949. számú törvényjavaslat 5:33. § (1)-(2) bek., 7:2. § 6. pont (és indokolás), A Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat 8:1. § (1) bek. 3. pont (és indokolás), Hatodik Könyv Második Részhez fűzött indokolás 3. pont, Nyolcadik Könyv Első Részhez fűzött indokolás, Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (Magyar Közlöny 2002/15/II. – 2002. január 31.), Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatára magyarázatokkal (szerkesztő: Vékás Lajos; CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012. (616; ISBN 978-963-224-998 8; a kézirat lezárva: 2012. február 29.) 363., 569-570., Polgári Törvénykönyv Javaslat (– normaszöveg – Budapest, 2006. december 31.) 5:34. § (1)-(3) bek. (és indokolás)

BALOGH V. - KASZAINÉ MEZEY K. - PÁZMÁNDY K. - ZAVODNYIK J. (2010): *Magyar fogyasztóvédelmi és reklámjog*. Szerk.: Pázmándy Kinga, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest. (345; ISBN 978-963-258-095 1)

FAZEKAS J. (2007): *Fogyasztóvédelmi jog*. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest. (285; ISBN 978-963-224-923 0)

HÁMORI A. (2013): A hibás teljesítés az új Ptk.-ban. In *Multidiszciplináris kihívások, Sokszinű válaszok*. Szerk.: Hamar Farkas, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest. (113; ISBN: 978-963-7159-51-0) (www.ecosym.wix.com/kvik Tanulmánykötetek/2. kötet), vol. 2. pp. 60-76.

HÁMORI A. (2012): A vállalkozások fogyasztói minősége. *Gazdaság és Jog*. vol. 20 (2012/9) pp. 8-11.

HÁMORI A. (2012): A fogyasztó fogalom aktuális jogalkotási és jogalkalmazási dilemmái (Current dilemmas on the concept of consumer in legislation and law enforcement). *Agora*. vol. 9. pp. 45-64.

HÁMORI A. (2011): Kötelező jótállás – fogyasztóvédelem. *Gazdaság és Jog*. vol. 19 (2011/6) pp. 21-24.

HÁMORI A. (2009): A „fogyasztó”- fogalom „dilemmái” különös tekintettel az Fgytv. módosításában és az új Ptk.- javaslatban foglaltakra. *Magyar Jog*. vol. 56 (2009/2) pp. 88-97.

HÁMORI A. (2009): A fogyasztóvédelem közigazgatási „útvesztői” (a „fogyasztó” fogalom „dilemmái”). In *Kulturaközi párbeszéd az üzleti világban (Budapesti Gazdasági Főiskola Tudományos Évkönyv 2008)*, Szerk.: Majoros Pál, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest. (400; ISSN 1558-8401), pp. 150-166.

HÁMORI A. (2008): A közösségi fogyasztóvédelmi politika és jog fejlődése. *Agora*. vol. 2. pp. 39-54.

HÁMORI A. (2007): *Bevezetés a fogyasztóvédelmi jogba I. A fogyasztóvédelmi jog alapjai*, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., Budapest. (136; ISBN 978-963-06-2888-4), pp. 56-66.

HÁMORI A. (2003): *A vendéglátás fogyasztóvédelmi jogi szabályozása*, Label Kereskedelmi, Szolgáltató és Kiadói Kft., Budapest. (328; ISBN 963-430-387 0), pp. 23-43.

PAPP T. (2011): Fogyasztó-e az utas? *Magyar Jog*. vol. 58 (2011/10) pp. 616-617. (618-619.)

Hivatkozások és jegyzetek

¹ Fgytv. 2. § e) pont; vö. uo. a), c), i)-j) és p) pont.

² Fgytv. 2. § a) pont, 2008. évi XLII. tv. 2. §; vö. Fgytv. 2. § b), f)-g), l) és q) pont, 2008. évi XLVII. tv. 2. § e) pont. A törvénymódosítás alapján az Fgytv. alkalmazásában *áru*: a termék, az ingatlan és a vagyoni értékű jog, valamint a szolgáltatás [Fgytv. 2. § l) pont; vö. uo. f)-g) pont].

³ 85/577/EGK irányelv 2. cikk; 93/13/EGK irányelv 2. cikk b) pont; 97/7/EK irányelv 2. cikk (2) bek.; 98/6/EK irányelv 2. cikk e) pont; 1999/44/EK irányelv 1. cikk (2) bek. a) pont, vö. uo. (1) bek., 8. cikk (2) bek.; 2000/31/EK irányelv 2. cikk e) pont; 2002/65/EK irányelv 2. cikk d) pont; 2005/29/EK irányelv 2. cikk a) pont, vö. uo. b) pont; 2008/48/EK irányelv 3. cikk a) pont, vö. uo. b) pont; 2008/122/EK irányelv 2. cikk f) pont, vö. uo. e) pont; 2011/83/EU irányelv 2. cikk 1. pont, vö. uo. preambulum (17) bek., 2. cikk 2. pont; – vö. 44/2001/EK rendelet 15-17. cikk. Tágabb definíciót a 90/314/EGK irányelv 2. cikk 4. pontja (vö. uo. 2-3. pont) – és a 94/47/EK irányelv 2. cikke („vásárló”) – tartalmaz.

⁴ Fgytv. 2. § a) pont, 2012. évi LV. tv. 1. § (1) bek.; nagyon szűkszavú és a definícióval nem egyező tartalmú indoklással: „A módosítás értelmében az Fgytv. védelmi rendszere a jövőben kiterjed például a tisztán fogyasztói minőségben eljáró vállalkozásokra is.” (vö. „a békéltető testületre vonatkozó szabályok alkalmazásában”).

⁵ Fgytv. 2. § a) pont, 2012. évi CLXXXVI. tv. 2. § (2) bek. E definíció „egyház” szövegrésze helyébe 2013. augusztus 1-jei hatályba lépéssel az „egyházi jogi személy” szöveg lépett [Fgytv. 2. § a) pont, 2013. évi CXXXIII. tv. 74. §].

⁶ Fgytv. 2. § a) pont, 2013. évi CLXXXIII. tv. 1. §; az indoklás szerint: „A pénzügyi jogok biztosá intézményének megszűnése a fogyasztó fogalmának módosítását is szükségessé teszi, mivel az Fgytv. a pénzügyi jogok biztosára vonatkozó szabályok vonatkozásában speciális fogyasztó fogalmat határozott meg.”

⁷ Ettől az állásponttól eltért a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 2008. augusztus 31-ig hatályos fogyasztó definíciója, mivel e törvény alkalmazásában fogyasztónak a megrendelő, a vevő és a felhasználó minősült – 8. § (1) bek. második mondat.

⁸ Ptk. 685. § d) pont; a relációs jelleget kifejező fogalom a *fogyasztói szerződés*: „az a szerződés, amely fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki (amely) a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében köti; a törvény jótállásra és kellékszavatosságra vonatkozó szabályai alkalmazásában az a szerződés minősül fogyasztói szerződésnek, amelynek tárgya ingó dolog, kivéve a villamos energiát, a – tartályban, palackban vagy egyéb módon korlátozott mennyiségben vagy meghatározott úrtartalommal ki nem szerelt – vizet és gázt, továbbá a végrehajtási eljárás vagy más hatósági intézkedés folytán eladott dolgot, valamint az olyan árverésen eladott használt dolgot, amelyen a fogyasztó személyesen részt vehet (fogyasztási cikk)” [uo. e) pont].

⁹ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (Magyar Közlöny 2002/15/II. – 2002. január 31.); Polgári Törvénykönyv Javaslat (– normaszöveg – Budapest, 2006. december 31.) 5:34. § (1)-(3) bekezdés (és indoklás); a Polgári Törvénykönyvről szóló T/5949. számú törvényjavaslat (1Ptkj.) 5:33. § (1)-(2) bekezdés, 7:2. § 6. pont (és indoklás); a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény 5:33. § (1)-(2) bekezdés, 7:2. § 11. pont; Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatok magyarázatokkal (szerkesztő: Vékás Lajos; CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012. 616; ISBN 978 963 224 998 8; a kézirat lezárva: 2012. február 29.) 363. és 569.; a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat (2Ptkj.) 8:1. § (1) bek. 3. pont (és indoklás), Hatodik Könyv Második Részhez fűzött indoklás 3. pont; a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (új Ptk.) 8:1. § (1) bek. 3. pont [vö. uo. 4. pont: „vállalkozás: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró személy”; ad 2009. évi CXX. tv.: 51/2010. (IV. 28.) AB határozat, 2010. évi LXXIII. tv. 1. §].

¹⁰ „A Ptk. 685. § d) pontja szerint fogyasztónak az a természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet tekinthető, amely nem gazdasági-üzleti-szakmai célból köt szerződést. A Ptk. fogalom-meghatározásában tehát a jogalkotó nem az ügyletkötő természetes vagy jogi személyiségének, hanem ügyletkötési

céljának tulajdonít döntő jelentőséget.”; az más kérdés, hogy a Fővárosi Ítéltábla a konkrét ügy vonatkozásában (a perbeli szerződés tárgyát illetően) megállapította: „az elsőfokú bíróság az alperes szolgáltatásának jellegét és az ellenszolgáltatás mértékét okszerűen mérlegelve helyesen állapította meg, hogy önmagában a szerződés tárgya* eleve kizárja fogyasztói szerződés létrejöttét.” [* tehát a konkrét szerződés tárgya], „az elsőfokú bíróság [...] [a szerződés tárgyára figyelemmel* fogalmilag kizártnak minősítette, hogy cégek, szervezetek a jogszabályokat üzleti körükön kívül rendeljék meg.” [* tehát a konkrét szerződés tárgyára figyelemmel].

¹¹ 8:1. § (1) bek. 3. pont; vö. uo. 4. pont: „vállalkozás: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró személy”; a Ptk. hatálya alatt létrejött szerződések – 685. § e) pont – vonatkozásában az új Ptk. hatályba lépése után is – az adott időpontoktól függően még éveken át – a Ptk. szabályai alkalmazandóak.

¹² A kodifikáció korábbi szakaszainak vonatkozó, részben eltérő tartalmához (vö. különösen 1Ptkj. és 2009. évi CXX. tv. hivatkozott részei), valamint a természetes személyre szűkítés egyéb jogszabályi rendelkezéseihez, és a természetes személyre szűkítés – diszkrimináció miatt is megfogalmazott – kritikájához (az indokolásokban foglalt – a 2012. évi Bizottsági Javaslat magyarázataiban és a 2Ptkj. indoklásában már nem szereplő – érvek cáfolatához): Hámori Antal, *A „fogyasztó”-fogalom „dilemmái” különös tekintettel az Fgytv. módosításában és az új Ptk.-javaslatban foglaltakra*, in *Magyar Jog* 56 (2009/2) 88-97.; Hámori Antal, *A fogyasztó fogalom aktuális jogalkotási és jogalkalmazási dilemmái (Current dilemmas on the concept of consumer in legislation and law enforcement)*, in *Agora* (2012) (9) 45-64. Papp Tekla egyetért azzal, hogy „a fogalmi szűkítés (fogyasztó csak természetes személy lehet) meghatározott jogalanyi kör számára diszkriminatíve alacsonyabb szinten nyújt védelmet”, és meggyőzően érvel a természetes személyre szűkítés ellen: Papp Tekla, *Fogyasztó-e az utas?*, in *Magyar Jog* 58 (2011/10) 616-617. (618-619.). A fogyasztó fogalmával kapcsolatos (értelmezési) dilemmához lásd még például: Balogh Virág, Kaszainé Mezey Katalin, Pázmándy Kinga, Zavadnyik József, *Magyar fogyasztóvédelmi és reklámjog*, Szerkesztette: Pázmándy Kinga, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010. (345; ISBN 978-963-258-095 1); Fazekas Judit, *Fogyasztóvédelmi jog*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007. (285; ISBN 978 963 224 923 0); Hámori Antal, *A hibás teljesítés az új Ptk.-ban*, in *Multidiszciplináris kihívások, Sokszerű válaszok 2* (2013), Főszerkesztő: Hamar Farkas, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 2013. (113; ISBN: 978-963-7159-51-0) (www.ecosym.wix.com/kvik Tanulmánykötetek/2. kötet), 60-76.; Hámori Antal, *A vállalkozások fogyasztói minősége*, in *Gazdaság és Jog* 20 (2012/9) 8-11.; Hámori Antal, *Kötelező jótállás – fogyasztóvédelem*, in *Gazdaság és Jog* 19 (2011/6) 21-24.; Hámori Antal, *A fogyasztóvédelem közigazgatási „útvesszői” (a „fogyasztó” fogalom „dilemmái”)*, in *Kultúraközi párbeszéd az üzleti világban (Budapesti Gazdasági Főiskola Tudományos Évkönyv 2008)*, Szerkesztette: Majoros Pál, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 2009. (400; ISSN 1558-8401), 150-166.; Hámori Antal, *A közösségi fogyasztóvédelmi politika és jog fejlődése*, in *Agora* (2008) (2) 39-54.; Hámori Antal, *Bevezetés a fogyasztóvédelmi jogba I. A fogyasztóvédelmi jog alapjai*, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., Budapest, 2007. (136; ISBN 978-963-06-2888-4), 56-66.; Hámori Antal, *A vendéglátás fogyasztóvédelmi jogi szabályozása*, Label Kereskedelmi, Szolgáltató és Kiadói Kft., Budapest, 2003. (328; ISBN 963-430-387 0), 23-43.

Hogyan étkezem? – Hallgatók étkezési szokásainak vizsgálata egy felsőoktatási intézményben

Bizonyára az emberek többsége került már a gyakori dilemmát okozó „Mit vegyek fel?” helyzetbe, illetve állt már zavartan egy cukrászda finomságokkal teli üvegpolcai előtt, és kért az eladótól mindenekelőtt „egy pillanat türelmet”. Életünk döntések sorozatából áll, tudatosság nélkül is folyamatosan összehasonlítunk, mérlegelünk, gyakran a másodperc tört része alatt választunk különböző alternatívák közül. Ez akkor sincs másként, ha étkezésre kerül a sor. A fogyasztói, és azon belül is az élelmiszerfogyasztói magatartás már rég óta megfigyelt, elemzett, kutatott témakör. Ebben a tanulmányban a fogyasztói döntési folyamat főbb lépései, az ezekre ható tényezők, valamint egy, a BGF KVI Karán tanuló hallgatók étkezési szokásait feltérképező primer kutatás eredményei kerülnek bemutatásra. Mind a szekunder kutatás, mind a primer kutatás eredményei alátámasztják azt, hogy a fogyasztói magatartás - ökonómiai, szociológiai, pszichológiai, vagy antropológiai megközelítéssel is - összetett, többlépcsős ok-okozati összefüggésekre épülő, hatások sokaságát befogadó, változékony folyamatként írható le.

Probably most of us have had the dilemma of the „What should I wear today?” situation, or have stood in front of the glass counter at the confectionery asking for „just one more minute”. Our life consists of a series of many decisions; we make comparisons and calculate, sometimes without any apprehension, and it often takes us less than a second to choose between different alternatives. It is the same when it is time to eat. Consuming behaviour, in particular the area of food has been a monitored and analyzed research topic for a long while. In this study the main steps of the consumer’s decision-making process, the effects on them, and also the results of a prior research, analyzing the eating habits of students attending Budapest Business School College of Commerce, Catering and Tourism are presented. The much recent research and the results of the prior research support that consuming behaviour – in an economical, sociological, psychological, or anthropological aspect – can be described as a complex, variable process, that is based on staged causes and effects, and is the object of many affects.

A fogyasztói magatartás

A Fábián, Kolosi és Róbert (2000) által meghatározottak szerint a fogyasztás a gazdaságban végbemenő alapfolyamatok egyike; ennek során az egyének és a háztartások, vagyis a végső fogyasztók kielégítik szükségleteiket. Így tehát fogyasztói magatartás alatt a fogyasztónak a termékek és szolgáltatások megszerzésére, használatára, értékelésére és a használatot követő bánásmódra irányuló cselekvéseinek, illetve az ezeket megelőző és meghatározó döntési folyamatoknak az összességét értjük (Fodor et. al., 2012, p. 14.). A fogyasztói magatartás vizsgálata több irányzatra támaszkodva történhet. Ezek követői eltérő megközelítéssel és kutatási módszerrel tanulmányozzák és mérik a folyamatot és annak egységeit. A Fodor és szerzőtársai (2012, p. 14 – 18.) által felsoroltak az ökonómiai, a szociológiai, a pszichológiai és az antropológiai irányzat.

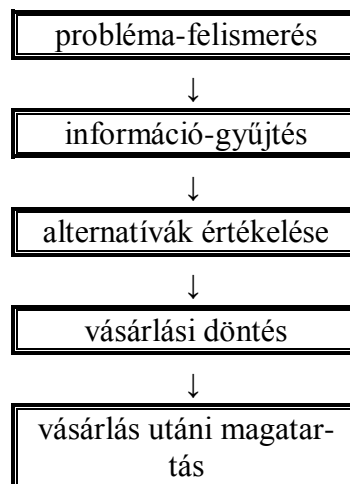
A vásárlói magatartás

A vevők a vásárlás során egy sokrétű folyamat eredményeként hoznak egy döntést, amely lehet vásárlás, nem vásárlás, halasztott vásárlás, termék-, márka-, kereskedőválasztás, vásárlásra költött összeg, stb. A vásárlási magatartásmodellek alapösszefüggései szerint a külső befolyásoló ingerek és a döntés eredménye látható, míg maga a döntési folyamat ismeretlen elem.

A vásárlói döntés egyik összetevője tehát a vásárlási döntési folyamat, vagyis az információszerzés, a mérlegelés, az alternatívák közti választás, és a választás utáni elégedettség, a másik pedig az a válaszreakció, amelyet a vevő „fekete dobozába” belépő endogén és exogén ingerek váltanak ki. Endogén tényezőknek nevezzük a fogyasztó egyéni, kulturális, társadalmi, demográfiai jellemzőit, míg az exogén tényezőkhez a fogyasztón kívüli, vagyis a makrokörnyezetből adódó összetevőket (pl.: politikai, gazdasági, technológiai sajátosságok), a piac kínálati elemeit (pl: ár, promóció) soroljuk (Fodor et. al., 2012, p. 19 – 21.).

A vásárlási folyamat lépéseit bemutató modellek közül Engel (Engel et. al., 1973) ötlépcsős modellje a legelterjedtebb, amely az előre tervezett, összetettebb döntést igénylő vásárlások folyamatát ismerteti.

1. ábra. A vásárlási folyamat lépései

Forrás: Engel et. al., (1973) alapján saját szerkesztés

Probléma-felismeréskor kialakul az igény a szükségletek sajátos kielégítésére. (pl.: szükséglet az éhség, ami igényt válthat ki egy szelet pizzára). Hofmeister-Tóth Ágnes (2003) szerint bizonyos szituációk elősegíthetik a probléma felismerését, mint például a nem megfelelő készlet, a meglévő termékkel szembeni elégedetlenség, a változatosság igénye, vagy az anyagi helyzetben bekövetkező változás. A marketingszakemberek promóciós kampányok segítségével próbálják elősegíteni a probléma-felismerést. Ez természetesen valótlan igények kialakulásához is vezethet.

Az információ-gyűjtés szakaszában a termék iránt érdeklődő fogyasztó törekszik arra, hogy minél több forrásból minél hasznosabb adatokat szerezzen. Az információ-keresés folyamata lehet aktív és passzív. Például az éhes hallgató aktív információ-keresést hajt végre, ha elolvassa több menza kínálatát, utána néz az internetes ételrendelési lehetőségeknek, vagy megkérdezi a barátait, hol szoktak ebédelni. Ezzel szemben passzív információ-keresést folytat akkor, ha nem kutat szándékosan in-

formációk után, csupán figyelemmel kíséri a híreket: érzékenyebb lesz az éttermekkel kapcsolatos hirdetésekre, az étkezéssel kapcsolatos reklámokra.

Az alternatívák közti választáskor használt eljárásokat két csoportra oszthatjuk. A kompenzációs szabályok betartásakor a lehetőségek értékelése egyszerre több szempont alapján történik. A nem kompenzációs modellek követésénél a vásárló egyenként értékeli az alternatívákat, és kizárja azokat, amelyek valamely feltételnek nem felelnek meg.

Mint minden döntés, a vásárlás is kockázattal jár, amelynek a fogyasztó által érzékelt nagysága függ az ő személyiségétől, a termék jellegétől, árától, a szituációtól. Amennyiben a fogyasztó úgy dönt, hogy megvásárolja a vágyott terméket, döntése az alábbi tényezőkre bontható:

- márkaválasztás (pl.: péktermék esetén Lipóti, Ferrosüt, Zalaco);
- vásárlás ideje (pl.: előre megvásárolt ebéd, vagy ebédidőben frissen vett étel; sorban állás egy nagyáruházban, vagy azonnali vásárlás egy kisboltban);
- vásárolt mennyiség (pl.: egész, vagy fél adag főzelék);
- vásárlás helye, üzletválasztás (pl.: Danone joghurt a Spar-ból vagy a CBA-ból);
- a fizetés módja (készpénz, vagy bankkártya)

A vásárlás utáni magatartás a vevő elégedettségének mértékétől függ, amelyre a termék használata során derül fény. A termék/szolgáltatás pénzre váltása után fellépő magatartást, reakciót, aggodalmat, kételyt a szakirodalom kognitív disszonanciának nevezi. (Fodor et. al., 2012)

Az élelmiszerfogyasztói magatartás

Az értékrendek alapján magyarázott élelmiszerfogyasztói magatartásnak három szintjét különböztethetjük meg. (Horváth et. al., 2005; Fodor, 2009)

- első szint: a fogyasztó általános alapértékei (pl.: béke, biztonság, idő)
- második szint: a fogyasztói szokásokat determináló értékek (pl.: minőség tudatosság, hedonizmus, amelyek a fogyasztó társadalmi helyzetéről, preferencia-skálájáról, életkörülményeiről tanúskodnak)
- harmadik szint: a termék és szolgáltatás választásához indítékok (pl.: ár, minőség)

Az élelmiszerfogyasztási alternatívák közti választáskor figyelembe vett tényezők

A szakirodalomban leírt, az élelmiszerfogyasztói magatartást befolyásoló tényezők közül az egészség tudatosság, a hedonizmus és az idő a legfontosabbak.

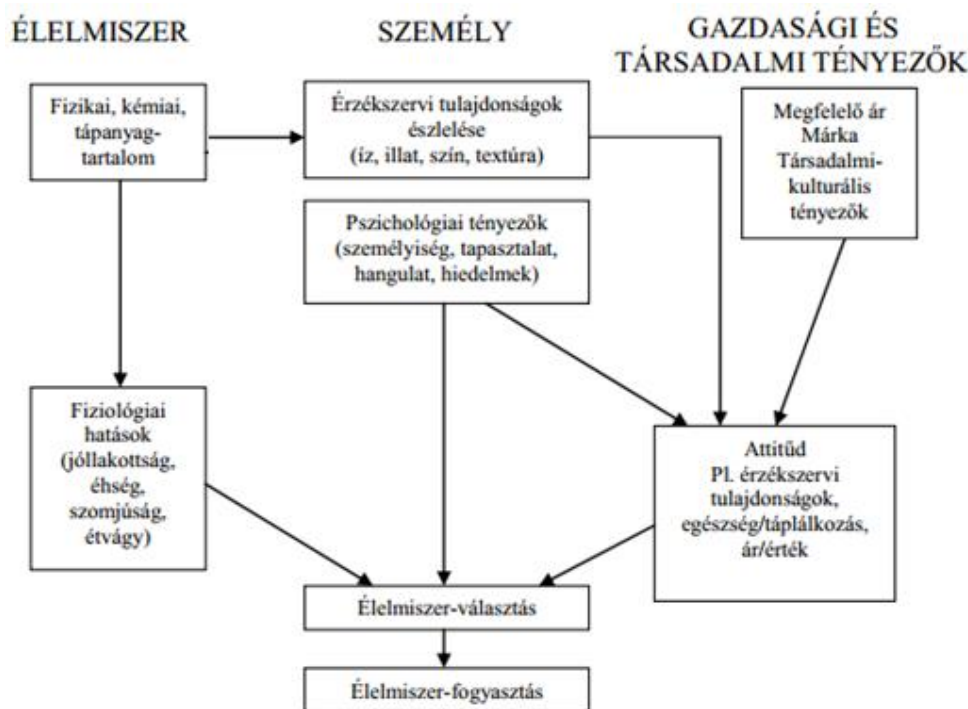
Az egészségtudatosság jelentőségének növekedése napjaink egyik legnagyobb trendje, amely számottevő hatást gyakorol a fogyasztói magatartásra. A magyar vendéglátás kínálatának összetételét is befolyásolja az emberek szemléletváltása, hiszen hazánkban is egyre fontosabbá válik az egészség megőrzése, amely a kulináris világot is érinti. Erre a változásra a nemzetközi szinten legjellemzőbb döntéssel ellentétben, hazánkban a gyorséttermek reagáltak a leghamarabb étlapjuk megreformálásával. Egyre gyakoribbak a tányéron elkülönült ételek, hiszen a vendég a biztonságkeresés miatt jól kivehető ízekre vágyik, és pontosan szeretné tudni, mi kerül elé. (Hargitai, 2007)

A hedonizmus a jólét érzetének maximalizálására törekvést, az élvezet igenlését, a lemondások tagadását, az azonnali jutalmazás iránti vágyat foglalja magában. Veblen (1925, 1904) szerint szimbolikus fogyasztás az, amikor a fogyasztók bizonyos árucikkek megvásárlásával tudatosan demonstrálni akarják anyagi helyzetüket. Tehát az árucikkeket nem használatuk szerint értékelik, hanem birtoklásuknak tulajdonított jelentésük alapján. Burnett (1979) már a hetvenes években megfogalmazta tanulmányában, hogy a modern társadalom az élelmiszerfogyasztást is jelképrendszerként használja, amely a konkrét élelmiszerfajtákon túl bizonyos élethelyzetekhez is kapcsolódik.

Korunk fogyasztója számára az idő legalább olyan fontos, mint a pénz. Az egyének értékítéletében az idő szerepe megváltozott, jelentősen felértékelődött, így annak birtoklása, vagy hiánya nagy mértékben befolyásolja a fogyasztót. „Napjainkban a gyorsuló élettempó nyomán a táplálkozás szerkezete, a napi étkezések száma megváltozott, az étkezés - különösen hétköznapiakon - rendszertelenné vált. Ennek hatására egyre fokozottabb igény mutatkozik a nap közbeni gyors éhségcsillapító megoldások iránt.” (Vétek, 2007) Az élelmiszerfogyasztás, -vásárlás és -készítés során a fogyasztók a kényelem mind magasabb fokát várják el: a rugalmas nyitvatartási időt, a könnyű megközelíthetőséget, az otthonról végezhető beszerzést, a házhozszállítást. (Szabó, 1998; Orbánné, 2006)

Az élelmiszerfogyasztói magatartással foglalkozók közül sokan állítottak fel modellt az ezzel kapcsolatos döntési mechanizmus ábrázolására. Pilgrim (1957) részletesen szemléltette az élelmiszerfogyasztói attitűd, illetve ezzel együtt a döntés kialakulását. Az élelmiszer jellemzőivel összefüggésben megjelenő fiziológiai hatások, valamint a személy egyéni tulajdonságai és a gazdasági, társadalmi tényezők által alakított attitűd egyéb tényezők közrejátszásával alakítják ki az élelmiszerválasztási, és végül az élelmiszerfogyasztási döntést.

2. ábra. A Pilgrim-féle modell

Forrás: Pilgrim (1957)

Neszmélyi (1996) gondolatai alapján a Pilgrim-modellhez hozzáfűzhető, hogy a társadalmi környezet mellett a kulturális, illetve vallási tényezők, az egyes földrajzi régiókra vagy nemzetekre jellemző sajátos preferenciák is erősen befolyásolják a fogyasztói magatartást. (Ilyen szempontból, például a délkelet-ázsiai országok jól fizető, nagy felvevő képességű piacokat jelenthetnek, ugyanakkor az európaiaktól lényegesen eltérő fogyasztói szokások feltárása, megismerése igen alapos és költséges marketingmunkát igényel.)

A kutatás módszertana

A célcsoport tehát a BGF KVI Karán tanuló hallgatók voltak. Az adatgyűjtés kvantitatív módszerrel, papír alapú kérdőíves felméréssel történt, 2013 októberében.

A kérdéssor összeállítása során a Pilgrim-féle modellben megjelenő, az élelmiszerfogyasztói döntés kialakulását befolyásoló tényezők köré fogalmaztam kérdéseket, a teljesség igénye nélkül. A modellválasztást az indokolta, hogy Pilgrim szemléltette legrészletesebben az élelmiszerfogyasztói attitűd, illetve ezzel összefüggésben a döntés kialakulását. A válaszadók a demográfiai adatok bejelölésén kívül összesen 10 kérdésre feleltek. Ezek között szerepelt ordinális skála (sorba rendezés, páros összehasonlítás, szemantikus differenciálskála, Likert skála), illetve intervallum skála (fontossági skála) is. A kérdőívek kiosztása előtt próbakérdezést végeztem, és a visszajelzéseket felhasználtam a kérdéssor véglegesítéséhez. Végül a 432 kitöltött kérdőív közül valamennyit felhasználtam, feldolgozásuk Microsoft Office Excel 2007 programmal történt. A statisztika felállításához szükséges adatokat egyváltozós analízissel és kétváltozós, keresztábra-elemzéssel értékeltem.

A kutatás során a következő kérdésekre kerestem a választ.

K1: Milyen tényezők alakítják a hallgatók étkezési szokásaiban bekövetkező változásokat?

K2: A hallgatók milyen vendéglátó egységeket helyeznek előtérbe választásuk során?

K3: A hallgatók átlagosan mennyi pénzt költenek egy főétkezésre?

A kutatás kezdete előtt felállított hipotéziseim a következők voltak.

H1: A hallgatók számára fontosabb, hogy minél kedvezőbb áron és gyorsabban étkezhessenek, mint az, hogy mennyire egészséges, amit fogyasztanak.

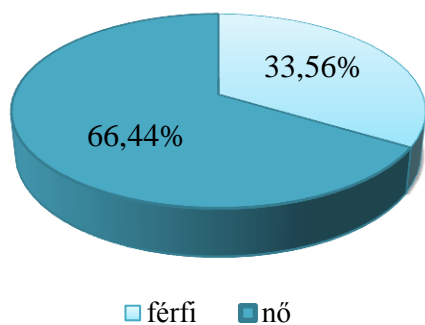
H2: A legtöbb hallgató a tanórák között, illetve lyukasórában magával hozott, hideg ételt fogyaszt.

H3: A leggyakrabban gyorsétteremben étkező hallgatók többet költenek egy főétkezésre, mint akik legtöbbször a főiskolai büfében vásárolnak.

A kutatás eredményei

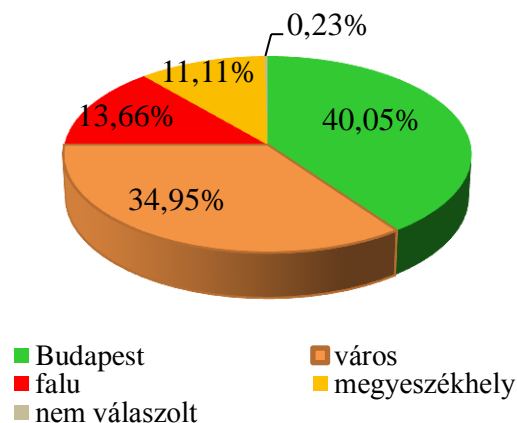
A válaszadók a kérdőív kitöltését a nemük, lakhelyük és koruk megjelölésével kezdték. Ezek közül az első kettő eredményei láthatók.

3. ábra. A válaszadók nemek szerinti százalékos megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

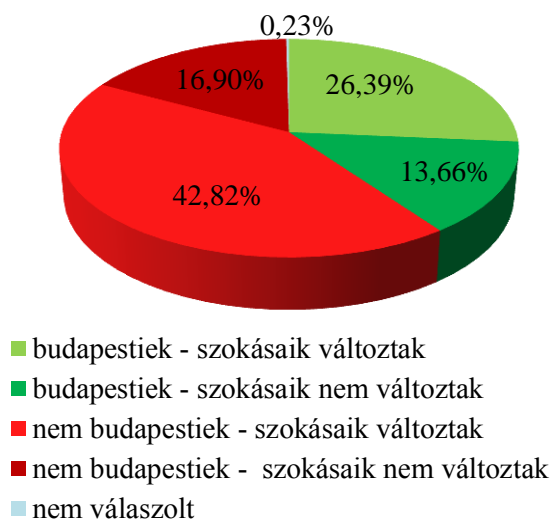
4. ábra. A válaszadók lakhely szerinti százalékos megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

A lakhely szerinti csoportosítás különösen fontos volt annak felmérésében, hogy az étkezési szokásokban bekövetkező változások milyen arányban vannak jelen a fővárosban lakó, illetve a máshonnan érkező hallgatók esetében. (5. ábra) Látható, hogy mind a budapesti, mind a nem budapesti lakók között többségben vannak azok, akiknek a főiskolai tanulmányok megkezdése után étkezési szokásai megváltoztak, ám ez a budapestiek kisebb százalékára jellemző.

5. ábra. Az étkezési szokások változása a budapesti és a nem budapesti válaszadók esetén

Forrás: saját szerkesztés

Ezt követően olyan tényezőket vizsgáltam, amelyek mentén az étkezési szokások változása bekövetkezhet. Az alábbi táblázat azt szemlélteti, hogy ezek a válaszadók hány százalékánál nem változtak, illetve, hogy akiknél igen, ott ez milyen irányban történt. Látható, hogy az új szokások az egészségtelenebb (ezzel együtt rendszertelenebb), ritkább, és gazdaságosabb étkezés irányába tolódtak el, valamint az idő fontosabb, míg a kényelem kevésbé lényeges tényezővé vált.

1. táblázat: Az étkezési szokások változása adott tényezők mentén a válaszadók százalékos megoszlásával

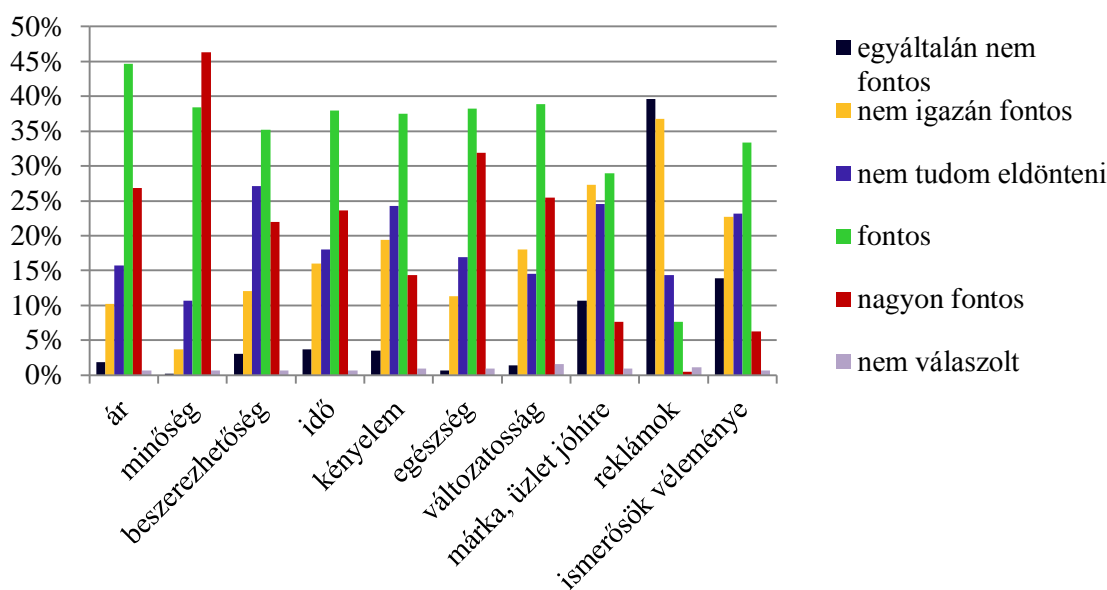
Egészségesség	Gazdaságosság	Idő fontossága	Kényelem fontossága	Gyakoriság	Rendszeresség
Nem változott	Nem változott	Nem változott	Nem változott	Nem változott	Nem változott
61,85%	56,65%	47,98%	58,96%	43,93%	40,46%
Egészségesebben	Gazdaságosabban	Idő fontosabb	Kényelem fontosabb	Gyakrabban	Rendszeresebben
10,98%	23,69%	41,04%	12,14%	12,72%	5,20%
Egésztelenebbül	Gazdaságtalanabban	Idő kevésbé fontos	Kényelem kevésbé fontos	Ritkábban	Rendszertelenebbül
26,01%	17,92%	9,25%	27,75%	41,62%	53,18%
Nem válaszolt	Nem válaszolt	Nem válaszolt	Nem válaszolt	Nem válaszolt	Nem válaszolt
1,16%	1,73%	1,73%	1,16%	1,73%	1,16%

Forrás: saját szerkesztés

A változásoktól függetlenül milyen szempontok figyelembevételével születnek meg az étkezéssel kapcsolatos döntések? Erre a kérdésre adtak választ a hallgatók adott tényezők értékelésével egy szemantikus differenciálskálán aszerint, hogy mennyire tartják fontosnak azokat. (1 = legkevésbé fontos 5 = legfontosabb 3 = nem tudom eldönteni) (6. ábra) (K1 kérdés; H1 hipotézis!) Látható, hogy a beszerezhetőség, a kényelem, a márka, üzlet jóhíre, valamint az ismerősök véleménye voltak azok, amelyekről legkevésbé tudták megítélni, mennyire vannak hatással az étkezéssel kapcsolatos döntésükre. A reklámokat a válaszadók 40%-a egyáltalán nem tartja fontosnak. Itt a válaszadásban szerepet játszhat a reklámokkal kapcsolatos ellenérzés, a szándékos ellentmondás, az a gondolat, hogy „Nem, én nem hagyom, hogy a sok megtévesztő, ígérető, túlzó, stb. reklám befolyásoljon!”, annak ellenére, hogy a reklámokkal nap, mint nap szembesülve, ha nem is szándékos megfontolásból, de tudat alatt mindenképp a hatásuk alatt állunk. A legfontosabb tényezőkként az ár, a minőség és az egészség emelkednek ki.

Megfigyelhető egy ellentmondás, amely az egészség kapcsán a tényező fontossága, és az étkezési szokások változásának iránya között feszül. Annak ellenére, hogy az egészség a fontossági sorrendben kiemelkedő helyet foglal el, a válaszadók 26,01%-a kezdett egészségtelenebbül étkezni a főiskolai tanulmányok megkezdése után, és csupán 10,98% egészségesebben (ld. 2. táblázat).

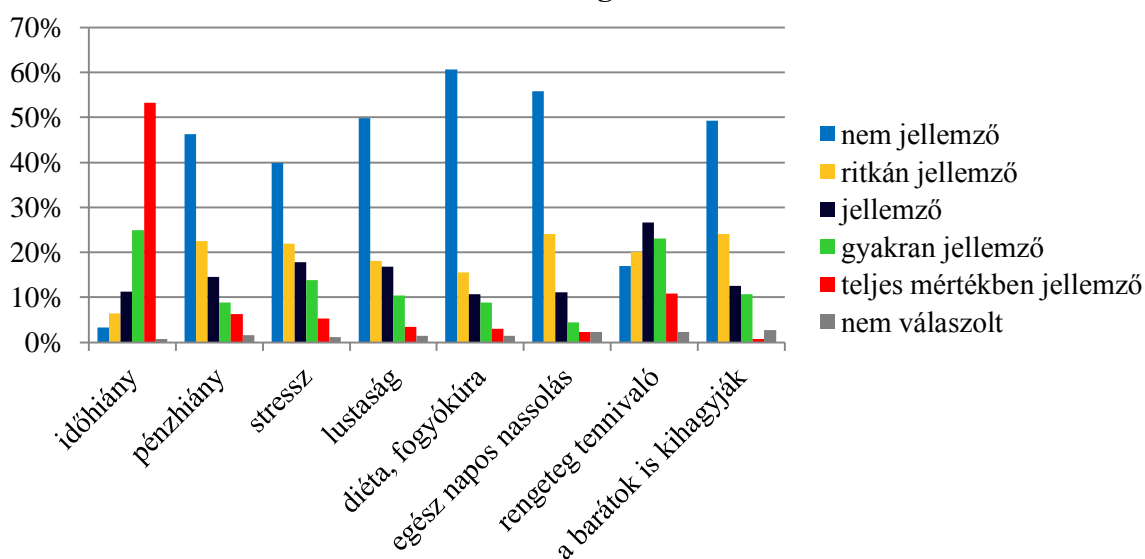
6. ábra. Az étkezéssel kapcsolatos döntést befolyásoló tényezők fontossága a válaszadók százalékos megoszlásával

Forrás: saját szerkesztés

Az egészséges táplálkozás fontos részét képezi a főétkezés, amelynek kihagyása különböző tényezőkre vezethető vissza. Az 7. ábra azt mutatja, hogy a válaszadók mennyire tartják ezeket jellemző okoknak. Az egész napos nassolás, illetve az étkezést szintén kihagyó barátokhoz igazodás bizonyult a legkevésbé jelentősnek, míg egyértelműen legjellemzőbbként emelkedik ki az időhiány és ezzel összefüggésben a rengeteg tennivaló.

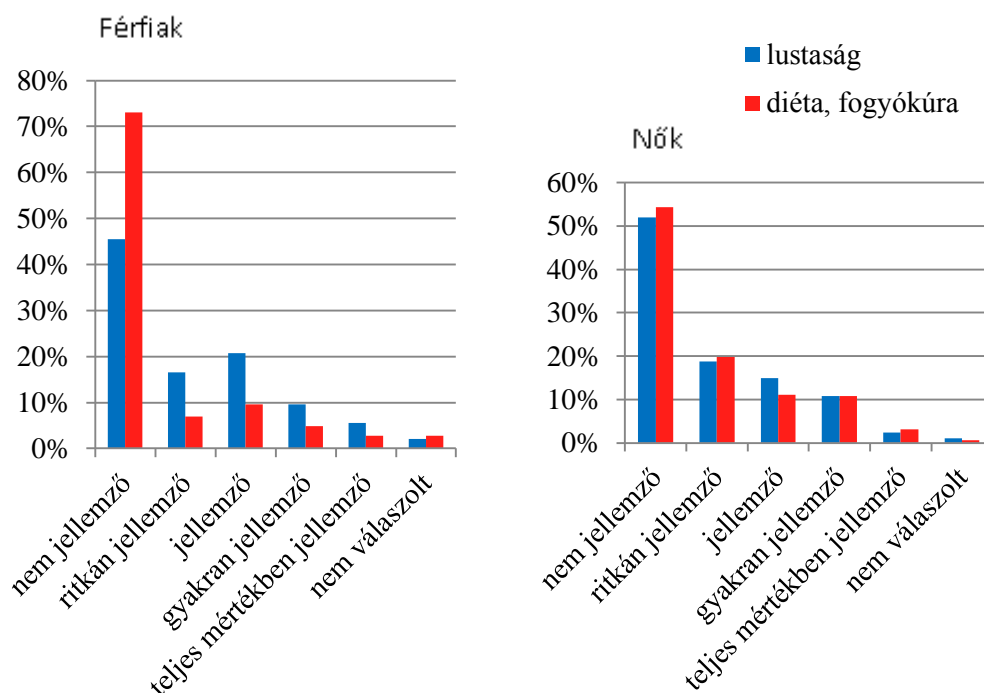
7. ábra. Egy-egy főétkezés kihagyásának okai a válaszadók százalékos megoszlásával

Forrás: saját szerkesztés

A felsorolt tényezők közül külön kiemeltem a lustaságot és a diétát, fogyókúrát, és a válaszadókat nemek szerint kettéosztva vizsgáltam ezek jelentőségét a kimaradó főétkezés esetében, bár az összesítésben ezek a tényezők nem szerepelnek a legjelentősebb okok között. (8. ábra) Saját bevallásuk szerint a kényelem igényének hatására inkább a férfiak, míg az egészségesebb életmód, vagy egy speciálisan kialakított étrend (nem feltétlenül egészséges) miatt inkább a nők hagyják ki a főétkezéseket.

8. ábra. Egy-egy főétkezés kihagyásának oka - lustaság, diéta és fogyókúra férfiaknál és nőknél százalékos megoszlással

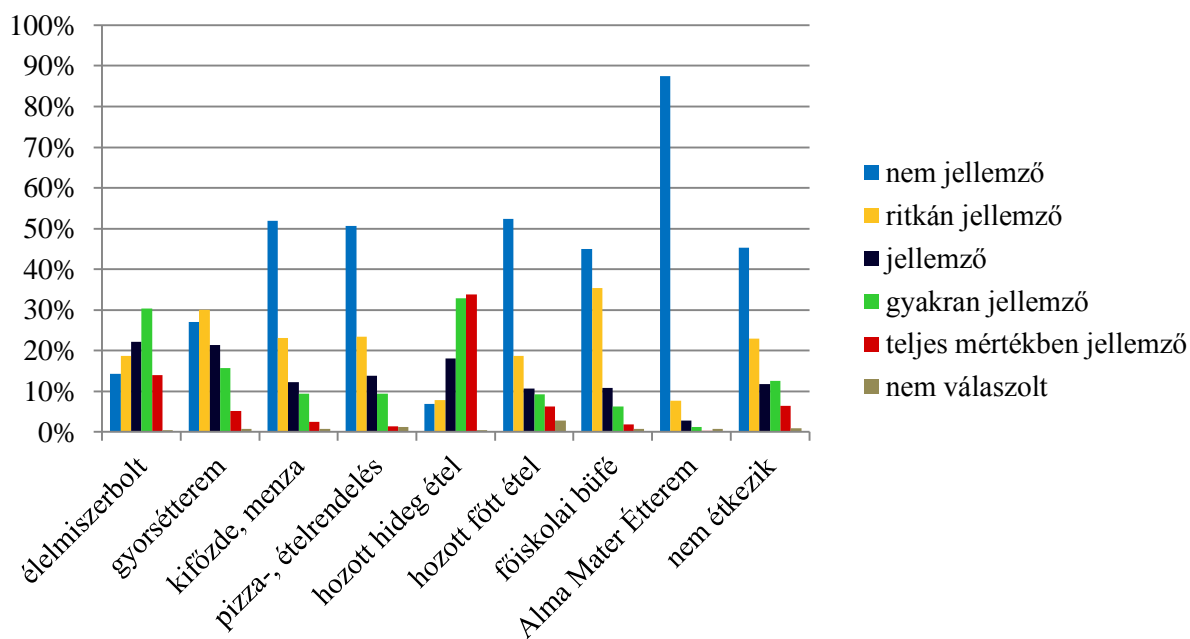

Forrás: saját szerkesztés

Az étkezéssel kapcsolatos döntések változása és az ezeket befolyásoló tényezők szoros összefüggésben állnak azzal, hogy a válaszadók a tanórák között, illetve lyukasórában hol és hogyan étkeznek. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a BGF KVI Karán a 90 perces tanórák között 10 perces szünetek állnak a hallgatók rendelkezésére, amely nemhogy étkezésre, de gyakran a folyosón kialakuló tömegben az egyik teremből a másikba való eljutásra is kevésnek bizonyul. A korábban leírt tényezők mellett ez is magyarázza azt, hogy a főiskolai mindennapok során legjellemzőbb étkezési módnak a hozott hideg ételt jelölték. (9. ábra) (H2 hipotézis!) A második és harmadik legkedveltebb az élelmiszerbolt és a gyorsétterem volt, míg az Alma Mater Étterem és a főiskolai büfé kiemelkedően népszerűtlennek bizonyult.

A különböző étkezési lehetőségek megítélésében, népszerűségében a már korábban ábrázolt tényezők is szerepet játszanak. (ld. 6. ábra) Így a hozott hideg étel, az élelmiszerbolt és a gyorsétterem népszerűsége párhuzamba vonható azzal, hogy a válaszadók az árat fontosnak tartják, viszont ellentétbe állítható azzal, hogy a minőséget és az egészséget is jelentős szempontként értékelték.

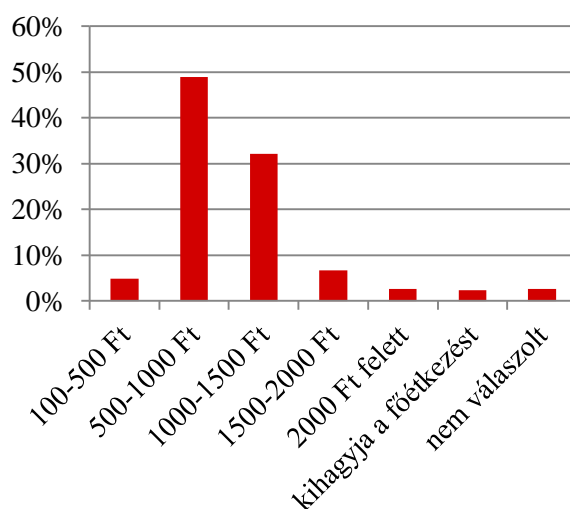
9. ábra. A tanórák közti, illetve lyukasórában történő étkezési lehetőségek kihasználtságának mértéke a válaszadók százalékos megoszlásával

Forrás: saját szerkesztés

Az ár szerepét tovább vizsgálva megkérdeztem a hallgatókat arról, hogy általában kb. mennyi pénzt költenek egy-egy főételre. (10. ábra) A grafikonon megfigyelhető, hogy a válaszadók közel 50 százalékára az 500 – 1000 Ft-os, míg több mint 30 százalékára az 1000 – 1500 Ft-os főétel jellemző. A 2000 Ft feletti költők aránya nem éri el az 5 százalékot. Érdekes továbbá azt is kiemelni, hogy többen fogyasztanak el egy főételt 500 és 1000 Ft közötti értékben, mint 1500 – 2000 Ft-ért.

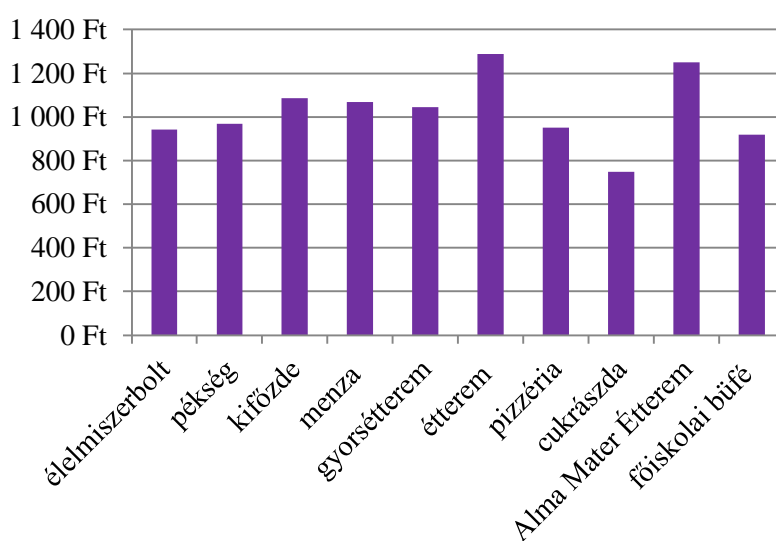
10. ábra. Az egy főételre átlagosan költött összeg a válaszadók százalékos megoszlásával

Forrás: saját szerkesztés

Azt is felmértem, hogy a költségek hogyan alakulnak a különböző vendéglátóegységeket leginkább preferálóknál. (11. ábra) (H3 hipotézis!) A legtöbb pénzt azok adják ki, akik leggyakrabban az Alma Mater Étteremben, vagy egyéb más étteremben költik el a mindennapos főétkezéseiket. A legkevesebbet a cukrászdát, a főiskolai büfét, az élelmiszerboltot, a pizzériát és a pékséget leginkább preferálók adják ki. Az egy főétkezésért kifizetett összeggel magyarázható lehet az, hogy az Alma Mater Étterem miért is ilyen népszerűtlen a hallgatók körében, míg a hozott hideg étel és az élelmiszerbolt miért ilyen kedvelt. Ezen kívül a szintén fontosnak tartott idő is az élelmiszerbolt mellett szól, hiszen a polcra levett szendvicset, pékárut, kekszet, stb. némi sorban állás után már el is fogyaszthatják, míg az étteremben az étel frissen készítése és a kiszolgálás jóval több időt vesz igénybe.

11. ábra. Az átlagosan egy főétkezésre költött összeg alakulása a különböző vendéglátóegységeket leginkább preferálók esetében

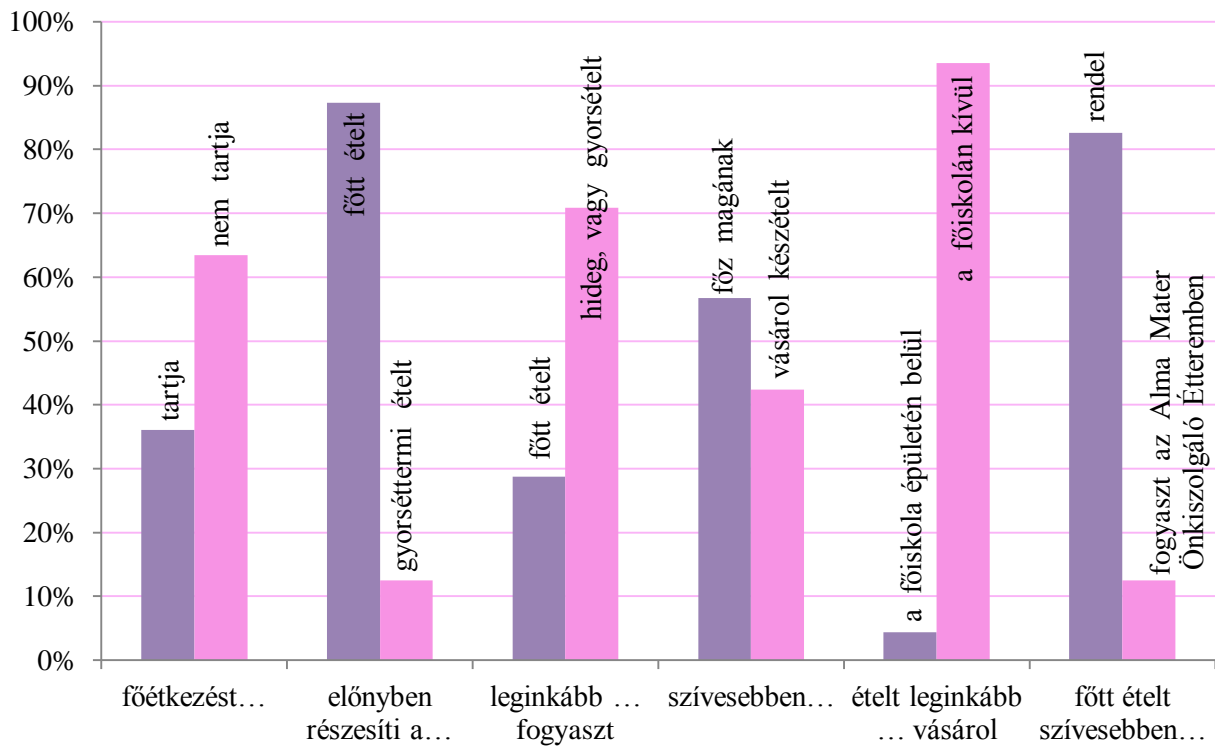

Forrás: saját szerkesztés

A hallgatók olyan kérdéseket is kaptak, amelyekben két adott lehetőség közül kellett kiválasztaniuk a rájuk jellemzőbbet. (12. ábra) A legnagyobb eltérés a válaszadók arányában az ételvásárlás főiskolán belüli, vagy kívüli megoldásánál figyelhető meg: több mint 90 százalék leginkább a felsőoktatási intézmény épületén kívül vásárolt ételt.

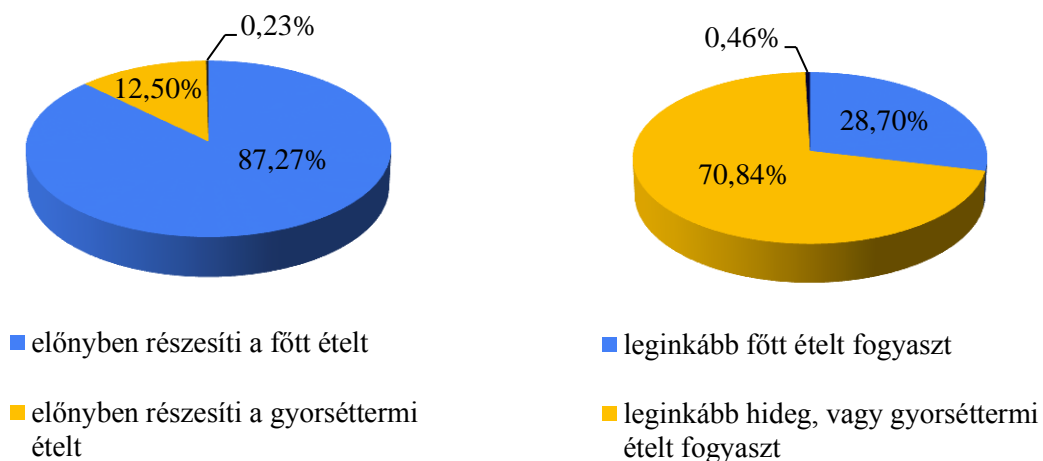
A főtt és a hideg, illetve gyorséttermi étel kapcsán ellentét feszül a preferencia és a szokás között. (13. ábra) A válaszadók 87,27 százaléka előnyben részesíti a főtt ételt, ám mégis csupán 28,7 százalékuk szokott leginkább azt fogyasztani. Ez összefügghet azzal, hogy minden 20 hallgató közül 7 tartja a főétkezéseket.

12. ábra. Két megadott lehetőség közül a jellemzőbb kiválasztása a válaszadók százalékos megoszlásával

Forrás: saját szerkesztés

13. ábra. A preferencia és a szokás ellentmondása a főtt és a hideg, gyorséttermi étel kapcsán a válaszadók százalékos megoszlásával

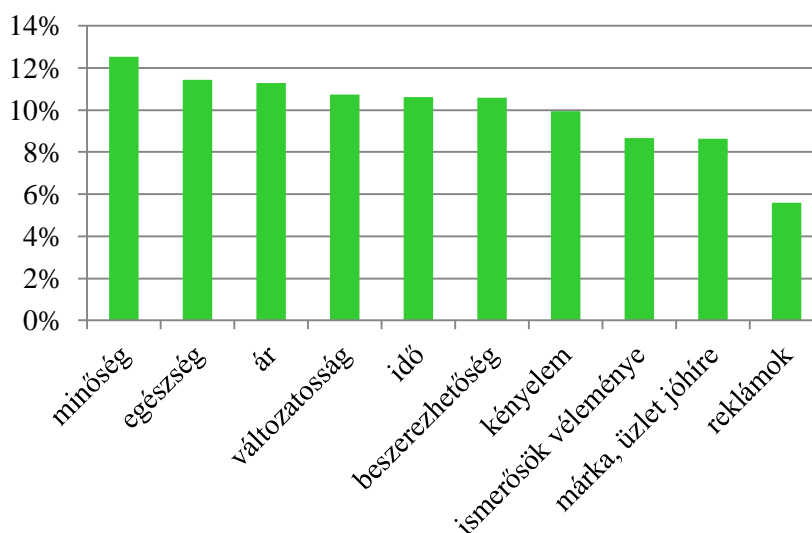
Forrás: saját szerkesztés

Válaszok

A kérdőíves kutatás segítségével az azt megelőzően feltett kérdéseimre sikerült választ kapnom, illetve a hipotéziseimmel kapcsolatban is hasznosítható visszacsatolás érkezett.

A 6. ábrán látható értékek összesítésével a 14. ábrán csökkenő fontossági sorrendben láthatók az étkezéssel kapcsolatos döntéshozást befolyásoló tényezők. A diagram megválaszolja a K1 kérdésmet (Milyen tényezők alakítják a hallgatók étkezési szokásaiban bekövetkező változásokat?), illetve bizonyosságot ad arról, hogy a H1 hipotézisem (A hallgatók számára fontosabb, hogy minél kedvezőbb áron és gyorsabban étkezhessenek, mint az, hogy mennyire egészséges, amit fogyasztanak.) nem igazolódott be, hiszen a válaszadók az egészséget az árnál és az időnél fontosabb tényezőként határozták meg. Itt ismételten megfigyelhetjük, hogy ezen sorrend ellenére a fogyasztói döntés megszületésénél valóban figyelembe vett tényezők között az egészség gyakran háttérbe szorul, tehát a hallgatók nem minden esetben cselekszenek preferenciarendszerük, legjobb belátásuk szerint.

14. ábra. Az étkezéssel kapcsolatos döntést befolyásoló tényezők fontossága a válaszadók százalékos megoszlásával

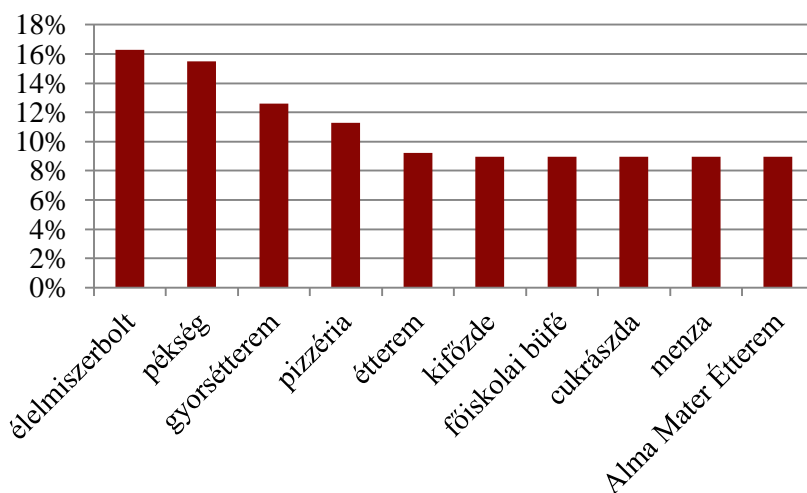

Forrás: saját szerkesztés

A H2 hipotézisem (A legtöbb hallgató a tanórák között, illetve lyukasórában magával hozott, hideg ételt fogyaszt.) helyességét a korábban már ismertetett 9. ábra igazolja, amelyen látható, hogy a tanórák között, illetve lyukasórában a legtöbb hallgató magával hozott, hideg ételt fogyaszt.

A K2 kutatási kérdésemet (A hallgatók milyen vendéglátó egységeket helyeznek előtérbe választásuk során?) a 15. ábra válaszolja meg, amelyen az általam vizsgálatra megjelölt vendéglátóegységek láthatók, csökkenő népszerűségi sorrendben.

15. ábra. Vendéglátóegységek népszerűsége a válaszadók százalékos megoszlásával

Forrás: saját szerkesztés

A K3 kérdésemre (A hallgatók átlagosan mennyi pénzt költenek egy főételre?) a 2. táblázat alapján kiszámított, 1026,7 Ft-os átlagos költség adja a választ.

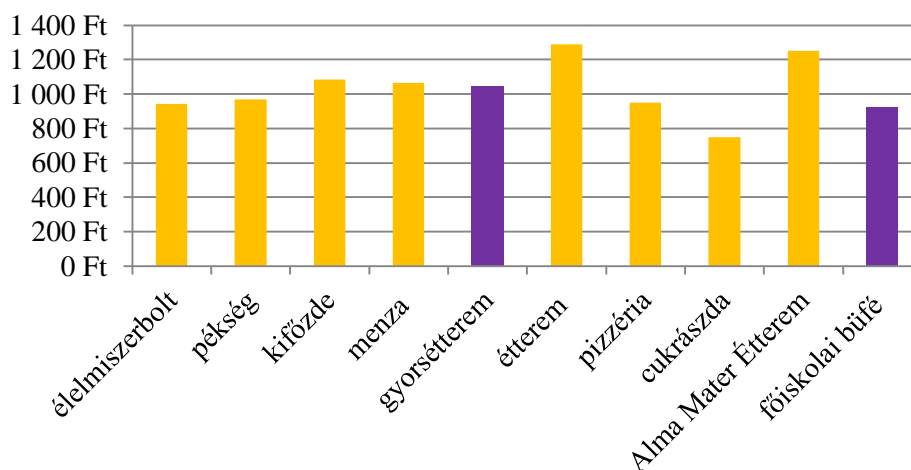
2. táblázat. A különböző vendéglátóegységekben átlagosan egy főételre költött összeg

Vendéglátóegység	Átlagos költség (Ft)
élelmiszerbolt	942
pékség	968
kifőzde	1086
menza	1067
gyorsétterem	1045
étterem	1289
pizzeria	950
cukrászda	750
Alma Mater Étterem	1250
főiskolai büfé	920

Forrás: saját szerkesztés

A H3 hipotézisemet (A leggyakrabban gyorsétteremben étkező hallgatók többet költenek egy főétkezésre, mint akik legtöbbször a főiskolai büfében vásárolnak.) a 16. ábra támasztja alá, amelyről leolvasható, hogy a gyorsétteremben étkezés átlagos költsége több mint 1000 Ft, míg az iskolai büfé kínálatából válogatva ez az összeg alig kúszik 900 Ft fölé.

16. ábra. A legtöbbször adott vendéglátóhelyen étkezők egy főétkezésre költött átlagos kiadása

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

A primer kutatás összegzéseként elmondható, hogy a BGF KVI Karának hallgatói a főiskolai tanulmányok megkezdése után egészségtelebül, gazdaságosabban, és az idő jelentősebb figyelembevételével kezdtek étkezni. Részben ebből adódóan egy – egy főétkezés kihagyásának legfőbb oka az időhiány. Az étkezési szokásaikat befolyásoló tényezőkként legfontosabbnak a minőséget, az egészséget, valamint az árat jelölték meg. Egy főétkezésre átlagosan 1026,7 Ft-ot költenek. Ezekkel összefüggésben a legnépszerűbb vendéglátóegységeknek az élelmiszerboltot, a pékséget és a gyorséttermet tartották.

Látható, hogy a preferenciák és a szokások olykor szemben állnak egymással, valamint a kérdések más nézőpontból történő megválaszolása eltérő gondolatokat ébreszthet a hallgatókban, ám az okozati összefüggések mentén haladva legtöbbször tisztán kirajzolható, számszerűsíthető eredmények születnek.

Felhasznált irodalom

- BURNETT, I. (1979): *Plenty and Want: A Social History of Diet in England from 1815 to the present day*. Sholar Press, London
- ENGEL, J. - BLACKWELL, R. - KOLLAT D. (1973): *Consumer Behavior*, Rinehart and Wiston, New York
- FÁBIÁN Z. - KOLOSI T. - RÓBERT P. (2000): *Fogyasztási csoportok*. TÁRKI, Budapest. pp. 5-6.
- FODOR M. (2009): *Az élelmiszerfogyasztói preferenciák elemzése a munkahelyi étkeztetésben*. Doktori (Ph.D.) értekezés. Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Szent István Egyetem Gödöllő, p. 16.
- FODOR M. - FÜREDINÉ KOVÁCS A. - HORVÁTH Á.- RÁCZ G. (2012): *Fogyasztói magatartás*. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság, Sanoma company
- HARGITAI ZS. (2007): Ehető jövő. *A vendég*. 2007/01-02 pp. 12-13.
- HORVÁTH Á. - FÜREDINÉ KOVÁCS A. - FODOR M. (2005): Az értékrend hatása a táplálkozásra. *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*. II. évfolyam 1-2/2005, p. 70.
- NESZMÉLYI GY. (1996): A magyar külkereskedelem Délkelet-Ázsiában. *Gazdálkodás*, 40. évf. 6. sz., 1996. december, pp. 55. - 60. ISSN 0046-5518.
- ORBÁNNÉ, N. M. (szerk.) (2006): Az élelmiszeripar strukturális átalakulása (1997-2005). *Agrárgazdasági Tanulmányok* (3) pp. 1-35.
- PILGRIM, F. J. (1957) The Components of Food Acceptance and Their Measurement. *American Journal of Clinical Nutrition*. vol. 5. pp. 171-175.
- SZABÓ M. (szerk.) (1998): A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezeti változásai és tendenciái. *Agrárgazdasági Tanulmányok* (12) pp. 1-74.
- VEBLEN, T. (1925, 1904): *A dolgoztalan osztály elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest
- VÉTEK GY. (2007): Kézzel fogható ízek. *A vendég*. (07-08) pp. 30-31.

Válság és szabályozás

A megoldási törekvések néhány vonatkozása. I. rész.

A kétpólusú világ megszűnését követő fellendülés után a piaci likviditás 2004 után gyorsuló növekedésbe, 2008-ban pedig pénzügyi válságba torkollt. A bankrendszerből globálisan áttért a tőkepiacokra és vált szuverén adósság válsággá számos országban kormányok és nemzetközi szervezetek azonnali majd sorozatos intézkedései ellenére. Mindez nem függetleníthető az éppen elfogadott tőkekövetelmény szabályok bevezetésére való felkészüléstől, illetve a szabályozás számos területén mutatkozó gyengeségtől. Az egyedi likviditáspótló kormányzati lépéseket követően szoros nemzetközi koordináció mellett új, párhuzamosan működő szabályrendszer kidolgozása és fokozatos bevezetése alapján történik a túlzott likviditás és kockázatvállalás kialakulásának korlátozása. A likviditás új, hatalmas felduzzadását (QE) még nem követte a gazdaság lényeges fellendülése, de a szándékokkal ellentétben nőtt a piaci koncentráció, a szuverén adósság helyzet lassan javul.

Following an upheaval after the cease of the dual polarity the market liquidity started accelerating from 2004 then ended in financial crisis in 2008 propagating globally through the capital markets and caused sovereign debt crisis in several countries irrespectively to governments' and international organizations' instant and consecutive interference. All these may not be regarded as independent from the then accepted and introduced new capital requirements as well as the weaknesses of the regulatory system. After the instant governmental steps to increase the disappearing liquidity the new regulatory system that will operate parallel with the previous one aims at raising barriers to possibly new formation of excess liquidity and irresponsible risk taking with tight international surveillance. The extraordinary increase in market liquidity (QE) hasn't been followed by significant economic growth yet, the market concentration has continued against the expectations and the improvement of the sovereign debt situation is easing but still slowly.

Bevezetés

„A nemzetközi pénzügyi rendszerben bankválságok a vártnál gyakrabban, átlagosan 20 - 25 évente jelentkeztek mind az ipari, mind egyes fejlődő országok piacain. Ez átlagosan évi 4-5% valószínűség, amely elfogadhatatlan.”

A megállapítást Stefan Walter, a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság főtíkára tette a BIS Pénzügyi Stabilitási Intézet által „Kockázat kezelés és felügyelet” címmel rendezett konferencián, 2010. november 3-4-én. A hamarjában *korlátozottnak és likviditásnak tekintett* válság – még ma sincs vége¹ – ekkorra már kiterjedt a pénzügyi piacok egészére, áttért a reálszférára, majd hamar egymást követő szuverén adósság válságokban, valamint az euro-övezet válságában is testet öltött. 2010-re a piacok (és politikusok, valamint a média) komolyan számoltak az euro-övezet és az Európai Unió szétesésével. A GDP, a nemzetközi kereskedelem erősen visszaesett, majd stagnált, a beruházási tevékenység befagyott, a munkanélküliség számottevően növekedett, különösen a fejlettebb régió-

ban. A sürgős megoldást 2008-tól alapvetően a pénzügyi likviditáshiány megszüntetésével közelítették, azonban kezdettől fogva átfogó és globális keretek közt folyt a szabályozási és gazdaságpolitikai keretek kialakítása – a G-7, G-8 és kiváltképp a G-20 csoport², és a megfelelő jogi háttérrel rendelkező Pénzügyi Stabilitási Tanács (FSB) rendszeres ülésével és koordinálásával, amely munkában a legátfogóbb nemzetközi szervezetek végezték a megalapozó, elemző és javaslattevési feladatokat.

A jelen keretek között természetesen nem lehet feladat a pénzügyi- és bankrendszer szabályozásának egészét, valamint a makro szabályozás jelentős részét felölelő igen szerteágazó hatalmas szakmai anyag elemzése. Csak néhány olyan vonatkozás kiemelése célszerű, amelyek további vizsgálata talán nagyobb súlyt kaphat a következőkben.

Előjelek

Nyilvánvaló, hogy a felmerült, kezdetben parciálisnak tekintett egyensúlyi problémák jelei már korábban megmutatkoztak, de azokat a *lazán szabályozott, egyben innovatív pénzügyi rendszer* átmenetileg képes volt kiegyensúlyozni, elfedni.

A Financial Times már egy 2005. augusztusi számában az európai többlet likviditás kockázatairól, más helyen pedig a növekvő CDO (collateralized debt obligation – az „újra csomagolt – értékpapírosított – kockázatok”) piac akkor már 800 Mrd USD-re becsült összege kapcsán közölt elemzést. E jelenségek akkor együtt jelentkeztek egy hosszabb ideje tartó, erős globális növekedéssel, de egyidejűleg az euro-zóna gyengébb GDP-beli teljesítményével. (Arnold et. al., 2005; Beales, 2005)

2006. közepén lépett hatályba a hosszú ideig előkészített Basel II tőkekövetelmény rendszer, és az EU-ba történő transzponálására vonatkozó direktíva alapján megkezdődött annak az egyes tagországok jogrendszerébe való átültetése. A kockázat arányos tőkeképzésnek a gyakorlatba való átültetésére *csak több éves átmeneti időszakokkal kellett sorra kerülnie*, ez végső soron relatíve kisebb tőkelekötéssel nagyobb tőkeáttételt tett lehetővé a bankrendszerben, de egyenlőtlen mértékben. (Ennek a kereskedelemfinanszírozásra és a piaci szerkezetre gyakorolt hatására visszatérek.)

Ugyanakkor a Basel II előrehaladásával az EU-ban már előtérbe kerültek a piacok destabilizálódásának, a fedezeti alapok, a tőkeáttételes tranzakciók jelentős és nem kellően szabályozottnak és ellenőrizhetőnek ítélt terjeszkedésének kérdései (erről már a Világgazdaság 2007. április 23.-i száma is közölt elemzést).

A válság kialakulásának 2007. első felében kevés közvetlen jele volt, többen vitatták a túlzott likviditás megjelenésének jelentőségét. Shiller (2007) véleménye szerint talányos, miért kezdtek el az emberek 2005-től likviditás bőségről beszélni. A kockázatkezelés új módszereinek elterjedésével együtt megjelenő eszközár emelkedés eszerint önmagában nem jelent likviditás bőséget, vagy egyszerűen csak a buborék más kifejezése! A tőzsdéken azonban már márciusban erős zavarok mutatkoztak a jelzőügyletek kapcsán, augusztusban pedig nyilvánvalóvá vált a likviditás elképesztő, ugyanakkor nehezen értelmezhető mértéke. J. Bradford Delong, Berkeley University, Kalifornia, idézte a McKinsey Global Institute becslését, miszerint a *világon meglévő pénzügyi eszközök értéke* több mint háromszorosan haladta meg a világ GDP-jét, amely egyben a 80-as évek mértékének háromszorosát jelenti. (Delong, 2007)

Mármost idevág, hogy az *ING Bank elemzése szerint* a világ összes *nemzetközi adósságállománya* 2013-ban a világ GDP-jének 313%-át tette ki! (Reddy, 2013) (A fejlett gazdaságok adóssága mintegy 157 billió dollár, ez az érintett államok GDP-jének 376 százaléka. A feltörekvő országok adóssága 66,3 billió dollár körül járt, ez GDP-jük 224 százalékának felelt meg. Az egy főre jutó államadósság a feltörekvő államokban 11 621 dollár, míg a fejlett államokban ez több mint 170 ezer, az Egyesült Államokban az egy főre jutó állami és privát együttes adósság 176 ezer dollár volt.) Joggal felmerül az a kérdés, hogy a likviditási válság mennyiben volt átmeneti vagy tartós jelenség, amelyet a kezdetben indokolt azonnali és átmeneti intézkedésként, majd később több ország részéről bevezetett általános monetáris politikai eszközként a mennyiségi enyhítéssel kezeltek, és még jelenleg is alkalmazzák.

Az adósság felhalmozási (egyensúly megbomlási) folyamat és a pénzügyi - gazdasági válság elmélyülése

2008 során már egyértelmű lett a pénzügyi válság elmélyülése és annak a reálpiacon való kiterjedése. A Lehman Brothers szeptemberi csődje nyomán számos, akkor átmenetinek ítélt intézkedés kezdeményezésére, előkészítésére, majd bevezetésére került sor a G20, az OECD és az EU szintjén, ideértve az egyes tagországok önálló, de többnyire koordinált intézkedéseit is. Kialakultak az elemzéseket, javaslatokat kialakító szervezetek, intézményi háttér, azok szereposztása, a fő vizsgálandó jelenségek és a megoldások irányai. A globális kérdések tárgyalása rendszeressé és nemzetközileg koordinálttá vált, a szabályrendszer is többnyire nemzetközileg vállalt sztenderdekben jelent meg. (Az, hogy az ütemtervekhez ki és milyen mértékben tartotta magát, az jelenleg nem tárgya a témának.)

2008. szeptemberben az addigra felduzzadt likviditás tömeg nagy hányada egyszerre „eltűnt” a bankközi piacról! A pénzpiacokon nagy sebességgel tovagyrúzótt a bizalomvesztés és a források elapadtak. A veszteségek megjelenése jelentős, közvetlen és negatív hatást gyakorolt a *nemzetközi kereskedelemre és finanszírozási lehetőségekre, azok szinte befagyását eredményezte*. A globális pénzintézetek kockázatvállalásában bekövetkezett fordulat követhetetlen válaszokat váltott ki belső forrásallokációjukban, ami hamar különösen súlyossá vált egyes, az exporttól jelentősen függő országok finanszírozási kapacitása, illetve egyes régiók, szektorok tekintetében. (Ideértve jelen esetben különösen a kisebb, de exporttól jelentősen függő gazdaságokat, kiváltképp, ha a kivitel bizonyos ágazatokra és kisebb tőkeerejű cégek tevékenységének koncentrációjára épült, pl. járműgyártás, élelmiszeripar, kereskedelem, és nem utolsósorban az építőipari kivitelezés, kis-és közepes vállalati szektor.)

Az egyensúlyhiány azonban nem csökkent, sőt, egyre újabb területekre csapott át. Ez jellemezte mind 2009-et, mind 2010-et. A válság szinte azonnal kiváltotta az érintett országok bankjainak, pénzügyi intézményeinek összeomlását megakadályozó kormányzati lépéseket, ami azonnal jelentkezett egyes országok fizetési mérleg hiányában, a piaci finanszírozás ellehetetlenülésének veszélyében. *A legfejlettebb gazdaságok GDP-arányos államadóssága súlyosan emelkedett*, a szuverén adósságválság – egyes valuták válsága –, a CDS felárak hektikus alakulása, egyes súlyos helyzetben lévő országok esetében drámai emelkedése, az euro övezet és az euro valuta problémáinak felerősödése, majd 2010-ben és 2011-ben az egyes árupiacon kialakuló „árbuborékok” jelentkezése általánossá vált.

Nem volt elkerülhető egyes bankok, esetenként egyes országok bankrendszerének összeomlása. Ennek kezelése természetesen prioritást kapott (DeLong, 2008), és ez – a bankrendszerre vonatkozó szabályozás változatlan ütemű előrehaladása mellett – a legégetőbb kérdéssé vált a világgazdaság folyamatait áttekintő és a politikai ajánlásokat, „kötelezettség vállalásokat” kialakító, az elhatározott intézkedések koordinálását vállaló fórumok (pl. G-20, FSB) számára.

A piaci reakciók természetesen azonnal jelentkeztek. A válság kirobbanásában – *nem is méltánytalanul* – *felelőssé tett* hitelminősítő intézetek tevékenységére további *politikai nyomás* nehezedett, a szabályozásuk pl. az EU-ban fel is gyorsult. Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy néhány fejlett ország is csőd, vagy csőd közeli állapotba került. Ez a piacok további szétzilálódását, a válság kezelhetetlen mértékűvé válását vetítette előre. (Külön vizsgálható a hitelminősítők piacot befolyásoló tevékenysége, és annak hatása a piaci folyamatokra, amelyre az azóta kialakított szabályok, ajánlások részletes előírásokat tartalmaznak, ennek egyes vonatkozásaira másuttal térünk ki.) *A szigorodó szabályok mellett máig* folyamatos a nagy pénzintézetek, a pénzügyi nehézségekkel küzdő, majd annak feloldásában szerepet – azaz pénzügyi segítséget, kötelezettséget – vállaló *fejlett országok kockázatainak, azok adósságainak leminősítése*, a korábbi szakmai kategóriák és kritériumok alapján.³ A kialakult piaci intézmények felváltására, regionálisan létrehozott hitelminősítő piacra lépésére, az erre vonatkozó politikai szándékok ellenére sem került eddig sor. (A legutóbbi ilyen kezdeményezés 2013-ban a BRICS országok részéről indult.)

A folyamatot rendkívül alaposan, sokoldalúan és kezdettől fogva elemezte a Bank for International Settlements (BIS), az EU, az IMF, az OECD, a WTO a Bruegel Institute és számos más intézmény (Darvas et. al., 2011; Allen – Moessner, 2011; BCBS, 2011.).

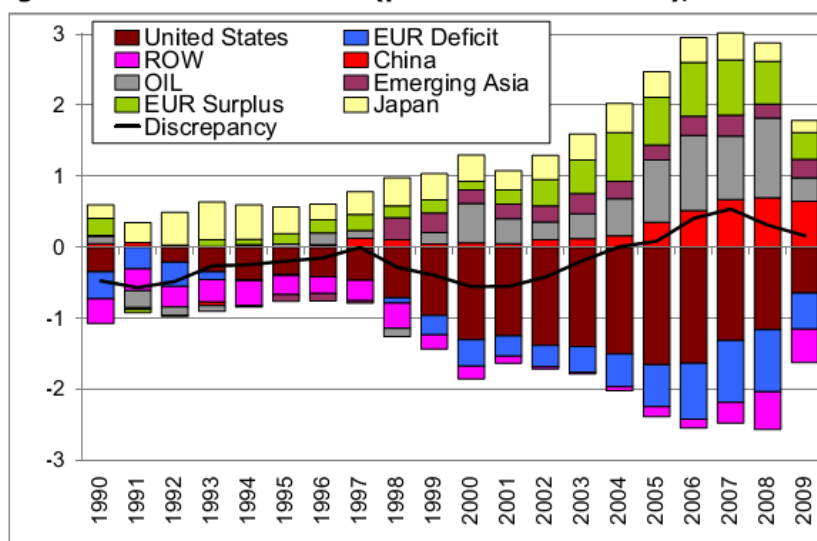
A következő grafikonok adatsoraiból egyértelmű, hogy a globális egyensúlyi folyamatok megbomlása azonban jóval korábban, már 1997-98-ban elkezdődött, ami részben egybeesik a világgazdaságban akkor végbement súlyos pénzügyi zavarokkal. Az is egyértelmű, hogy a folyó fizetési mérleg egyensúlytalanságok növekedése és a piaci likviditásbővülés együtt járt, ami 1997-98-at követően vett igazi lendületet.

Az adósság egészére vonatkozó idősorok

Az EU Parlamentnek készített jelentésbeli grafikon bontása a világ egyes fő régiói mellett az Európai Unió tagországainak együttes többlet-hiány felosztását tartalmazta. Ennek jelentősége az, hogy az EU egészének adósság problémája látszólag lokális, régióon belül kezelhető problémának tűnhetett. A globális folyamatok az EU-t elkerülve, a rajta kívüli térségben, azaz a legnagyobb folyó fizetési mérleg hiányt felhalmozó USA és a masszív többlettel rendelkező Kína és olajtermelő országok között is akár megoldást nyerhetett volna. Matematikailag.

1. ábra: Globális egyensúlyhiányok (a világ GDP százalékában), 1990-2009

Figure 1: Global imbalances (percent of world GDP), 1990-2009

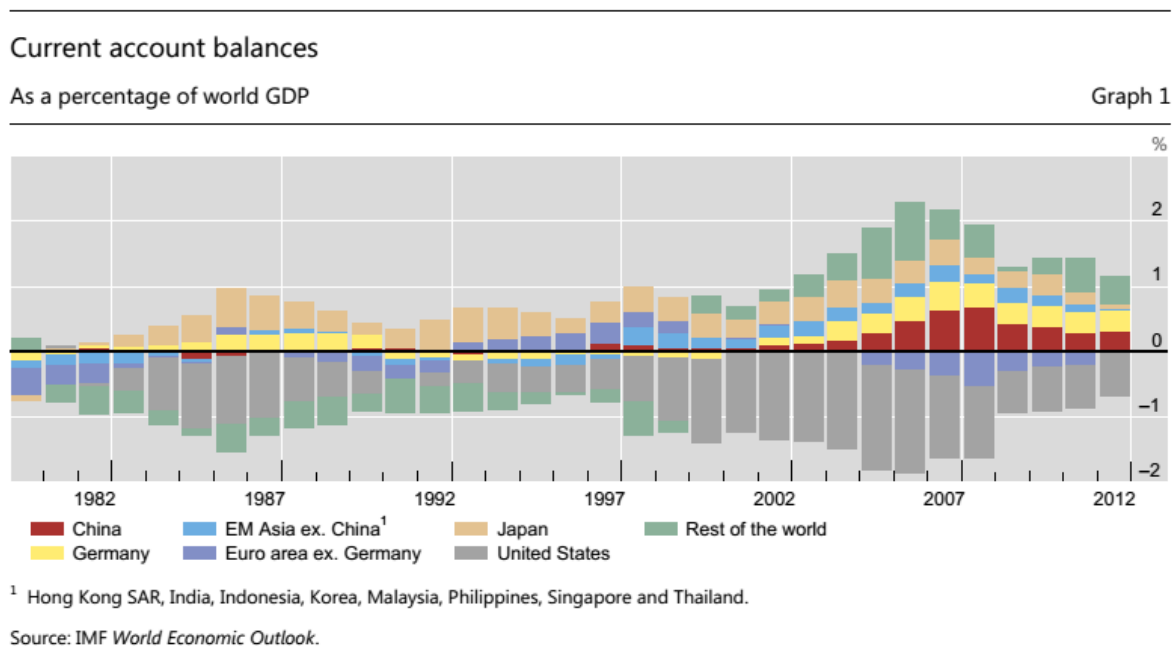
Forrás: Future development of global imbalances; European Parliament – Bruegel, Directorate General for International Policies, Policy Department A: Economic and Scientific Policies, Economic and Monetary Affairs, [IP/A/ECON/FWC/2000_040_C1] 15 March 2010

Azaz 2010-től egy időre az EU mintegy fekete báránként is szerepelt, hiszen kritikusai szerint – elméletileg és számszerűleg – képes lett volna megoldani a belső egyensúlytalanságot, „csak a belső eljárások bonyolultsága nehezítette” a döntési folyamatokat. (Számos szabályozási kérdés megoldásához, ilyen pl. a bankunió kérdésköre, vagy az EFSF létrehozása, a közös európai kötvény kibocsátása az adósság problémát leküzdeni nem képes országok finanszírozására, egyes országokban alkotmányossági kérdések megoldását is igényelte, illetve érinti az Unió alapvető jogi és politikai kereteit is). A pénzügyi stabilitás kialakítása kapcsán a pénzügyi föderalizmus erősítésének igénye mellett gyakran kritikaként feltűnt a „pénzügyi nacionalizmus” kifejezés is (Véron, 2013)

Ehhez a gyakran citált kritikai megállapításhoz azonban az is hozzá tartozik, hogy a fenti megközelítés politikailag elfogadhatatlan volt egyes korábban fizetési többlettel rendelkező, és az EU-n belül folyamatosan hitelező pozícióban lévő országok számára, illetve az EU egésze számára is. Az Unió a fő áramlatokból mintegy kikerülve, stratégiaiul is rendkívül hosszú időre kényszerült volna sorozatos és növekvő belső visszafogásokra, országok közti belső jövedelem átcsoportosításra, az akkori modelleket alapul véve a kibontakozás biztonsága nélkül. Azaz az EU egészének perifériára szorítása is kérdésként merülhetett fel. A hiányzó növekedési potenciál, a társadalombiztosítási és szociális rendszerek különbsége magyarázatot ad az egyes országoknak a válság kezelésében elfoglalt álláspontjának alakulására. Nem különben arra, hogy az európai adósságválság megoldásához általában és egyes országok hozzáállása, politikája, annak karaktere és erőteljes képviselője pedig különösen és jelentősen módosult 2010-et követően. A megoldáshoz mindenképpen idő, növekedési lehetőség és megfelelő jogi keret megléte kellett. Nem véletlen, hogy az EU hangsúlyozta a válságból kilábalás nemzetközi kommunikációjában a szabályozás előrehaladása és eredményei mellett az EU eltérő adottságaiból, jogi, társadalmi különbségeiből adódó sajátosságokat, ami időt és türelmet igényelt a partnerektől (Barnier, 2012). Ez jelentősen befolyásolta a szabályozás terén kialakításra váró szabályok, intézmények gazdaságpolitikai megoldási lehetőségeit, a tárgyalások időigényét. Jobban látszik ez a körülmény a 2012-ig kiterjesztett adatsorból, amelynek bontásában Németország külön egységként szerepel.

A következő grafikon a 2012-ig kiterjesztett időszak adatait tartalmazva, Németország és Kína szerepére koncentrálnak mutatja a folyamatot és helyzetet.

2. ábra: Folyó fizetési mérlegek a világ GDP százalékában

Forrás: BIS Working Papers No 424: Global and euro imbalances: China and Germany by Guonan Ma and Robert N McCauley, Monetary and Economic Department, September 2013.

A fenti két adatsor összevetéséből is látszik az EU homogenitásának változása, illetve az, hogy a globális politika és pénzpiacok sem kezelik egységesként az uniót. Németországnak a válság kezelésében betöltött szerepe és annak nemzetközi politikai dimenziói felértékelődtek. Ebben a különbség tételben az újonnan csatlakozó, az euro-övezethez tartozó, az un. periféria országok mellett már markánsabban jelenik meg az erősebb gazdasági pozíciót felmutató országok szerepe.

Változás következett be a válság rendezésére tett erőfeszítéseknek is tulajdoníthatóan abban, hogy 2012-ben az euro-övezet már Németország nélkül is fizetési mérleg egyensúlyt mutatott. *Az euro-övezet válságának részbeni oldódása valóban bekövetkezett.* Globálisan nézve a 2007-ig drámai módon növekvő egyensúlytalanság 2013-ra mind a hitelező, mind az adós országok oldalán lecsökkent. Ennek azonban ára volt. Egyensúlyi és növekedésbeli hiány továbbra is fennmaradt. Lényegében stagnálás jelentkezik, és a korábban gyorsan növekvő országokban a növekedési ütem jelentősen és hirtelen mérséklődik. Megjelent a *defláció veszélye számos eltérő pozíciójú országban.*

A megváltozott pozíciók természetesen a szabályozási kereteket is befolyásolták. A pénzügyi területek mindegyikén gyorsan megjelenő, és a reálszférára is áttérjedő, rendkívüli mértékű egyensúlytalanságok átfogó hatékony kezelésére a megfelelőnek tűnő módszer azonban csak lassabban alakul ki.

A válság és a felgyorsuló, torlódó szabályozás

A Basel II szabályokat 2004-ben kezdték kidolgozni az ázsiai majd orosz pénzügyi válságot követően egy hosszú növekedési ciklust követő USA recessziót, a 2002. évi argentin válságot és a 2003-tól indult németországi recessziót követően. Az alkalmazás kezdetét 2007-ben határozták meg, folyamatos 2011-12-ig tartó bevezetés mellett. A szabályok nemzeti jogalkotásba történő bevezetésére, a piaci szereplőknek a kockázat alapú tőkeképzésre való felkészülésre, a hatások becslésére vonatkozó mennyiségi hatásvizsgálatokra is folyamatosan, és a válságot megelőző adatsorok felhasználására épülve került sor. A vonatkozó EU irányelvet 2006 júniusában fogadták el. Az alapszándék, a tőkeképzésnek a kockázatokhoz jobban illeszkedő mértékének követelménye egyben lehetővé tette a kockázat mérséklő és a hitelnyújtást erősítő eszközök alkalmazását (risk mitigation, credit enhancement). Ez egyúttal utat engedett a hitel expanzióknak, amely a növekedési igényeket, a pénzügyi piac erős bővülését szolgálta. *A kockázat arányos tőkeképzés az azóta végzett számítások szerint többnyire a banki tőkebázis csökkenésének irányában hatott. (Így közvetlen szerepe is valószínűsíthető a piaci likviditásnövekedésben és az eszköz minőség romlásában.)*

A Basel II szabályozási és felügyeleti lépéseinek bevezetése azonban már szigorúbb, a válság által befolyásolt piaci feltételek között ment végbe. A pénzügyi rendszer válsága fő tényezőinek feltárásában, a szükséges tennivalók számbavételében és az új, mennyiségi és ellenőrzési célokat szolgáló szabályok és mutatók rendszerének kialakításában kiemelt szerepe volt a De Larosiere bizottság 2009. februárban publikált jelentésének, amelyet az EU Bizottsága felhatalmazása alapján készítettek G-20 felkérésére, és a 2009-től új mandátum alapján működő FSB (Financial Stability Board) számára.

Elkezdődött és a korábbiakhoz képest rendkívüli sebességre kapcsolt a Basel II szabályok többszöri időközi revíziója is, amelyek legnagyobb része – a tervek szerint – akkor még életbe sem lépett. A Basel „2.5” kiegészítő szigorító szabályokat vezetett be a tőkepiaci folyamatok és intézmények tekintetében. (Az EU CRD III Irányelv jóváhagyása 2009. júliusban történt, bevezetését 2011. I. negyedévre tervezték.)

A következő lépésként a BCBS (Basel Committee on Banking Supervision), jelentős részben a De Larosiere jelentésre épülve alakította ki az új Basel III szabályrendszert. A széles körben, de rövid idő alatt lefolytatott konzultációt követően a reform keretek jóváhagyására a BCBS által 2010. december 16-án került sor (BCBS, 2010a). A Basel III követelmények (EU Bizottsági CRD IV irányelv kidolgozása már 2011. I. negyedévben kezdődött) hatálybalépése „már” 2013 elején megtörtént, de a szabályok fokozatos bevezetése csak 2018 végéig, ill. 2019 elejétől várható. Néhány igen lényeges elem végleges kialakítása csak a munkafolyamat későbbi részében történik, mert a mennyiségi hatáselemzés és a szabályozói mértékek meghatározása rendkívül kényes feladatot jelentett és éles vitákat váltott ki. (Ezek közül a II. részben a következők néhány vonatkozására térek majd ki: tőkeáttételi mutató (leverage ratio), a likviditás fedezeti ráta (LCR) és a nettó stabil finanszírozási mutató (NSFR), a rendszerszintű kockázatot jelentő intézményekkel kapcsolatos szabályozás.)

Mint látható, a válság felgyorsította, és egymásra torlódóan hozta létre a Basel II bevezetését és III szabályok létrehozását, tesztelését, az azonnali és a rendszerszintű új szabályozási feladatok bevezetését és új intézmények kialakítását. Ebből számos bizonytalanság és további kérdés adódik (MAG, 2010; BCBS, 2010b, p. 4.).

A Basel II és a CRD II revíziója: Basel III (CRD IV)

A BCBS reform programjának, a Basel III kidolgozásának elsődleges célja a válság által motiválva a bankrendszer rugalmasságának növelése, ezzel a fenntartható növekedés elősegítése volt mind rövid, mind pedig hosszabb távon. A G-20 és a FSB felhatalmazásának megfelelően a Bizottság reform programjának átfogó célja az, hogy a bank - és pénzügyi rendszer a gazdaságot stabilizáló erővé váljon, mivel annak hiánya vezetett a jelen pénzügyi válsághoz. A pénzügyi rendszer legfőbb gyengéit, a válság által felerősítve azzal összefüggően a következők jelentették:

- Túlzott globális likviditás és ezzel együtt túl nagy tőkeáttétel a bank- és pénzügyi rendszerben, valamint a veszteségek elviseléséhez nem elegendő mennyiségű és minőségű tőke;
- Túlzott mértékű hitelnövekedés, amely alulárta a likviditási és a hitel kockázatot és nem megfelelő kockázatvállalással járt;
- Nem elegendő likviditási tartalék és rendkívül túlzott lejárat transzformáció;
- Megfelelő banki tartalékok hiánya a pénzügyi piacok és azok résztvevőiben rejlő prociklikusság csökkentéséhez;
- Erős rendszerkockázat, a piaci szereplők és a hasonló kitettségek kapcsolódása miatt, továbbá a „túl nagy, hogy elbukjon” probléma fölötti elsiklás.

A válság mélységét és súlyosságát növelte a túlzott tőkeáttétel, a likviditási tartalék és a tőke nem elegendő minősége és szintje, és a kockázatvállaláshoz kapcsolódó ösztönzők szegényessége. A válság egy pontján a piac elvesztette sok pénzintézet, majd országok és régiók likviditásába és fizetőképességébe vetett bizalmát, így a bankrendszer gyengesége átterjedt a pénzügyi rendszer egészére és a reálgazdaságra is.

Induláskor a Basel III szabályokat a Basel II revíziója keretében kezelhetőnek lehetett felfogni. Kapcsolatukat párhuzamosan végrehajtandó szabály módosításként jellemezték. Ez így is maradt: mindkét szabályrendszer egyidejűleg érvényes, hatókörük ugyanis jelentősen eltérő. A mostanra kialakult piaci viszonyokat, mennyiségi hatásokat és eljárásbeli szabályokat tekintve a tőke meghatározás módszertani kidolgozottságának, a Basel II szerinti kezelésének fontossága mellett mind makro, mind pedig mikro szinten a Basel III prioritása gyakorlatilag egyértelmű követelménnyé vált.

A tényleges túlzott piaci likviditás felszívását már a Basel III követelmény szintekre való banki felkészülés is elősegítette, hatása viszont még nem egyértelmű: a *gazdasági növekedés tükrében, kevés-e vagy túlzott likviditás maradt-e a piacokon*, és a mennyiségi enyhítés eredményei nem utalnak-e keresleti korlátokra.

Az előbb említett folyamatok felvetnek néhány további kérdést

Probléma mentesek-e az eladósodottság mértékére kialakult „hüvelykujj szabályok” (ez már a hitelminősítés problémakörét is érinti)?

A mennyiségi enyhítés eddigi menete enyhítette-e a pénzügyi piacokon mutatkozó finanszírozási hiányt (elsősorban a kereskedelemfinanszírozás terén), egyáltalán kimutatható-e ilyen hatás?

Az egyes szabályozók, a bankok tőkekövetelményeinek változtatása – Basel II és III – hogyan hatott a (kereskedelmi) bankok finanszírozási képességére, a pénzügyi piacok szerepében kialakuló változásokra?

Mi a tényleges alapja a már 2009/2010-ben és 2012 vége óta a G-20 tárgyalások szintjén is felmerült leértékelési versenynek a jelenlegi viszonyok alapján?

Az egyes bankok (sőt, országok) adósságrendezésére felmerült néhány megoldás rendszer szinten milyen esetleges problémákat okoz?

E kérdéseknek a banki pozíciókra, és a kereskedelem finanszírozás feltételeire is gyakorolt hatásaira a II. részben térek ki.

Felhasznált irodalom

ALLEN, A. W. – MOESSNER, R. (2011): *The international propagation of the financial crisis of 2008 and a comparison with 1931*. (on-line) BIS Working Papers, No 348. July 2011.

Hozzáférés: <http://www.bis.org/publ/work348.pdf> (olvasva: 2013. dec. 15.)

ARNOLD, M. – SMITH P. – TETT, G. (2005): *A heady brew: Europe's excess liquidity is being passed into riskier hands*. (on-line) Financial Times, 2005. augusztus 16. Hozzáférés: <http://www.ft.com/cms/s/0/6e10f2f4-0e0f-11da-aa67-00000e2511c8.html#axzz2tnDb174i> (olvasva: 2013. dec. 15.)

BARNIER, M. (2012): *Restoring confidence in the financial sector – acting regionally and globally* címmel az Ázsiai Pénzügyi fórumon elmondott beszéde (on-line) Hong Kong, 16. January, 2012.

Hozzáférés: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-6_en.htm?locale=en (olvasva: 2013. dec. 15.)

BCBS (2010a): *Strengthening the Resilience of the Banking Sector*; Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring, (on-line) Basel Committee on Banking Supervision, BIS, Consultative Document, 16. April, 2010. Hozzáférés: <http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf> (olvasva: 2013. dec. 15.)

BCBS (2010b): *Calibrating regulatory minimum capital requirements and capital buffers: a top-down approach*. (on-line) Basel Committee on Banking Supervision, BIS, October 2010. [I.F. Caveats]

Hozzáférés: <https://www.bis.org/publ/bcbs180.pdf> (olvasva: 2013. dec. 15.)

BCBS (2011): *The transmission channels between the financial and real sectors: a critical survey of the literature*. (on-line) Basel Committee on Banking Supervision, BIS, Working Papers No. 18. February, 2011.

Hozzáférés: http://www.bis.org/publ/bcbs_wp18.pdf (olvasva: 2013. dec. 15.)

BEALES, R. (2005): *CDO deals this year may top \$800bn*. (on-line) Financial Times, 2005. augusztus 15.

Hozzáférés: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/514a3a2e-0db3-11da-aa67-00000e2511c8.html#axzz2tnDb174i> (olvasva: 2013. dec. 15.)

DARVAS Zs. – PISANI-FERR, J. – SAPHIR, A. (2011): *A comprehensive approach to the Euro-area debt crisis*. Bruegel policy brief (on-line) February 2011, Hozzáférés: https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CD0QFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.bruegel.org%2Fdownload%2Fparent%2F491-a-comprehensive-approach-to-the-euro-area-debt-crisis%2Ffile%2F988-a-comprehensive-approach-to-the-euro-area-debt-crisis%2F&ei=yQcFU-3GLYfr4wTE04CwAw&usq=AFQjCNGuHQnLcEd1mx_ft3W8RWHBJfjRww&bvm=bv.61535280,d.bGE (olvasva: 2013. dec. 15.)

- DELONG, J. B. (2007): Mindenütt terjed a pénz világtól való félelem. *Világgazdaság*. 2007. augusztus 2.
- DELONG, J. B. (2008): „Limonádé szocializmus” helyett depresszió fenyeget. *Világgazdaság*. 2008. december 11.
- DRAGHI, M. (2014): Még nincs vége a válságnak. *Világgazdaság*. MTI Eco, 2014. január 9.
- MAG (2010): *Assessing the macroeconomic impact of the transition to stronger capital and liquidity requirements*. (on-line) Macroeconomic Assessment Group, BIS, Final Report, December 2010.
Hozzáférés: <http://www.bis.org/publ/othp12.pdf> (olvasva: 2013. dec. 15.)
- REDDY, S. (2013): *Number of the Week: Total World Debt Load at 313% of GDP*. (on-line) The Wall Street Journal, WSJ Blogs, Real Time Economics, May 11, 2013. Hozzáférés: <http://blogs.wsj.com/economics/2013/05/11/number-of-the-week-total-world-debt-load-at-313-of-gdp/> (olvasva: 2013. dec. 15.)
- SHILLER, R. J. (2007): Valóban likviditásbőségben úszik az egész világ? *Világgazdaság*, 2007. július 26.
- STEWART, H. (2013): *Youth unemployment could prolong eurozone crisis, Christine Lagarde says*. (on-line) The Guardian. 2010. december 10. Hozzáférés: <http://www.theguardian.com/business/2013/dec/10/youth-unemployment-eurozone-crisis-christine-lagarde-imf> (olvasva: 2013. dec. 15.)
- VÉRON, N. (2013): *Banking Nationalism and the European Crisis*- a transformational time for Europe’s financial system, it’s underlying structures, and the attitudes of European policymakers towards banks (on-line) Bruegel, 19th October 2013. Hozzáférés: <http://www.bruegel.org/nc/blog/detail/article/1175-banking-nationalism-and-the-european-crisis/> (olvasva: 2013. dec. 15.)

Hivatkozások és jegyzetek

¹ Erre vonatkoznak például Christine Lagarde (IMF vezérigazgató) nyilatkozatai, de ide sorolhatók jelentős tőkepiaci szereplők erre vonatkozó utalásai is (Möbius, Faber, Roubini).

² Így különösen a G-20 2008 Washington, 2009 London és Pittsburgh, 2010 Toronto és Seoul csúcstalálkozók, amelyeken egyre inkább a nemzetközi pénzügyi rendszer reformjára helyeződött át a prioritás.

³ Megjegyzendő, hogy a szabályozás stabilizálódása mellett jogi eljárások indultak a szabályokat megsértő nagy pénzintézetek alkalmazottai ellen is. A súlyos pénzbüntetések mértéke még nem hasonlítható a kormányzati segítségek eddigi összegéhez.

Omán, az arab világ esszenciája

Az Ománi Szultánság nem pusztán egyike a Föld független országainak, hanem az utóbbi évtizedekben komoly nemzetközi tekintélyt vívott ki teljesítményeivel. A legtöbbet fejlődő nemzet titulását ugyanúgy kiérdemelte, mint a „fenntartható növekedés minta országa” címet. Ráadásul, itt a mennyiségi mutatókkal kifejezett növekedés valós minőség – változással, látványos előrelépéssel párosult. Az ország turisztikai palettája rendkívül gazdag, mind a természeti szépségek, látnivalók (pl. 1700 kilométer fehér homokos tengerpart, merész hegyvonulatok, kiszáradt folyómedrek, endemikus növény és állatvilág/, valamint az emberi alkotások gazdag tárháza. /ősi várak/erődök, víz-alagutak, az arab építészeti stílus tárgyi emlékei, az arab piac a maga sajátos hangulatával, stb.). Az ország tudatosan készül az „olaj – utáni” periódusra, s a GDP formálásában távlatilag kulcs-szerepet szánnak a turizmusnak, idegenforgalomnak. E tanulmány – tervek szerint – egy hosszabb turisztikai figyelem-felkeltő mű bevezető része, s ösztönzés az ország meglátogatására. A legismertebb nemzetközi szálloda-láncok jelenléte, a kiemelkedően jó közbiztonság, tisztaság, rend, színvonalas infrastruktúra mind-mind egy felejthetetlen utazás élményét ígéri.

The Sultanate of Oman is not only one of the independent states of the Earth but such country which achieved stable international reputation with its performance. It had received titles like „ The Most Developing Nation” as well as the „Pattern of the Sustainable Growth”. Furthermore in its case the quantifiable results of growth - which can be expressed in economic indicators – are coupled with changes in quality as well as a spectacular step forward. The country has a wide range of tourist attraction from natural beauties, sights (e.g. 1700 km white sandy beach, steep ranges of mountains, dry river valleys, endemic flora and fauna) and also a treasury of manmade creations (ancient castles and fortresses, water-tunnels, pieces of Arab architecture, the Arab markets with their special atmosphere, etc.) The country has already been preparing for the „post-oil period”, and tourism is a branch of economy which has been dedicated to play key importance in the formulation of GDP. This study is planned to be an introductory part of a longer work on tourism which aims to attract the attention and give encouragement for visiting the country. A journey to Oman may be really unforgettable thanks to the presence of the best known international hotel chains, the outstanding level of public security, cleanness, order, developed infrastructure.

Bevezetés

Ázsiai tallózásom során eddig olyan országokra bukkantam, olyan országok turisztikai bemutatására vállalkoztam, - Irán, Pakisztán – amely országok számos pozitívum mellett sok feszültséggel, ellentmondással bírnak, így kevésbé felelnek meg annak a turisztikai célkitűzésnek, hogy a magyar turisták érdeklődésének középpontjába kerüljenek, egyfajta lehetséges desztinációként hangsúlyozódjanak.

Pakisztán a számadatok, vagy mennyiségi mutatók alapján, a Világ vezető térsége lehetne évi 8%-os GDP növekedési adata alapján, viszont aminőségi paraméterek alapján (HDI Index) csak a 148. helyet tudhatja magáénak a Földön. Azaz, a mennyiségi növekedés nem párosult minőséggel, az élet-minőség kézzelfogható javulásával. Ugyanígy a beludzsisztáni partoknál fekvő Gwadar kikötő kínai tőkével az egyik legkorszerűbb mély-tengeri kikötője címre pályázhat, de a várható bevételek körvonalazásánál, szétosztása körül már most összeveszett a régió a központi kormányzattal, igazságtalannak ítélve a természeti kincsekből származó bevételek elosztását.

Régóta keresek egy olyan ázsiai országot, ahol a gyors növekedés egyben minőségi változásokkal, életszínvonal-emelkedéssel is összekapcsolható, s – örömmel írhatom – sikerült rábukkannom. Az Ománi Szultánságról van/lesz szó, akik a gyors (mennyiségi faktorokkal kifejezhető) növekedést tényleges életszínvonal átalakulásra tudták konvertálni, érdemi módon nagyot léptek előre.

Az ország bemutatása

Ez az elő-ázsiai ország az Arab félszigeten található, Szaud Arábia, Egyesült Arab Emírségek, Jemen szomszédságában. Egyrészt minden szomszédja muszlim ország, másrészt Omán fekvése, elhelyezkedése egy kiterített világtérképen egy középponti pozíció, minden irányból (keletről, nyugatról, északról és délről) jól megközelíthető, s a jelzett irányoktól szinte egyforma távolságban található.

Az ENSZ szakemberek Ománt választották az elmúlt 3 évtized leggyorsabban fejlődő országának az un. fejlődő világban. 30 – 40 évvel ezelőtt az országra kora-középkori viszonyok voltak jellemzőek, alacsony életkorral, népbetegségekkel, szegénységgel, 12 kilométer szilárd burkolatú úthálózattal rendelkezett az ország.

Ennek kontrasztjaként az új szultán trónra-lépésétől viharos gyorsaságú fejlődés, érdemi átalakulás vette kezdetét, az ország a XXI. században találta magát, adaptálta a mai kor technikai vívmányait, felszámolta az elmaradottságot, szegénységet, népbetegségeket, s a sor, a minőségi átalakulás hosszasan említhető. A félnomád beduinok nádkunyhókból kőházakba költöztek, ahol nemcsak a klíma-berendezés a társuk, hanem a luxus minden kelléke megtalálható házaikban.

A szilárd burkolatú úthálózat hossza ma meghaladja a 40.000 kilométert, az autóutak többsávosak, legtöbb helyen éjjel-nappal kivilágítottak, az utak mentén gondosan öntözött fű és egzotikus növények pompáznak, - egy alapvetően sivatagi környezetben. A sor, a drámai változások példái hosszasan sorolhatók. Ha a helyieket faggatjuk a „csoda” háttéréről, két dolgot szoktak említeni:

- Az egyik az olajbevételek, melyek finanszírozzák a szálloda, lakás, infrastrukturális fejlesztéseket (szélesebben mindent) annak ellenére, hogy Omán Közel keleti mércével ráadásul nem is nevezhető a legtehetősebb szénhidrogén-vagyon birtokosának. Készletei – Jemen kivételével – szerényebbek a szomszédokénál. Jelenleg ez a bevétel viszont elégségesnek tűnik a finanszírozáshoz, a gyors fejlődéshez, az életszínvonal látványos emeléséhez. Omán ebből a szempontból szerencsés országnak mondható, hiszen más, olajban gazdag államokban ez a nyersanyag nem a jólét, hanem súlyos viszályok forrása. Nigériában például az olajjövedelmek országon belüli igazságosabb elosztásáért évtizedek óta folytatnak küzdelmet a bennszülött lakosság békés és illegális fegyveres szervezetei. (Neszmélyi, 2012)

- A másik összetevő Kábusz bin Szaid al Busaidi szultán személye, vagy személyes varázsa. Az uralkodó – a helyiek szerint – sokat tett népe életszínvonalának emeléséért, felvilágosult vezető, modernizációs programját elfogadta a – mára kb. 4 milliós népesség, szeretik, tisztelik az uralkodót. Korábban azt a véleményt képviseltem, hogy sem a vallásnak, sem az „államformának” az uralkodónak nincs közvetlen szerepe a gyors növekedésben. Ezt a vélekedést mára némileg revidéálok. Kábusz szultán elképzelései követhetők, a tömeg hajlandó az uralkodó mellé állni, mert a gyakorlatban, saját bőrükön látják igazolódni a feltevések helyességét, a jó irányba tett lépéseket, a gazdagodást.

A szultánságban a közbiztonság nemzetközi összehasonlításban kiemelkedően jó, gyakorlatilag nincs bűnözés, a turista éjjel, egyedül is sétálhat az utcán, még homályosabb sikátorok környezetében is, biztonságban érezheti magát. Az infláció gyakorlatilag elhanyagolható, rend, tisztaság, nyugalom van (annak kiderítése, hogy ebben mekkora szerepe van a szultán személyének, vagy a szultánság nevű államformának, vagy a sarija törvénykezésnek – már egy másik tanulmány témája lehetne).

Az infrastrukturális fejlesztések látványosak, de nincs gigantomania. Az Egyesült Arab Emírségekkel szemben, vagy ellentétben nem törekednek égbenyúló tornyok, szállodák stb. építésére, minden létező magassági rekord megdöntésére, sőt építkezésükben kifejezetten az ősi ománi építészeti stílus, díszítőelemek, tradicionális építőanyagok felhasználása került előtérbe a tájidegen, a kulturális örökséget tagadó gigantomania helyett.

Nagyon fontos momentumnak érzem a sikerek rovatában, hogy Omán a „fenntartható növekedés minta-országa”. Rengeteg nemzetközi elismerést, díjat kapott környezet-tudatos magatartásáért, kézzelfogható lépéseiért.

A Szultánság endemikus (csak az adott helyen fellelhető) flórával, faunával rendelkezik. Ez egyrészt a turisztikai attrakciók táborában nem lebecsülendő előny, másrészt ennek a potenciálnak a megőrzésében, fenntartásában nemzetközi visszhangot kiváltó eredményeket tud felmutatni. Ennek révén nemzetközi támogatáshoz, forrásokhoz jut, illetve példát mutat e téren más országoknak. Két endemikus, vagy „totem-állatot” szeretnék példaként megemlíteni:

- Fehér színű nyársas antilop (oryx), ami a természetes élőhelyén vadászat, orv-vadászat miatt gyakorlatilag kipusztult. Néhány példányt sikerült Ománban megmenteni, s szisztematikus szaporításba fogtak. Rezervátumot hoztak létre az omániak sivatagos környezetben, (az állat természetes korábbi élőhelyén) s védték az orv-vadászoktól. Mára elmondható, hogy a fajt sikerült a kipusztulástól megmenteni.
- A másik ománi „sztár” a tengeri teknős, ami költéséhez –ősidők óta – használta, vagy használni igyekezett az ország közel 1700 kilométeres homokos tengerparti szakaszát, de rengeteg rá leselkedő veszély a kihalás szélére sodorta. Ismert, hogy több alfaja: létezik (cserepes teknős, ál-cserepes stb.), de a veszély közös sajátosság maradt. Itt is teknős-rezervátumok kerültek kialakításra, ahol a teknősök zavartalan mozgását biztosították. Sok esetben még a turisták mozgásának korlátozása árán is. A hatékony intézkedések nyomán mára már ezres nagyságrendűre dagadt az ománi teknős kolónia.

Nyitás a turizmus felé

„A 70-es évtizedben még félfedális állapotban levő ország mára modern infrastruktúrával, XXI. századi technológiával, jól képzett humán-erőforrással rendelkező állam lett, amely egyre inkább nyit a turizmus felé, s a következő évtizedekben várhatóan Közel Kelet egyik turisztikai sikeres desztinációja lesz.” Ezeket a mondatokat Kovács Balázs, a Magyar Turisztikai Hivatal Főtanácsosa 2005-ben írta, „Omán az Arab Világ esszenciája, a jövő turisztikai siker desztinációja az állami turizmus-fejlesztési politika sajátosságai az Ománi Szultánságban” című tanulmányában. A szerző személyes utazási élményére alapozva született e tanulmány.

E turisztikai program nem kisebb célt tűzött az ománi nép elé, mint – belátható időn belül – a turizmus GDP arányos hozzájárulása 20%-ot meghaladó mértékűre nőjön. A legnagyobb érdemnek, lépésnek azt a hosszú távú Turisztikai Tervet (Omán 2020), nemzeti programot tekintem, ami a turizmus nemzetgazdasági szerepét, a GDP arányos részvételét ugrásszerűen kívánja növelni belátható időn belül, tudatosan készülve az „olaj utáni” korszakra.

Viszonyítási alapként említeném meg, hogy történelmi tradíciói révén turisztikailag frekventált Egyiptomban, (ahol évente több milliós nagyságrendben fordulnak meg külföldiek) a turizmus GDP arányos részesedése jóval alacsonyabb. Az Arab Tavaszt megelőző évben, 2010-ben kb. 14 millió külföldi turista látogatott Egyiptomba, 12,5 mrd USD bevételt hozva az országnak, és ez az egyiptomi GDP 13%-ának felelt meg (Neszmélyi, 2013). A fentiek illusztrálják, hogy Ománban tényleg nagyot gondoltak, álmodtak.

Az ománi turizmusban rejlő lehetőségek ma még kihasználatlanok, az ágazat – lehetőségeihez képest – alulteljesít. Hogyan készült a hosszú távú Turisztikai Terv Ománban? Első lépésben felmérték az egyes régiók turisztikai attrakcióit, hozzájárulásuk lehetőségeit a Nemzeti Tervhez. A Nemzeti Brand: OMÁN AZ ARAB VILÁG ESSZENCIÁJA

Közigazgatásilag Omán 9 régióra tagolható, s minden régió turisztikai téren valamilyen mozgósító fantázia nevet kapott. Pl. a Muszandam félsziget fantázia neve: „Ékkő a koronán”, Bátna, Maszkat vidéke „Azúr Part”, Dhofar „Tömjén és pálmák földje” A nevezetességek, attrakciók két táborát különböztethetjük meg:

- Természeti attrakciók, látnivalók. Omán esetében a homokos tengerpart, drámai szépségű hegyek, fjordok, vízesések, a – már említett – endemikus flóra, fauna. Specialitás Ománban /itt a természeti látnivalók táborában/ az időszakos vízfolyások: arab néven a vádik. Itt sivatagos környezetben is egyfajta elszigetelt édenkert csodálható meg pálmákkal, piknikezésre alkalmas környezettel, fürdőzésre, felfrissülésre alkalmas tócsákkal.
- A turisztikai attrakciók másik csoportját az emberi alkotások, kultúrtörténeti emlékek képezik. Omán esetében várak (kb. 500 kő, illetve agyag-várral rendelkezik a Szultánság), mecsetek, paloták, vízi alagutak (helyi néven faladzs). Említést érdemel, hogy ez utóbbiak a múltban és a jelenben is fontos szerepet töltenek be Omán vízellátásában. Omán nem rendelkezik jelentősebb természetes felszíni vízfolyásokkal, így komplex vízhasznosítási stratégia révén (pl. szennyvíztisztítás és újrahasznosítás, tengervíz sótalánítás, stb.) egészsíti ki a természetből nyerhető vízkészleteit. A legnagyobb vízfelhasználó ágazat Ománban is a mezőgazdaság (Saif Al Shaqsi, 2014). Ugyanakkor a vízszükségletet az említett módon sikerült megnyugtató módon biztosítani (Oman Tribune, 2014), szemben más, hasonló klímájú országokkal, például

Pakisztánnal, vagy Egyiptommal. Utóbbi például már hosszú ideje vitában áll a Nílus felső folyásánál, illetve vízgyűjtő területéhez tartozó országokkal (Etiópia, Eritrea, Szudán, Uganda, Kenya, Tanzánia, Burundi, Ruanda és a Kongói Demokratikus Köztársaság) a folyó vízhozama megosztásának tekintetében (Neszmélyi, 2010). Fontos kihangsúlyoznom, hogy kiemelt cél a nemzeti hagyományok ápolása, tiszteletben tartása. (Még a Turisztikai Tervben is tetten érhető).

Az életszínvonal folyamatos növekedését jól szemléltetik a gombamód épülő neo-arab stílusú házak, villák, ám ezek egyike sem kihívó. A gazdagság, a jólét nem párosul hivalkodással. Hiányoznak a természet-idegen felhőkarcolók. A színek, formák harmóniájára messzemenően ügyelnek, a ruházat is tradicionális, de mégis elegáns.

A férfiak fehér, patyolat tiszta földig érő köntösben járnak (helyi neve diszdásh), a köntöst átfogó öv bojtjait fűszeres parfümbe mártogatják. A nők viseletében fellelhető az arab öltözködést, előírást követő csador, nikáb stb. de ezek viselete a Szultánságban nem kötelező. A nők teljes jogú tagjai a társadalomnak, hivatali funkciókat tölthetnek be, egyáltalán dolgozhatnak, autót vezethetnek. Az ország felvilágosult, toleráns, turista-barát. Mind a fiatalok, mind a városok lakosságának zöme jól beszél angolul.

Nem elhanyagolható szempontként említem, hogy e gazdag, fizetőképes, a turizmus hozzájárulását számottevően fokozni kívánó ország illik a magyar kormány azon törekvésébe, amit az „Ázsiai nyitás politikája” kifejezés fed. Azt is hangsúlyoztam, hogy a hosszú távú turisztikai program már tudatos felkészülés az olaj utáni korszakra, így ők is nyitottak a nemzetközi kapcsolatokra.

A legsikeresebb magyar multinacionális vállalat a Mol Ománban is szerzett szénhidrogén kitermeléshez koncessziós területet. Úgy gondolom, sikeres tevékenysége elősegíti, pozitívan alakítja a kétoldalú kapcsolatokat. Másrészt azt hiszem, hogy az ománi „siker sztori” számos eleme hazánkban is átvehető, alkalmazható. Kovács Balázs (2005) jóslata (Omán a jövő turisztikai siker desztinációja) egyre kézzelfoghatóbb valóság.

Felhasznált irodalom

CASEY VINE, P. (1995): *Oman in History*. London, Immel Publ, cop..

KATZMAN, K. (2005): *Oman: Reform, Security and US Policy*. (on-line) Library of Congress, Congressional Research Service. Hozzáférés: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21534.pdf> (olvasva: 2014. 01. 15.)

KOVÁCS B. (2005): Omán: az arab világ esszenciája, a jövő turisztikai sikerdesztinációja - az állami turizmus fejlesztés-politika sajátosságai az Ománi Szultánságban. *Turizmus Bulletin*, IX. évf. 3. szám pp. 11-18.

NESZMÉLYI GY. (2010): Egyiptom mezőgazdaságának sajátos vonásai. *EU Working Papers*, vol. 2. December. pp. 87-93 ISSN: 1418-6241

NESZMÉLYI GY. (2012): Nigéria perspektívái: kibontakozás vagy káosz és terrorizmus? *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* 2012. 5. évf. 2. szám, pp. 64-71. HU ISSN 1789-5286

NESZMÉLYI GY. (2013): *Az egyiptomi belpolitikai események hatása a turizmusra*. „Multidiszciplináris kihívások, Sokszínű válaszok” c. Szimpózium, BGF KVIK Közgazdasági és Társadalomtudományi Tanszéki Osztály, Budapest, 2013. november 11. (kézirat)

OMAN TRIBUNE (2014): *Green Days focuses on water conservation*. (on-line) Hozzáférés: <http://www.omantribune.com/index.php?page=news&id=77239&heading=Oman> (olvasva: 2014. 01. 15.)

SAIF AL SHAQSI (2014): *Integrated Water Management Strategy in Oman*. Muscat Green Days conference. (on-line) Hozzáférés: <http://www.sesam-uae.com/muscat/presentations/Dr.%20Saif,%20Ministry%20of%20Regional%20Municipalities%20and%20WR.pdf> (olvasva: 2014. 01. 15.)

Az egyiptomi belpolitikai események hatása a turizmusra

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a 2011. évi, Arab Tavasznak nevezett politikai változások nyomán ingataggá vált és a mai napig is átmenetinek tekinthető egyiptomi belpolitikai helyzet milyen hatást gyakorolt az ország nemzetgazdaságának egyik húzóágazatának tekintett idegenforgalomra. A Mubarak elnököt, illetve a nevével fémjelzett harmincévnyi diktatórikus, ám belpolitikailag és gazdasági szempontból egyaránt stabil rendszert a 2011. január 25-én kezdődött, forradalomnak nevezett átalakulási folyamat elsöpörte. Mindez a gazdaságra, beleértve a turizmust is, szinte azonnali és erősen negatív következményekkel járt, amelyek mindmáig éreztetik hatásukat. Az elhúzódó átmenet, beleértve a radikális iszlám hívei által támogatott, ám 2013. július elején katonai puccsal eltávolított Mohamed Murszi elnök egyéves hivatali idejét, nem kedvez a gazdaság fellendülésének. Egyiptom korábban impozáns gazdasági növekedési mutatói mára szinte semmivé váltak. Az ország belpolitikai válságok sorozatát éli át, miközben a gazdaság stagnál. Az idegenforgalmi ágazat mindez az elmaradó vendégek miatt csökkenő bevételek, kihasználatlan kapacitások, illetve növekvő ágazati munkanélküliség formájában érzi meg. Várhatóan még hosszú időre lesz szükség ahhoz, hogy Egyiptom stabilitása helyreálljon és az abba helyezett nemzetközi bizalom is olyan szintet érjen el, amely lehetővé teszi úgy a külföldi befektetések, mint a turisták korábbi nagyságrendű visszatérését.

This study aims to examine the impacts of the unstable and interim political situation resulted by the political changes called Arab Spring in 2011 on the tourism, one of the flagship sector of the Egyptian economy. President Mubarak and his 3 decade-lasting dictatorial, but stable political and economic regime was swept away by a revolutionary movement started on 25th January 2011. This affected promptly and negatively the economy including tourism sector and its implications can be felt even by now. The long-lasting transition period, including the one-year rule of the radical islamists backed president Mohammed Morsi does not facilitate the economic recovery. The impressive figures of economic growth of the pre-2011 years vanished by now. Egypt faces a series of internal political crises while the national economy remains stagnant. The tourism sector feels it sharply in dropping number of foreign tourists, unutilized capacities and the increasing sectoral unemployment.

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a turizmus a világgazdaság egyik vezető szektorává vált, növekedési üteme meghaladta a világgazdaság növekedési ütemét. Az idegenforgalom hatalmas üzletet jelent, forgalma eléri a világ GDP-jének mintegy 10 százalékát, és világszerte közel 200 millió embernek ad munkát. 1980 és 2000 között töretlenül növekedett az iparág. 2000 után azonban a növekedési ütem megtorpant. Az idegenforgalmat gyors egymásutánban több megrázkódtatás is érte (Feró, 2004), - a 2001. szeptember 11-i terrortámadás nyomán a világ megváltozott biztonsági helyzete, járványok, a 2008-2009 évi világgazdasági válság nyomán az európai és az amerikai gazdaságok recessziója, stb.

Ez a visszaesés ugyanakkor Egyiptom esetében kevésbé volt érzékelhető, egészen az ún. Arab tavasz 2011 elején történt beköszöntéig.

Egyiptom belső helyzete az Arab Tavasz előtt

1981-től, Anvar Szadat elnök erőszakos halála után, Mohamed Hoszni Mubarak korábbi alelnök vezetésével, nagyrészt az 1973-as háború „veterán” katonai vezetői köreire, illetve a kvázi állampártként működő Nemzeti Demokrata Pártra (NDP) épülően erős elnöki rendszer működött az országban. A kvázi diktatórikus rezsim, mindvégig ún. rendkívüli állapot feltételei mellett működött, amely fenntartásában kulcsszerepe volt a rendfenntartó szerveknek és a titkosszolgálatok. A szabadságjogok erősen korlátozottak voltak, ám a rezsim mindvégig határozottan fellépett a politikai és vallási szélsőségekkel szemben. Ezek jelenléte és tevékenysége 2011 előtt - néhány tragikus, de mindenképpen egyedinek tekinthető támadás kivételével - alig volt tetten érhető Egyiptomban.

Az alapvetően szekuláris államrend lehetővé tette a mérsékelt muzulmán többség és a mintegy 10%-nyi keresztény kisebbség aránylag békés együttélését. Bár az alkotmány alapvető jogforrásként határozta meg a saríját, ám azt ténylegesen csupán a muzulmán lakosságot érintő családjogi ügyekben alkalmazták. A Mubarak-rezsim szociális intézkedései részeként – többek közt – ártámogatást élveztek az élelmiszerek és az energiahordozók, így az ország árszínvonala alacsony maradt. Ez létkérdés volt – és ma is az - a helyi lakosság alacsony jövedelmű, több tízmilliós rétegeinek. A rendkívüli állapot és az általános, szinte rendőrállami kontroll egyébiránt nem volt különösebben zavaró az országba érkező külföldi turisták, üzletemberek számára.

Az alacsonyan tartott árakat, illetve a fokozott kontrollnak köszönhető magas fokú közbiztonságot az országba érkező külföldi turisták és üzletemberek is – sajátos, pozitív externáliaként – élvezheték. Így az országba érkező turistát, különösen az idegenforgalom szempontjából frekventált helyeken (Kairó, Felső-Egyiptom, illetve a tengerparti üdülőhelyek) jó közbiztonság, illetve - a rezsim szociálpolitikájával összefüggő fogyasztói ártámogatási rendszernek köszönhetően, - alacsony árak fogadták. Mindehhez járul még Egyiptom világviszonylatban is egyedülálló adottságokon - ember által létrehozott és a természeti örökségek egyaránt páratlan gazdagságán alapuló idegenforgalmi vonzereje.

"Nincs még egy ország, mely ennyi csodát tartogatna" - írta Hérodotosz 2400 évvel ezelőtt. Már jóval Krisztus születése előtt vonzották az utazókat a piramisok, a Szfinx, Luxor és a Nílus folyó. A fáraók, a görögök, a rómaiak, az arabok, és a törökök is uralták Egyiptomot, a mai modern Egyiptom éppen ezért a fenti, az iszlám és a XX. század hatásainak egyvelegét mutatja. Több mint 5000 éves kultúrája, misztikus piramisai, templomai, a Nílus, a Vörös-tenger, a sivatagok, az oázisok növény- és állatvilága, a nemzeti parkok, a botanikus kertek Egyiptom különlegességei, amelyek a világ minden részéből vonzzák a turistákat.

A turisták legnagyobb számban Európából érkeznek, a külföldi látogatók több, mint kétharmada európai. A legjelentősebb küldő országok korábban hagyományosan Németország és Olaszország voltak, ám mára Oroszország megelőzte őket. A 2011. előtti időszakban, becslések, illetve az Egyiptomi Arab Köztársaság Külügyminisztériuma információi szerint, mintegy 60 ezer magyar turista utazott évente az országba.

A második legnagyobb piac a Közel-Kelet. Az utóbbi években Egyiptom lett az arab turizmus cél-pontja, ami részben annak is köszönhető, hogy az egyiptomi kormány megszüntette a vízumot az arab turisták számára. A legfontosabb küldő országok Szaúd Arábia, Jordánia, Szíria és Kuvait.

A turizmus fejlesztése mellett nagyon fontos az általános gazdasági fejlesztés Egyiptomban, amely sokkal jobban a diverzifikáció irányába kellene, hogy hasson. Ehhez szükség van az *iskolázottság és a képzési szint emelésére*, hogy ez által a munkaerő foglalkoztatásának lehetőségét bővítsék. Ez a közel-keleti térség más arab országait is érinti, mint például Szíria és Szaúd-Arábia helyzetét. A foglalkoztatás és a diverzifikált gazdaságfejlesztésre jó példákkal szolgáltak korábban is ezek az arab országok (Zsarnóczai, 1979, és 1997).

Az élelmiszertermelés növelését elősegítő modern módszerek elterjesztésének leghatékonyabb módját számos országban a szaktanácsadásban vélték felfedezni, Egyiptomban már 1953-ban létrehozta ilyen hálózatot (Kozári, 2007), amelynek tapasztalataira minden bizonnyal lehetne építeni.

Az Arab Tavasz Egyiptomban - a „Január 25-i Forradalom” és következményei

Az ún. Arab Tavasz alatt Észak-Afrika és Közel-Kelet, köztársasági államformában, de alapvetően évtizedek óta egyazon vezetők és klánjaik által irányított kvázi diktatórikus rendszerei megdöntésére irányuló mozgalmakat és tevékenységüket értjük, amelyek Tunézia, Egyiptom, Jemen, Líbia és Szíria politikai és részben gazdasági helyzetét gyökeres megváltoztatták 2011 elejétől kezdődően.

Egyiptom esetében 2011. január 25-én kezdődtek az ország több nagyvárosában – Mubarak ország-lása során első alkalommal - olyan horderejű megmozdulások, amelyeket, a korábbiakkal ellentétben, a rendőri erők már nem tudtak megfékezni. A közvetlen kiváltó ok az élelmiszerárak emelkedése, a kenyér és más alapvető cikkek ártámogatási rendszerének kilátásba helyezett megszüntetése volt, ám a tüntető tömegek szinte azonnal az elnök és klánja távozását, és alapvető politikai reformokat is kezdték követelni.

A rendőri erőket – a fellépésük során elkövetett durva túlkapások miatt – Mubarak elnök feloszlatta, a középületek és létesítmények védelmét a hadsereg vette át. Még január végén részleges kormány-átalakítás is történt, ám ezt sem belföldön, sem mértékadó nemzetközi vélemények nem tartották elegendőnek. A tovább folytatódó megmozdulások és részben a nemzetközi nyomás hatására Mubarak 2011. február 11-én lemondott, a hatalmat ideiglenesen a hadsereg vette át.

A kairói őrsegváltás után kezdődő átmeneti korszakban a hatalom centrumába a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa (Supreme Council of the Armed Forces) került. A korábban az államfő irányítása alatt álló, Mubarak lemondásában kulcsszerepet játszó, tizenkilenc fős testület élére Mohamed Huszein Tantávi védelmi és hadiipari miniszter került. A tábornok ideiglenesen az államelnöki teendőket is átvette (Gazdik, 2012). Tantávi feloszlatta a Parlament mindkét házát, illetve Ahmed Shafik vezetésével ügyvezető kormányt nevezett ki, amelyben helyet kapott az előző kormányzat több minisztere is.

A turizmus ország egyik legfontosabb és legstabilabb bevételi forrása volt hosszú időn át. A Mubarak-rendszert elsöprő, ún. *Január 25-i Forradalom* és azt követő, hónapokig húzódó belpolitikai bizonytalanság a turizmusra azonnali és súlyosan negatív hatást gyakorolt. A korábban szinte ötpercenként érkező európai charterjáratok leálltak, az országba mintegy két, két és fél hónapon át szinte

egyáltalán nem érkezett turista. 2011 áprilisában indultak meg ismét nagyobb számban a turisták, amikor az adminisztráció képes volt stabilizálni a közbiztonságot, ám az érkező turisták száma sokáig meg sem közelítette a korábbi időszak fogalmát. Mindez komoly bevételi kiesést jelentett. A 2011-es, balul sikerült évhez képest az egyiptomi idegenforgalomban érdekelt üzleti körök abban reménykedtek, hogy 2012-ben visszatér a korábbi évek forgalma, és az év első hónapjaiban erre reális esély mutatkozott. A helyzet azonban nyár folyamán ismét megváltozott, amikor is a június 16-17-iki elnökválasztáson Mohamed Murszi, a radikális iszlám vonalat képviselő Muzulmán Testvériség csoport jelöltje győzött.

Murszi, elnöksége alig egyetlen esztendeig tartott, nem volt képes, talán nem is törekedett arra, hogy azt az egyiptomi nemzet egységét megőrizze. Egyiptom lakossága mindenekelőtt szabadságjogok és jobb élet elérése céljával lázadt fel Mubarak elnök rendszere ellen, és nem azért, hogy a mérsékelt iszlám többség és a mintegy 10 milliós kopt keresztény kisebbség korábban aránylag békés egymás mellett élésén alapuló, szekularizált társadalmi berendezkedést egyre inkább szigorodó, radikális iszlámon alapuló újabb diktatúra váltsa fel. Más országok – például Pakisztán - esetében az ország „iszlamizálódásának” folyamata, úgy történt meg, hogy a fundamentalista szárny, lélekszámához képest, sokkal nagyobb politikai szerepet, súlyt kapott, olyannyira, hogy Pakisztán világi államiségét is többen megkérdőjelezzik (Nadicsán, 2013).

Murszi nemzetközi fogadtatása is általában negatív volt, annak ellenére, hogy demokratikus választásokon jutott hatalomra. A radikális iszlám térnyerésére, a belső megosztottságra, sőt, a Camp David-i megállapodás esetleges revíziójának eshetőségére a nemzetközi közösség nagy része súlyos, destabilizáló kockázati tényezőként tekintett.

Egyre gyakoribbá és nagyobb szabásúvá váltak a Murszi elnök, illetve a Muzulmán Testvériség elleni megmozdulások. 2013. június 30-án, - Murszi hivatalba lépésének első évfordulóján – Egyiptom-szerte összesen 14 millió ember vonult az utcákra, követelve az elnök azonnali lemondását. A kezdetben békés megmozdulás eldurvult, számos halálos áldozatot követelt. Ezzel párhuzamosan Kairó egyes részein Murszi-párti megmozdulások is történtek, amelyek szintén erőszakba torkolltak. Miután Murszi közölte, hogy nem hajlandó hivatali tisztségéből távozni, - holott ezt, a lakossági megmozdulásokon túl, ekkor már a hadsereg vezetése is követelte, - az események a következő napokon át folytatódtak és tovább eszkalálódtak. 2013. július 1-jén a hadsereg elsőszámú vezetője, Abdul Fatah al-Szisi tábornok ultimátumban követelte Murszi távozását, majd ennek határideje elteltével, 2013. július 3-án elmozdította, házi őrizetbe helyeztette, majd letartóztatta Murszit, akit bíróság előtt vonnak felelősségre. Ezzel párhuzamosan Muzulmán Testvériség több más vezetőjét is letartóztatták. A hadsereg felfüggesztette az ország alkotmányát, továbbá ideiglenes államelnöki tisztséggel bízta meg Adly Manszúrt, az Alkotmánybíróság vezetőjét azzal, hogy a rövidesen kiírandó újabb államfői és parlamenti választásokig hozzon létre szakértői kormányt és annak révén irányítsa az országot.

A hadsereg lépését az egyiptomi lakosság jelentős része, illetve az üzleti körök komoly megkönnyebbüléssel fogadták. Az új helyzet legitimizálását jelentős mértékben segítette, hogy a hadsereg intézkedését nyilatkozatban támogatta Ahmed el-Tayeb, az Al-Azhar nagysejkje, Egyiptom, illetve az Iszlám szunnita ágának legmagasabb rangú vallási vezetője, II. Tawadros kopt ortodox pápa, valamint Mohamed El-Baradei nemzetközileg ismert vezető ellenzéki politikus is.

Az egyiptomi belső helyzet, a katonai hatalomátvételnek köszönhetően, közjogi értelemben ugyan stabilizálódott, ugyanakkor az erőszakba torkolló tömeges megmozdulások, - most már elsősorban Murszi hívei részéről, - országszerte tovább folytatódtak. A radikális iszlám csoportok támadásainak egyre inkább az országban élő keresztény közösségek váltak céltábláivá. Mindez ismét rendkívül negatív jelzésnek bizonyult az idegenforgalom szempontjából is. Augusztus közepére a helyzet olyannyira eldurvult, hogy az országba érkező charterjáratokat ismét leállították. Az újabb, ráadásul főszezonbeli bevételkiesést a belföldi turizmus ösztönzése révén is csak részben sikerült kompenzálni. A 85 milliós lakosság egy (kisebb, de nem elhanyagolható) része valóban tehetősnek mondható, de aligha várható, hogy az egyiptomi vendégek pótolni tudják a kieső devizabevételeket.

A saját bevallása szerint mintegy egymillió tagot számláló Muzulmán Testvériséget szeptemberben betiltották, azzal az indokkal, hogy erőszakra bujtotta fel a jelöltjeként megválasztott, majd a hadsereg által megbuktatott államfő, Mohamed Murszi híveit. Ezt követően – egészen mostanáig, - a helyzet ismét lassan stabilizálódni látszik, bár szinte nincs olyan hét, hogy ne kerülne sor kisebb-nagyobb összecsapásokra az ország nagyobb városaiban a Muzulmán Testvériség szimpatizánsai és ellenzői között. 2013 szeptember végén ismét elindultak a nemzetközi charterjáratok, és ma az Egyiptomba irányuló külföldi turizmus újbóli, bár szerény mértékű felfutásának lehetünk tanúi.

Említést érdemel, hogy az ország vezetése többé-kevésbé megőrizte korábbi stabil külpolitikai arcukat és szerepét. Bár többször, különösen a Murszi-adminisztráció idején elhangzottak olyan megnyilatkozások, hogy Egyiptom esetleg felmondja, vagy érvénytelennek tekinti az Izraellel kötött Camp David-i békeszerződést, mindez megmaradt a retorikai fogások szintjén. A belső változásokat nem követték a korábbiakkal merőben ellentétes külpolitikai vagy külgazdasági lépések, így Egyiptomnak jó esélye van arra, hogy megőrizze az 1970-es évek vége óta tudatosan vállalt regionális stabilizáló szerepét. A közel-keleti régió igen törekeny stabilitása szempontjából a jövőben is kulcsfontosságú Kairó szerepe. Kairó továbbra is támogatja a térség nukleáris fegyverektől mentes zónává (Nuclear-Weapon-Free Zone - NWFZ) alakítását, bár kialakításának nincs esélye a súlyos regionális konfliktusoktól terhelt Közel-Keleten (Gyene - Harangozó, 2011).

Az egyiptomi nemzetgazdaság helyzete

Az egyiptomi nemzetgazdaság egészen a 2011. január 25-i Forradalom néven illetett gyökeres belpolitikai változások megkezdődéséig kifejezetten szilárd lábakon állt, komolyabb veszteség nélkül élte túl a világgazdasági válság 2008-2009. évi szakaszát. 2010-ben a GDP nominálértéke 218,5 Mrd USD volt, PPP-vásárlóerő paritáson pedig megközelítően 500 Mrd USD. A 83 milliós lakosságra vetítve ennek egy főre jutó volumene kb. 6.000 USD-t tett ki. A bruttó hazai termék növekedése a megelőző 10 évben átlagosan 7-8 %-ot ért el, amely 2008 őszén kirobbant nemzetközi világgazdasági válság hatására is csak 2-3%-kal csökkent.

Az alábbiakban szereplő táblázatok adatai is arról tanúskodnak, hogy Mubarak három évtizedes időszakát követő két és fél évet során az egyiptomi nemzetgazdaság erőteljesen megsínylette. Az ország devizatartalékai már 2011 első felében jelentős apadásnak indultak, - hiszen hetekig, helyenként hónapokig akadozott a termelés, és a belső áruhiány kialakulását csak növekvő importtal tudta a kormányzat kivédeni.

Szinte semmivé vált Egyiptom korábbi, kimagaslóan jónak mondható gazdasági teljesítménye. A külföldi működőtőke - beáramlás a korábbi szint kevesebb, mint felére zsugorodott (2010-ben 4,361 Mrd USD, 2011-ben 2,245 Mrd USD, 2012-ben 1,892 Mrd USD FDI érkezett) (HITA adatok). Az ipari termelés és az export teljesítménye is, - az idegenforgaloméhoz hasonlóan, - jelentősen csökkent. Egyedül a nemzetgazdaság primér ágazatainak (olaj- és földgáz-kitermelés, illetve a mezőgazdaság) teljesítménye maradt a korábbiakhoz hasonló szinten, továbbá az ország egyik fő bevételi forrása, a Szezei-csatorna használatáért járó befizetések összege nem változott számottevően.

1. táblázat
Egyiptom főbb gazdasági mutatói 2009-2013

		2008	2009	2010	2011	2012	2013(b)
GDP (folyó áron)	Mrd USD	162,4	188,6	218,5	235,6	256,7	264,7
GDP (vásárlóerő-paritáson PPP)	Mrd USD	443,8	468,6	499,3	519,0	540,0	559,8
Egy főre jutó GDP (folyó áron)	USD/fő	2,160	2,453	2,776	2,930	3,112	3,146
Egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritáson PPP)	USD/fő	5,901	6,093	6,344	6,455	6,545	6,653
Munkanélküliségi ráta	%	n.a.	9,4	9,0	12,2	12,5	n.a.
Költségvetés egyenlege	GDP %-a	n.a.	-6,8	-8,1	-10,6	-10,4	n.a.
Államadósság (év végi)	GDP %-a	n.a.	75,6	81,4	85,7	85,0	n.a.
GDP növekedés (reál)	%	7,2	4,7	5,1	1,8	2,2	2,0
Folyó fizetési mérleg egyenlege	GDP %-a	0,5	-2,3	-2,0	-2,6	-3,1	-2,1
Infláció (fogyasztói árindex)	%	11,7	16,2	11,7	11,1	8,6	8,2

Forrás: Ausztrália Külügy- és Kereskedelmi Minisztériuma tájékoztató anyaga, ill. HITA

(b): előrejelzés

2. táblázat
Egyiptom külkereskedelmi forgalma 2009-2012

		2009.	2010.	2011.	2012.
Áruforgalmi egyenleg	M USD	-16,8	-26,5	-29,4	-32,9
Export	M USD	23,1	25,0	28,0	26,8
Import	M USD	39,9	51,5	57,4	59,7

Forrás: HITA honlapja nyomán

A turizmus helyzete és kilátásai

Nyilvánvalóan a korábbi, kedvező állapotok visszatéréséhez hosszabb időre, - legalább egy-két évre - lesz szükség. A turista ugyanis, - a külföldi tőkéhez hasonlóan, - baj esetén azonnal, pánikszerűen menekül, és távol marad a korábbi célországától, ám újbóli visszatérésére jó esetben is csak hosszú folyamat eredményeként lehet számítani. A jelenlegi belső állapotok pedig ehhez még mindig nem kedveznek. A külföldi turisták ma szinte csak a tengerparti üdülőhelyekre utaznak (ezek mindvégig aránylag biztonságosak maradtak), ám Kairóba, és Felső-Egyiptomba csak a leginkább vakmerő külföldiek maroknyi csoportja utazik, és azt is csak saját felelősségére teheti, hiszen a biztosító társaságok nagy része ezekre a területekre nem vállal kockázatot.

A turizmus 2010-ben, a forradalom előtti utolsó teljes évben az egyiptomi hazai össztermék (GDP) 13 százalékát adta, és ebben az ágazatban dolgozott minden hetedik foglalkoztatott. Az országba látogató külföldi turisták száma 2010-ben történelmi csúcstra, 14 millióra emelkedett. 2013-ban jó esetben 11 millió körül alakulhat ez a szám (168óra, 2013).

A 2011-ben Egyiptomba látogató turisták 10,2 millió fős száma 32%-kal volt kevesebb, mint egy évvel korábban, ezzel párhuzamosan az idegenforgalmi bevételek 12,5 Mrd USD-ról 9,0 Mrd-ra zsugorodtak (UPI, 2013). Sajtóinformációk szerint 2013 júliusában a külföldi turisták által az országban töltött vendégéjszakák száma 40,1%-kal csökkent az előző év júliusához képest (11,4 millióról 6,4 millióra) (Daily News Egypt, 2013).

Nem ennyire riasztó a kép, ha az év első nyolc hónapjának adatait hasonlítjuk össze az előző év azonos időszakával, eszerint mindössze 0,5%-kal csökkent – 7,25 millió főre - összességében a beutazó külföldi turisták száma (Farouk, 2013). Az idézett írás szerint leginkább a közel-keleti, illetve az észak- és dél-amerikai államokból érkező turisták száma csökkent, mindeközben azonban kissé mértékben, de emelkedet az európai turisták száma (5,30 millióról 5,38 millióra). Ezen belül ma már a legjelentősebb csoportot nem a német és olasz, hanem az orosz turisták jelentik, az ő számuk 1,41 millióról 1,74 millióra emelkedett, amely nagyjából a 2011. előtti értékeknek felel meg.

A magyar turisták korábbi, évi 60 ezres számának változásáról egyelőre nincs megbízható adat, de a visszaesés szinte szemmel látható. Az Egypt Air kairói járatai mellett, jelenleg mindössze heti két chartergép indul Budapestről közvetlenül a Vörös-tenger menti egyiptomi üdülővárosokba. Önmagában negatívan hatott, bár kétségtelenül az egyiptomi eseményektől teljesen független fejlemény a Malév időközbeni megszűnése. Az egyik legismertebb diszkont-légitársaság 2013 nyarán meghirdette –októbertől – új, hurghadai desztinációját, ám utóbb visszavonta azt, elosztatva az Egyiptomban kívánczó magyar turisták egy részének azt a reményét, hogy számottevően olcsóbbá tehetőek az utazási költségek. (Az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy a két, jelenleg is járatot üzemeltető cég között nem folyik éles árverseny az utasok kegyeiért).

Összegzés, következtetések

Egyiptom az utóbbi, két és fél év során elhúzódó belpolitikai átmeneten megy keresztül, amelyből csak hosszabb távon remélhet megnyugtató kiutat. Jelenleg az is eredménynek tekinthető, hogy a sorozatos és nagyszabású megmozdulások nem eszkalálódtak általános polgárháborúvá, valamint az is, hogy a folyamat, a Muzulmán Testvériség által jelölt Murszi elnök egy éves tevékenysége ellenére, – a hadsereg közbelépésének köszönhetően, - nem tolódot el végletesen vallási, illetve politikai szélsőségek irányába.

Egyiptom korábban impozáns gazdasági növekedési mutatói mára szinte semmivé váltak. Az ország belpolitikai válságok sorozatát éli át, miközben a gazdaság stagnál. Az idegenforgalmi ágazat mindezt az elmaradó vendégek miatt csökkenő bevételek, kihasználatlan kapacitások, illetve növekvő ágazati munkanélküliség formájában érzi meg. Várhatóan tehát még hosszú időre lesz szükség ahhoz, hogy Egyiptom stabilitása helyreálljon és az abba helyezett nemzetközi bizalom is olyan szintet érjen el, amely lehetővé teszi úgy a külföldi befektetések, mint a turisták korábbi nagyságrendű visszatérését.

Felhasznált irodalom

- 168óra (2013): *Már nem tanácsolják el a turistákat Egyiptomtól.* (on-line) 168 Óra Online, 2013. szeptember 25. Hozzáférés: <http://www.168ora.hu/globusz/mar-nem-tanacsoljak-el-turistakat-egyiptomtol-118850.html> (letöltés ideje: 2013. november 1.)
- Ausztrália Külügy- és Kereskedelmi Minisztériuma Tájékoztató anyaga Egyiptomról (2013): *Country and region fact sheets* (on-line) Hozzáférés: <http://www.dfat.gov.au/geo/fs/egyp.pdf> (letöltés ideje: 2013. november 11.)
- Az Egyiptomi Arab Köztársaság Külügyminisztériuma honlapja (2013): *Egyptian European Relations / Bilateral Relations / Hungary > Economic Relations.* Hozzáférés: <http://www.mfa.gov.eg/English/EgyptianForeignPolicy/EgyptianEuropeanRelation/BilateralRelations/Hungary/Pages/EconomicRelations.aspx> (letöltés ideje: 2013. november 1.)
- DAILY NEWS EGYPT (2013): *Tourism rates decrease 24.5% year on year in July: CAPMAS.* (on-line) Daily News Egypt, 2013. szeptember 11. Hozzáférés: <http://www.dailynewsegyp.com/2013/09/11/tourism-rates-decrease-24-5-year-on-year-in-july-capmas/> (letöltés ideje: 2013. október 31.)
- FAROUK, D. (2013): *Egypt sees 0.5% drop in tourists in first 8 months of 2013.* (on-line). Ahram Online, Friday 20 Sep 2013. Hozzáférés: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/82101/Business/Economy/Egypt-sees--drop-in-tourists-in-first--months-of--.aspx> (letöltés ideje: 2013. október 31.)
- FERÓ Z. (2004): *A turizmus hatása Egyiptom gazdaságára* (szakdolgozat) Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar. 102 p.
- GAZDIK GY. (2012): Egyiptomi belpolitikai átalakulás a poszt-mubáraki korszakban. *Külügyi Szemle*, vol. 1. pp. 144-165.
- GYENE P. - Harangozó D. (2011.): A közép-ázsiai atomfegyvermentes övezet. *Nemzet és Biztonság* 2011. júl. pp. 51-63.
- HEGEDÜS Zs. (2012): *Változás és állandóság Egyiptomban: Hoszni Mubarak 30 éve (1981-2011)* (szakdolgozat) Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar, Budapest, 66 p.
- HVG ONLINE (2013): *Késéssel indult, de el is napolták Murszi perét.* (on-line) HVG Online, 2013. november 04. Hozzáférés: http://hvg.hu/vilag/20131104_Kesessel_indult_de_el_is_napoltak_Murszi (letöltés ideje: 2013. november 9.)
- KOZÁRI J. (2007): *Szaktanácsadás.* Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, ISBN 978-963-9732-78-0 150 p.
- NADICSÁN J. (2013): *Pakisztán dilemmái.* (on-line) In: Hamar F. (szerk.): *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válságok - 2. kötet: a BGF KVIK KÖT tanulmánykötete.* 2013/2 Budapest: BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, pp. 96-102. Hozzáférés: http://media.wix.com/ugd/f99454_8e761be936f2e71f3f55b5a967a7486a.pdf (letöltés ideje: 2013. november 1.)
- NESZMÉLYI, GY. (2010): Egyiptom mezőgazdaságának sajátos vonásai. *EU Working Papers.* Budapest. vol. 2. pp. 87-93.
- SZIGETVÁRI T. (2012): Az „arab tavasz” gazdasági vonatkozásai. *Külügyi Szemle*, vol. 1. pp. 85-102.
- UPI (2013): *Number of Egyptian tourists down in 2012.* (on-line) UPI, 2013. április 13. Hozzáférés: http://www.upi.com/Top_News/World-News/2012/04/13/Number-of-Egyptian-tourists-down-in-2012/UPI-99871334347061/ (letöltés ideje: 2013. október 31.)
- WTTC (2013): *The Economic Impact of Travel & Tourism 2012 Egypt.* (on-line) World Travel & Tourism Council, London, 24 p. Hozzáférés: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/egypt2012.pdf (letöltés ideje: 2013. október 31.)
- ZSARNÓCZAI J. S. (1979): Gazdasági fejlődés és tervgazdálkodás Szíriában. *Közgazdasági Szemle* 26. évf.:(9) pp. 1103-1118.
- ZSARNÓCZAI J. S. (1997): Közel-Kelet élelmiszerhelyzetének kilátásai. *Gazdálkodás*, havi folyóirat. 41. évfolyam, no: 5. pp. 55-61. HU ISSN 0046-5518.

Az innovációs képesség és az alternatív tudástranszfer jelentősége a magyarországi gazdasági felsőoktatásban a végzett hallgatók munkaerőpiaci hatékonyságát tekintve

Jelen cikk célja bemutatni, hogy melyek a nemrégiben felbukkant kihívások; a hagyományos oktatási keretek hogyan változtak a gazdasági, technológiai és társadalmi változások tükrében. Megpróbálja bemutatni a folyamatok kockázatos elemeit, és megpróbál különbséget tenni a különböző típusú tudások megszerzése között. A fő hangsúly a modern gazdasági felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatán lesz; hogyan változik a diplomák munkaerőpiaci értéke; milyen jellegű tradicionális és alternatív tudást, képességeket várnak el a frissen végzett pályakezdő szakemberektől és felveti a kérdést, hogy egyáltalán elvárják-e még a vállalatok a hagyományos, formális végzettséget. Bemutatásra kerülnek a DRP, LeO2, Fidév kutatások legfontosabb releváns eredményei.

This paper aims to show how did the traditional education frames transform due to the economic, technological and social requirements. It shows the difficulties of the process, and points out the benchmarks in the different types of knowledge acquisitions. The main focus is on the interrelationship of modern higher education and the labour market; analyzing the labour market value of the degrees, concluding the most interesting survey results of the DRP, LeO2, Fidév researches.

Bevezető

Az információs társadalom korában a változások sokszor olyan gyorsan mennek végbe, hogy csak magát a változást tekinthetjük állandónak. A jelen szolgálja a jövőt, a múlt alig érdekel bárkit. Nem sokkal ezelőtt a változások sokszor évtizedek alatt zajlottak le, mostanában pedig időnként olyan gyorsan, hogy szinte lehetetlen rá reagálni. A felsőoktatással, és azon belül kiemelten a gazdasági felsőoktatással kapcsolatban ez a jelenség a következő kérdéseket veti fel:

- a felsőoktatás, mint rendszer, illetve az egyes intézmények – képes-e megbirkózni ezen kihívásokkal?
- Milyen jellegű innovációk és új tanítás-tanulási módszerek fejlesztése szükséges ahhoz, hogy a magyarországi gazdasági felsőoktatásból kikerülők megfeleljenek a munkaerőpiaci elvárásoknak?
- Az új módszereknek melyek az előnyei, hátrányai illetve kockázata?

A gazdaság, mint külső környezet, kérdően tekint az egyetemekre, mint a tudás megszerzésének és átadásának helyére, és amelytől a teljesítmények jelentős javulása várható. (Hronszky, 2002). Marad tehát a kérdés: az intézmények képesek-e, és ha igen, akkor milyen új típusú innovatív tudás közvetítésére; ez mennyiben felel meg az információs társadalom elvárásainak; és végezetül, egyáltalán működik-e valódi tudástranszfer, és ha igen, akkor hogyan?

Fenti kihívásokra az egyik esetlegesen adható válasz lehet az az újfajta alternatív tanítási-tanulási módszer együttes, mely magában foglalja mind az e-learning, mind a “valós projekt alapú” oktatást, mely nem nélkülözi az informális tanítás-tanulás módszereit sem.

Kihívások a gazdasági felsőoktatásban

Mostanában mindannyian az információs társadalom részei vagyunk és az oktatási rendszer van talán a legnagyobb hatással a későbbi munkaerőpiaci megfelelésünkre. Ez a mondat olyan gyakran hangzik el, hogy szinte közhely is lehetne. De igaz is?

- Valóban az oktatási rendszer és azon belül is a felsőoktatás (jelen esetben a gazdasági felsőoktatás) játssza a legfontosabb szerepet?
- A felsőoktatásban eltöltött évek során szerezhethjük meg azokat a hard és szoft képességeket, melyek azután felelősek lesznek a munkaerőpiaci beválásunkért?
- Vajon a munkaerőpiac a gazdasági területen, a tömeges kibocsátás szintjén, amit leginkább a bachelor szinttel azonosítunk még mindig a hagyományos, bizonyítványt eredményező, formális tudást várja el, vagy a hangsúly folyamatosan helyeződik át a valós teljesítményre és a szoft képességekre, a munkatapasztalatra, függetlenül attól, hogy a vállalathoz állásra jelentkezőnek van-e diplomája, vagy nincs?
- Fenti jelenségek globálisnak tekintendők, vagy jelentős különbségek tapasztalhatók a földrajzi régiók és a vállalati kultúrák dimenzióiban?
- Változik-e a gazdasági képzési területeken a hagyományos diplomák munkaerőpiaci értéke?

A kihívásokat talán úgy tudnánk összefoglalni, hogy az új munkaerő-piaci helyzet teljesen újfajta – tartalmában és módszertanában egyaránt – tudást igényel egy olyan rendszertől, mely tele van belső ellentmondásokkal. Jelenleg az intézmények egyszerre konzervatívak és reformerek; egyszerre kellene megfelelniük a sokszor egymással ellentétes megrendelői igényeknek (állam és diákok), mindezt úgy, hogy az állam fokozatosan kivonul a finanszírozásból és emiatt az intézmények nem képesek mindig kellő hatékonysággal koncentrálni a fő tevékenységükre. (Papp, 2010) Arra a tevékenységre, amit nem is olyan egyszerű definiálni: melyik tevékenységen legyen a fő hangsúly? Az oktatáson, vagy a kutatáson? Mit várunk el a fő tevékenységtől a végeredmény szempontjából? Mit várunk el az intézményektől? Egyre jobb helyezéseket a nemzetközi rangsorokban, egyre több nívós nemzetközi kutatási eredményt és publikációt, azt, hogy a végzetek kivétel nélkül találjanak állást a végzést követő három hónapon belül, vagy egyre több önálló bevételt? Egyre több a strukturális kérdés és a tüneti kezelés. A gyakorlatorientált, innovatív oktatás egyre fontosabbá válik, ahogy a mostanában végzett diákok által alapított vállalkozások vannak a legnagyobb hatással a gazdaság növekedésére és teremtenek új munkahelyeket. (Szerb-Márkus, 2007) Ez az új típusú tudás, ahol a fókusz a készségeken és a szoft képességeken van, inkább, mint a hagyományos lexikális tudáson, melyet adottnak feltételezünk azonos képzési szinteken, valamint hogy a felsőoktatási intézmények attitűdje hogyan változik a vállalkozásokkal és az innovációval kapcsolatban, adhat betekintést a gazdasági növekedés és teljesítményjavulás folyamatába.

1. táblázat

Hagyományos oktatás	Az információ alapú társadalom új elemei
Használatra kész megoldások; tények és számok; adat alapú tudás Tanár aktív, diákok többnyire passzívak.	Készségek, kompetenciák, attitűd, képességek, kezdeményezőkészség mindkét fél részéről.
A tanár megtanítja az egyetlen és helyes tudást. A folyamat a diploma megszerzésével véget ér.	Élethosszig tartó tanulás (Life Long Learning) képessége. A diploma a folyamat első fontosabb sarokköve. Megtanulni magát a tanulási folyamatot.
Tudás forrása: iskola, tanár, könyvek és jegyzetek	A különböző források, platformok és perspektívák integrációja. E-learning, online, offline platformok és a megosztás (sharing) minden formája (prezi.com)
Osztályok, évfolyamok (24-50 diák/szemináriumi óra), egynyelvű, általában anyanyelvi környezet	Kislétszámú tanulói csoportok, sokszor 2-5 fő, heterogén, időnként nemzetközi, soknyelvű, közös munkanyelv (általában angol)
A tanár beszél, előad, a hallgatók hallgatnak, a tanár a csoport vezetője.	Motiváló tanulási környezet, szimulációk és valós projektek; tudás, tapasztalat és élmények megosztása; a tanár partner és facilitátor szerepben; fókusz az egyéni és a kis-csoport fejlődésén

Forrás: Papp, 2006, Komenczi, 2009 alapján saját szerkesztés

Korunk egy másik nagy kihívása, hogy vajon a gazdasági felsőoktatás szereplői egyformán képesek-e használni az új technológiákat a tanítási-tanulási folyamatban és képesek-e profitálni a legújabb technológiai innovációkból.

Marszal (2013) egyik nemrégiben megjelent cikke szerint, minden tizedik, 15-25 éves, angliai fiatal siralmasnak találja saját informatikai ismereteit, másik tíz százalék pedig igyekszik kikerülni ezen eszközök használatát. A kutatás 1300 résztvevője közül 265 nem tanult tovább és nem volt munkája. Akik nem rendelkeztek számottevő informatikai tudással, saját munkaerő-piaci kilátásukat kifejezetten hátrányosnak ítélték meg.

A BGF-KVIK Karán a 2013/14-es tanév elején felmérték az első évfolyamos hallgatók informatikai tudás- és kompetenciaszintjét. A felmérés célja az volt, hogy az informatikai oktatás tartalmát és szintjét hozzá tudják igazítani a valós, nemcsak feltételezett vagy elvárt szinthez. A kutatás eredményeit mutatja be Bernát László (2013) publikációja. Az első rendelkezésre álló eredmények elkésze- rítők mind a Word, mind az Excel program használatának vonatkozásában. Az eredmények alapos elemzése azért is nagyon fontos lenne, mert a jövő gazdasági szakemberei az informatikai tudást készségszinten kell, hogy birtokolják. Ez annyira igaz, hogy vezető HR szakértők már nem is tartják fontosnak, hogy az állásra jelentkezők önéletrajzukban feltüntessék a „szokásos” informatikai programok ismeretét, mert az mára elvileg középfokú végzettség esetében is, az alapkompétencia részét képezi.

Másfelől a felmérésben résztvevők megközelítőleg egy harmada minimum jó eredménnyel érettségi vizsgát tett informatikából. Jogos a kérdés: ennyire alacsony szintű a középiskolában megszerzett informatikai tudás gyakorlati hasznosíthatósága?

Hasonlóan elkeserítő eredményről számolnak be évek óta az alapozó módszertani tárgyakat tanító kollégák intézménytől függetlenül, tehát a jelenség sajnos országosan általánosnak tekinthető. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy ezeket a feladatokat a főiskolai tanárai milyen eredménnyel oldanák meg.

Tehát a növekedés és a hatékonyság záloga az élethosszig tartó tanulás és az innovatív technikák készség szintű elsajátítása és alkalmazása a tanítási-tanulási folyamatokban. A gazdasági felsőoktatási intézmények jövőbeli sikerét nagymértékben fogja befolyásolni, hogy képesek lesznek-e a dolgozat elején megfogalmazott kihívásoknak megfelelni és elsajátítani egy innováció adaptív gondolkodást. A jövő pályakezdő gazdasági szakembere számára az alkalmazott informatikai tudás magas szintű idegen-nyelv – elsősorban angol – tudással kombinálva egyszerre lesz versenyelőny és alap-szükséglet nemzetközi dimenzióban is.

E-learning és innováció a gazdasági felsőoktatásban

Az innovációt definiálhatjuk úgy, mint a gazdasági teljesítmény elsődleges motorja. Az innováció eredménye, az egyébként már meglévő termelési eszközök új kombinációja, melyet a vállalkozó alkalmaz. Az újdonság nem feltétlenül valami teljesen új, hanem lehet egy új piaci alkalmazás, termék vagy szolgáltatás fejlesztése. (Schwartz, 2008)

Az innováció szervezeti keretei elvitathatatlanul a tanuló szervezetek és a hálózatok. A felsőoktatási intézmények új szerepét ezek a fejlesztések és a tudás alapú társadalom elvárásai határozzák meg.

A gyors fejlődés és az informatikai technológiák robbanásszerű elterjedése miatt, alapvető változások mentek végbe az információk gyűjtése, tárolása, továbbítása és megosztása terén. A kezdeti nagyon magas költségek töredék szintre zsugorodtak és eltűntek a fizikai határok, korlátok. Ezen folyamatok hatása és következménye tisztán látszik a gazdasági felsőoktatási intézmények esetében is.

A szélessávú Internet elérés, E-learning és a távoktatás eszközeivel a felsőoktatás képes volt nyitni új típusú és korosztályú hallgatók irányában, és ezek az új módszerek nemcsak új formai kereteket teremtettek, hanem új tanítási-tanulási módszereket is kívántak és szükség volt a tartalmak fejlesztésére is.

Az E-learning, mint új oktatási forma a floppy lemezekkel és CD-ROM-okkal kezdődött, de az Internettel lett komplex, mely képes akár extrém nagymennyiségű információ helytől és távolságtól független azonnali biztonságos és olcsó továbbítására és megosztására. A két első adathordozó kezdetben csak egyirányú adatátvitelt tett lehetővé, de az Internet és a levelező programok segítségével, az E-learning egyik innovációjával, az M-learning (mobil learning) alkalmazásokkal ezek a módszerek interaktívvá váltak. Az interaktivitásnak köszönhetően a felsőoktatás egyes területei, köztük a gazdasági felsőoktatás, képes biztosítani az élményszerű tanítást-tanulást, ami a jelenlegi, „digitális bennszülött”-nek is nevezett generáció számára létfontosságú.

Egyre népszerűbb és elterjedtebb, hogy a diákok nem az osztályteremben, hanem egy fizikailag egy távoli helyről követik az előadást Skype vagy Internet segítségével, melyből további kihívások keletkeznek:

- Szükséges-e fenntartani a drága intézményi infrastruktúrát, ha a diákok fizikailag nem látogatják az előadásokat?
- Képes és szükséges-e, hogy a digitális virtuális valóság átvegye a helyét a hagyományos személyközi kapcsolatoknak, szinergiának és valódi emberi kapcsolatoknak?
- Mit és hogyan kellene az intézményeknek a diákok számára kínálni, hogy képesek legyenek diákjaikat megtartani?
- A formális végzettség helyét átveszi-e és ha igen, milyen arányban a munkatapasztalat, a valós tudás, mely készségeken és képességeken alapul, de a hallgató a klasszikus értelemben vett diplomával, vagy azzal egyenértékű formális végzettséggel nem rendelkezik, viszont például online szervezett kurzusok keretében megszerezte a szükséges ismereteket?
- Milyen stratégiával lesznek képesek az intézmények hallgatók millióit világszerte rábírní meg lehetőségen magas tandíj fizetésére, ha trenddé válik, hogy a valódi tudás számít a vállalatok számára és nem a formális diploma, és mely valódi tudáshoz akár ingyenes online kurzusokon is hozzájuthatnak és arról még igazolást is kapnak például olyan nagyhírű egyetemekről, mint a Harvard Business School, vagy a Yale?

Ezek a kihívások nem a távoli jövőről szólnak, hanem már a jelenről. A legnagyobb Észak-Amerikai egyetemek üzleti fakultásai együtt kínálnak sokszor ingyenes online kurzusokat, melyek természetesen mindenfajta korlátozás nélkül a világ szinte minden pontjáról elérhetőek és az egyetlen hátrányuk, hogy ugyan krediteket lehet a hagyományos módon gyűjteni, de végbizonyítványt egyelőre nem adnak.

Az élethosszig tartó tanulás fontosságát már megállapítottuk. Másfelől a kereteit nem határoztuk meg: kövessük a hagyományos kereteket, az intézményi formát és a személyes jelenlétet erőltessük, vagy lehet informális, távoktatási forma és digitalizált? Mi lesz értékeesebb és mit fog jobban elismerni a munkaerő-piac: egy új, posztgraduális végzettséget mely ismételten szükségyszerűen a tömeges kibocsátás része, vagy egyénre szabott, sokkal inkább az adott munkakör elvárásainak megfelelő, de talán nem formális végzettséggel befejeződő tanulmányokat? Véleményünk szerint a kérdés ma nem eldönthető, de a magyarországi gazdasági felsőoktatási intézményeknek mindkét trend kihívásaira fel kell készülni. Jelenleg azonban ez kevés kivétellel még nem valósult meg. Az egyre gyakrabban foghíjas előadótermek, a tanárok vonakodása az újfajta szereptől és az interaktív tanítási-tanulási módszertan alkalmazásától, áruklodó tünetek.

Trendek és sikertényezők

Az egyik digitális megoldás a Coursera, amely egy 23 egyetem által létrehozott online digitális platform, mely egyéni vagy kiscsoportos team projekt kurzusokat kínál, és ezáltal jóval többről van szó, mint egyszerű online órákról. A The Guardian (2011) a „vörös óceán” szindróma elkerülésére a következőket ajánlja:

- Az egyetemeknek világos stratégiával kell rendelkezni
- Az oktatási programoknak profitorientáltaknak kell lenniük
- Egy speciális szegmens számára testre szabott, egyedi oktatási programot kell kínálni
- Az intézményi kutatási projekteknek vagy az oktatási tevékenységre kell fókuszálni, vagy legalább segíteniük kell azokat
- A vállalati szférával való együttműködésnek sokkal szorosabbnak kell lennie; a vállalatok aktív részvételével közös projekteket kell létrehozni és ösztönözni kell a cégeket, hogy jövő munkaező szükségletük egy részét ezen projektek résztvevőiből elégítsék ki
- A diákokat szegmentálni kell
- Az egyetemeknek regionális vagy nemzetközi szinten kell működni és a nemzetközi reputáció a siker egyik kritériuma kell legyen

A már korábban említett E-learning és M-learning módszerek megfelelő megoldások lehetnek, de talán a „valós projekt alapú tanítási-tanulási módszer” (Papp, 2006) is egyfajta hatékony válasz lehet. Nem másról van szó, mint valódi vállalat, valódi problémáját, valódi gazdasági szituációban, sokszor nemzetközi, multinacionális-multikulturális környezetben oldják meg a diákok, felhasználva a legmodernebb, digitális oktatási és informatikai módszereket.

A módszer alkalmazza az E-learning és M-learning összes előnyét, valamint kihasználja azt az előnyt, hogy nem szimulált, hanem valódi gazdasági-piaci környezetről van szó és a multikulturális környezetnek köszönhetően lehetőség nyílik adott vállalati probléma nemzetközi szintű megoldására úgy, hogy megjelenhet a multikulturalitás eltérő megközelítésből adódó előnye. A vállalatok profitálnak a friss, kreatív, nyitott és őszinte attitűdtől, mely a diákokat jellemzi, valamint időt és pénzt takarítanak meg azzal, hogy nem hagyományos értelemben vett profi kutatócégeket bíznak meg; további előny, ha a projekt eredményeként a megoldásokat valóban beépítik a vállalati gyakorlatba, vagy használják az eredményeket, javaslatokat.

Az intézmények előnye a teljesen új tanítási-tanulási környezet, ahol a diákok érezhetik fontosságukat, valódi felelősség valódi súlya nehezedik vállukra; megmutathatják egyéni tehetségüket, de csoportban kell dolgozniuk, mely egy szinte minden vállalatnál elvárt alapképesség és melynek elsajátítása egyáltalán nem könnyű; fejleszthetik a szoft képességeiket; élvezhetik azt az örömet, hogy munkájukkal hozzájárultak egy valódi vállalati probléma megoldásához.

Az eredmények kiválóan kommunikálhatók, kivételesen nagy publicitást érhetünk el, mely a legjobb módja új és lehetőleg a felsőoktatási piac legjobb képességű tanulóinak az intézménybe csábítására.

A diákok számára a legnagyobb előny talán a munkaerőpiaci sikerekben mutatkozik meg. Jól ismert tény, hogy a gazdasági pályakezdő állások tekintetében az európai piac telített, sőt egyes országokban, például Spanyolország vagy Portugália, a felsőfokú végzettségű pályakezdők közel fele nem talál állást. Egy ilyen munkaerőpiaci környezetben elengedhetetlen a diákok számára, hogy versenyelőnyre tegyenek szert, kitűnjenek a tömegből. Ennek egyik módja lehet, természetesen a hagyományos értelemben vett tananyag magas szintű elsajátítását adottnak véve, ha részt vesznek tanulmányaik során legalább egy, korábban említett alternatív tudástranszfert kínáló projektben.

Az elmúlt mintegy 8 tanév során, megközelítőleg 120 diák vett részt a Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar (BGF-KVIK) Kereskedelem és Marketing angol nyelvű képzéséről ilyen projektekben, melyek főbb jellemzői a következők:

- A terepmunka előtt, a kutatásvezető-tutor irányításával szekunder kutatással kezdődnek, melynek során írásos beszámolót és piacelemzést kell készíteni és azt a terepmunka megkezdése előtt, immár a nemzetközi környezetben, angol nyelven prezentálni
- Szakmai angol nyelvű előadások a kiemelt kutatásvezető-tutoroktól, a projekt témájához szorosan kapcsolódó témákban: például kérdőívszerkesztés módszertana, többváltozós statisztikai elemzési módszerek, a használt szoftver használatával kapcsolatos workshopok, etikus vállalati kommunikáció, stb
- Valós vállalati és piaci környezetben zajlanak, melynek része a primer terepmunkában való aktív részvétel és több alkalommal a vállalat vezetői előtt angol nyelven prezentálni kell a részt, illetve végeredményt
- A teljes időtartam alatt, napi 24 órában angol nyelvi környezetben kell kommunikálni
- Fontos az egyéni teljesítmény, de 5-6 fős, véletlenszerűen, random módszerrel összeállított csoportokban együttműködve kell dolgozni, ahol azonos országból nem lehet két diák
- Meg kell tanulni egy új és innovatív szoftver használatát, melyet később már munkaerőként használhatnak és melyek megismerésére a hagyományos intézményi keretek között nincs lehetőség
- Szakmai tanulmányi versenyek, melyek egyfajta szintézisét adják a korábbi tantermi körülmények között megszerzett ismereteknek

A projektben résztvevő diákok szinte kivétel nélkül feltüntették önéletrajzukban magát a részvétel tényét amikor állásra jelentkeztek, függetlenül attól, hogy tanulmányaik mellett végzett, részmunkaidős, vagy a végzést követő, főállású munkaviszonyról volt szó. Kevés kivételtől eltekintve mindenkit behívtak személyes interjúra, tehát önmagában az a tény, hogy részt vettek a projekten, a vállalati oldal számára értéket és egyfajta biztosítékot jelentett valós munkakörnyezet ismeretére. A beszámolók alapján, az interjú jelentős részében a projekttel kapcsolatos kérdéseket kaptak: attól kezdve, hogy hogyan kerültek be a csapatba, odáig, hogy hogy sikerült megnyerniük a versenyt. És utána megkapták az állást. Szinte kivétel nélkül. Függetlenül a korábbi tanulmányi eredményüktől. Természetesen nem hallgatható el az a tény, hogy mivel a projektekben a képzés hallgatói létszámának kb. 25-30%-a vehet részt, a beválasztás egyik kritériuma a jó tanulmányi eredmény.

E módszer sikeres alkalmazásának előfeltétele a hagyományos lexikai tudás adottnak feltételezése; minden fél részéről újfajta szerepkör alkalmazása, melyben a tanítási-tanulási folyamatban inkább egymás mellé rendelt partnerként vesznek részt. A tanárok inkább mentor-tutor szerepben, egyfajta mozgatórugóként működnek és megmutatják a különböző tanítási-tanulási módszerek, platformok, interfészek előnyeit-hátrányait, úgy, mint a Coospace, Internet, Social Média oldalak, Google Adwords, Le Sphinx, stb.

A diákok szerepe is új: a megszokott passzív és az előadások hallgatására ítélt helyzet helyett, amikor a tanárok által elkészített prezentációk diáit letöltve, konyhakész információkat kapnak, saját maguknak kell aktívan részt venni a tanulási és kutatási folyamatban. Tapasztalatunk szerint ez a két tényező a projektek legkritikusabb pontja. Sok tanár számára több évtizedes hierarchikus rendszerben biztosított tekintély után hatalmas bátorság és egyben kockázat kimerészkedni ún. nem védett terepre, ráadásul nem anyanyelvi, multikulturális, mindent megkérdőjelező és multidiszciplináris környezetben. További kritikus pont lehet a tanárok angolnyelv-tudása, illetve a folyékony szakmai nyelvi kommunikációs készség hiánya. A nyelvtudás esetében nem a nyelvvizsga megléte vagy hiánya a kérdés, hanem szinte anyanyelvi szintű aktív tudással kell rendelkezni, mely biztosítja mind a közreműködő vállalatokkal, mind a kollégákkal, mind a diákokkal a zökkenőmentes szaknyelvi kommunikációt, szóban és írásban egyaránt.

A diákok számára nagyon nehéz a 12-14 iskolai év után, ahol a „jó” diákkal szemben támasztott követelményeknek kell megfelelni, aki csendben van, nem kérdez, végrehajt, engedelmeskedik, készen kapja a tudást és a készen kapott „igazság” –ot kéri számon vizsgahelyzetben – hirtelen átváltozni kezdeményezővé, kérdezővé. Ez sok hallgatónak komoly nehézséget és diszkomfort-érzetet jelent. A diákok esetében szintén csak a nagyon magas fokú nyelvismeret elfogadott, hiszen a programok ideje alatt azonos anyanyelvű környezettel csak nagyon korlátozottan van kapcsolatuk. Ez is az egyik oka, hogy a programokban szinte kizárólag az angol nyelvű képzés diákjai vehettek részt.

Egy anonim felmérés tartalomelemzése kapcsán, melyet e cikk írója készített, a BGF-KVIK hallgatóival és melynek eredményeit még nem publikálták, megállapíthatjuk, hogy a diákok igenis szeretik ezt a számukra kényelmes, de nem túl inspiráló hagyományos oktatási formát. Részükről az egyik leggyakrabban említett kritika az volt, hogy „ezt vagy azt nem is vettük órán, de a vizsgán persze kérdezték”. Másik említett negatívum, hogy „önállóan kellett a könyvből tanulnunk, mert a tanár az órán mással foglalkozott. Azt mondta, olvasni tudunk, olvassuk el, ha valamit nem értünk, akkor kérdezzük meg.” Szerintük nem korrekt, hogy „bizonyos tárgyakból a tudnivalókat nekik kell önállóan összegyűjteni, mert ez rengeteg időt elvesz és nehéz. A tanárok igazán megírhatnák egy könyvbe, amit fontosnak tartanak”. Ezek a megjegyzések minimum elgondolkodtatóak és rávilágítanak az oktatás kultúrafüggő voltára.

Fenti, talán szubjektívnek tekintett eredményeket a következő, országos reprezentatív mintán végzett kutatások eredményeivel is szeretnénk alátámasztani. Az első a LeO2, az ELTE által végzett kutatás fontosabb és számunkra releváns eredményei (Vámos, 2011). A kutatás fő célja annak kiderítése és megértése volt, hogy a tanári munka hatékonysága milyen hatással van a diákok egyéni fejlődésére és melyek a gyakorlati eredményei. A felmérés megmutatta, hogy az intézmények bármely fejlesztést saját belügyüknek tekintenek; a nyitottság szintje az új módszerek megismerése és alkalmazása tekintetében alacsony, noha elvétve van jele az intenzívebb együttműködésnek és nemzetköziesedésnek.

A kutatás folyamán több mint 900 képzésvezetőt kerestek meg 72 felsőoktatási intézményből; valamint elemezték az intézmények küldetésnyilatkozatát és kurzusleírásokat is. Az előzetes eredmények alapján további mélyinterjúk következtek. Az alacsonyabb beosztású oktatók 822 kérdőívet töltöttek ki, és 324 további kérdőívet pedig tanszék-és képzésvezetők. A válaszadók 80%-a mondta, hogy érdeklik új oktatási módszerek, de csak 40% aki valamilyen formában és mértékben alkalmaz ilyet. Az oktatók többsége a hagyományos tanítást preferálja.

A válaszadók 26%-a szerint nincs szükség a tudás újfajta módon való mérésére. A magasabb beosztású válaszadók 70%-a képes volt megfogalmazni "tanulási eredmény"-t, de ugyanez az arány az alacsonyabb beosztású oktatók körében már csak 22.5%!

A professzorok többsége elutasítja a nemzetközi példák követését. A megkérdezettek teljes sokaságának 45%-a még nem töltött el több mint egy hónapot külföldön tanítással. A felmérés egyik talán leginkább ellentmondásos eredménye, hogy az oktatók 60-65%-uk érdeklődik az oktatással kapcsolatos innovációk iránt, de saját bevallásuk szerint nem képesek megfelelni az azok által támasztott követelményeknek.

Az is kiderült a felmérésből, hogy a főiskolák rugalmasabban reagálnak az új kihívásokra, de azt is meg kell említeni, hogy az intézmények elszigetelten, szigetszerűen működnek, szinte alig van intézmények közötti kooperáció. Az oktatók nagy része azt állította, hogy váratlanul, felkészületlenül érte őket a bolognai rendszerre való átállás, és hogy a hagyományos képzés és tréningek mellett az intézmények közötti együttműködési programok jelentenek a legnagyobb segítséget.

A diploma munkaerőpiaci értéke

Az elmúlt 20 év során a fiatal pályakezdekők munkaerőpiaci helyzete nagymértékben megváltozott. A fejezetben az előző pontban leírtakat szeretnénk az ún. DPR kutatás releváns eredményeivel alátámasztani és bizonyítani a „valós projekt alapú „tanítási-tanulási módszer létjogosultságát a munkaerőpiaci megfelelés dimenziójában.

2011-ben, a Budapesti Gazdasági Főiskola aktívan részt vett a DPR kutatásban (BGF, 2011), melynek során 401, a Főiskola korábbi hallgatójával készített személyes interjút a kutatócsoport, melynek vezetője a főiskola részéről ezen írás szerzője volt. A minta országosan és intézményi szinten is reprezentatív volt. A válaszadók elmondták, hogy átlagban 40 helyre küldték el anyagukat, melyből átlagosan mindössze 5 eredményezett személyes interjút.

A korábban végzett hallgatók 43 %-a a végzés idejére már teljes foglalkoztatásban alkalmazott volt. A többiek a végzést követő 3-6 hónap során, azon belül 36% egy, míg 58%-uk négy hónapon belül talált munkát. Legtöbben nyílt pozíciókat pályáztak; mintegy 20% barátokon vagy a korábbi hallgatókon keresztül és 11%-ot a vállalat a gyakornoki idő letelte után tovább foglalkoztatott. Másfelől ez a szám azt jelzi, hogy 89% (!) esetében vagy az egyik, vagy a másik fél elégedetlen volt 5 hónap után, mely véleményünk szerint indokolna egy ilyen irányú kutatást.

83%-uk alkalmazott: ebből 67% beosztott, 8% junior, míg 10% szenior beosztásban dolgozott. Csak 2 % dolgozott vállalati felsővezetőként és említésre érdemes, hogy 14% felsőfokú végzettséget nem igénylő beosztásban volt.

Egybehangzó vélemény volt, hogy elsősorban az idegennyelv-tudás, - az aktív, elsősorban valós tudás, nemcsak nyelvvizsga - kiváló kommunikációs képesség és önálló, felelősségteljes munkavégzés, ami szerintük kiemelte őket a tömegeből. Megemlítették még, hogy a diploma eredménye, külföldi félév vagy az elméleti tudás nem volt különösebben értékes a munkáltatók számára: azokat alapnak tekintették.

Még akár 20 évvel ezelőtt is a felsőoktatás elsősorban célja a társadalom számára az elitképzés volt, akik elsősorban absztrakt és elméleti túlsúlyú tudással rendelkeznek. A munkaerőpiacon önmagában a felsőfokú végzettség meglehetősen elég volt, hogy valaki állást találjon. Manapság, ez kevés hiányszakmától eltekintve, nincs így.

Napjainkban, az információ alapú társadalom korában, a kapcsolat a felsőoktatás és a munkaerőpiac között megkerülhetetlen és alapjaiban megváltozott. A gazdasági felsőoktatást bachelor szinten a tömegesség jellemzi, mind a képzés, mind a kibocsátás viszonylatában. Az egységes tantervek pedig elvileg azonos végzettségű munkaerőt képeznek. Vagy talán mégsem? Jelentős hangsúlybeli eltolódások vannak továbbra is a korábban csak egyetemi vagy csak főiskolai szintű képzést nyújtó intézmények között. Tapasztalatunk alapján az egyetemek nem képesek továbbra sem elég gyakorlatorientált, a főiskolák pedig kellően magas szintű képzést kínálni. Természetesen vannak kivételek, de az általános helyzet inkább ez. Ezzel társul az a strukturális probléma, hogy oktatói kapacitásban a főiskoláktól nagyon hasonló összetételű oktatói kart vár el a MAB. Ez azért okoz zavarokat, mert egyrészt nem zökkenőmentes a főiskolákon tanítók fokozatszerzése, másrészt önmagában a tudományos fokozat nem tesz alkalmassá senkit a hatékony tudás-átadásra, de fokozat nélküli kollégától, akik viszont a pedagógiai módszertan birtokában voltak, az elmúlt években sok intézmény meg kellett válnon.

A felsőoktatás, mint iparág, már a világ számos térségében bizonyította a gazdaságban betöltött nélkülözhetetlen szerepét és néhány ázsiai országban, mint például Dél-Korea vagy Szingapúr a gazdaság motorjává vált.

A diplomák munkaerőpiaci értékét sok tényező befolyásolja. A vállalati oldalt azonban egyre inkább, tendenciaként a jelentkezők tudásának rugalmassága, fejleszthetősége érdekli, semmint a formális végzettség megléte. Az új munkaerő jó, ha már korábban akár diákként szerzett valamilyen vállalati tapasztalatot, tud csapatban dolgozni és lojális a munkáltatóhoz. A jelen cikk végső kérdése tehát az, hogy a felsőoktatás, mint rendszer és maguk az egyes intézmények akarnak és képesek-e ennek az elvárásnak megfelelni.

Összegzés

Ezen tanulmány eredeti kérdése az volt, hogy a gazdasági felsőoktatási intézmények képesek és hajlandóak arra az új típusú tudástranszferre, mely napjainkban a munkaerőpiac elvárása.

Megállapítottuk, hogy az infokommunikációs technológiák, az oktatás infrastruktúrája, a tanári és tanulói kompetenciák, tanulási módszerek és szituációk, az aktorok kooperációja szinte minden területen fejlesztésre és egy komplex rendszerbe történő integrációra szorul, melynek aktív részese napjainkban a vállalati szféra, vagy más néven a munkaerő-piac.

Rámutattunk napjaink témánk szempontjából releváns ellentmondásaira; bemutattuk a fő megállapításait a FidéV, LeO2 és DPR kutatásoknak. Megállapítottuk, hogy az oktatói kar jelentős része nem volt kellően felkészülve és felkészítve a bolognai rendszer által előidézett változásokra és hogy az intézmények továbbra sem preferálják a kooperációt gyakorlati szinten; inkább versenytársként, mint lehetséges partnerként tekintenek egymásra.

Az E-learning és M-learning fontosságát kiemeltük, és megpróbáltuk felvázolni a valós alapú oktatási projektek jelentőségét és szerepét a későbbi munkaerőpiaci dimenzióban. Bemutattuk, hogy akik alternatív, innovatív tanulási projektek részesei voltak, mennyivel hatékonyabban tudtak elhelyezkedni és mennyire kódolható volt a munkaerőpiaci sikerük.

Véleményünk szerint az intézményeknek minden segítséget meg kellene kapniuk, hogy a legmodernebb technikákat és módszereket alkalmazhassák a napi oktatási és kutatási tevékenységük során; elindíthassanak stratégiai együttműködési projekteket a tantervbe ágyazottan a számukra releváns vállalati szereplőkkel és egymással osszák meg erősségeiket, ezáltal kimerészkedjenek nemzetközi terepre, mely a hosszú távú életben-maradásukat lesz képes biztosítani.

Felhasznált irodalom

BENEDEK A. (2005): Mobil tanulás és az egész életen át megszerezhető tudás. (on-line) *Világosság* 2007/9. Hozzáférés: <http://epa.oszk.hu/01200/01273/00041/pdf/20071109200841.pdf> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

BERNÁT L. (2013): *A középiskolások hozott számítástechnikai tudása: egy mérés tapasztalatai és eredményei*. „Multi-diszciplináris kihívások, Sokszínű válaszok” c. Szimpózium, BGF KVIK Közgazdasági és Társadalomtudományi Tanszéki Osztály, Budapest, 2013. november 11. (kézirat)

BGF (2011): *Diplomás pályakövetési rendszer*. Kézikönyv. (on-line) Hozzáférés: <http://www.bgf.hu/documents/DPR/DPR%20K%C3%A9zik%C3%B6nyv.pdf> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

COURSERA HONLAPJA: <https://www.coursera.org>

EDULINE (2013): *Mennyit keresnek a BGF-en végzett pályakezdők?* (on-line) Eduline.hu, 2013.02.27 Hozzáférés: http://eduline.hu/felnottkepzes/2013/2/27/BGF_volt_hallgatok_elhelyezkedes_5XA4UT (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

EDUPRESS (2011): *A szigetszerű működés a felsőoktatás legnagyobb problémája*. (on-line) Edupress.hu, 2011. 01. 17. Hozzáférés: <http://www.edupress.hu/hirek/index.php?pid=egycikk&HirID=23656> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

EURÓPAI PARLAMENT HONLAPJA: <http://www.europarl.europa.eu/>

FORRAY R. K. – HÍVES T. (szerk.) (2011): *Oktatás a határok mentén*. (on-line) TÁMOP 3.1.1. Hozzáférés: <http://tamop311.ofi.hu/download.php?docID=3912%2024> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

GALASI P. - NAGY Gy. - VARGA J. (2004): *Fiatallépcsős diplomások munkaerő-piaci helyzetének változása. 1999-2003*. Jelentés a FIDÉV kutatás első követéses felvételének eredményeiről. A FIDÉV kutatás folytatása. (on-line) Hozzáférés: http://www.kreditlep.hu/kkk/letoltes/Fidev_99_03.pdf (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

GALASI P. – VARGA J. (2005): *Munkaerőpiac és oktatás*. (on-line) MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. Hozzáférés: http://econ.core.hu/doc/KTI_books/ktik1_8.pdf (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

HALÁSZ G. - LÉNÁRD S. - SZABOLCS É. - VÁMOS Á. (2013): *A felsőoktatás-kutatás eredményei – fiatal kutatók műhelykonferenciája*. (on-line) ELTE Oktatáslélektani Tanszék konferenciája, Budapest. 2013. nov. 18. Hozzáférés: <http://oktataselemelet.elte.hu/2011/11/23/a-felsooktatás-kutatás-eredményei-fiatal-kutatók-muhelykonferenciaja/> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

HRONSKY I. (2002): *Kockázat és Innováció. A technika fejlődése társadalmi kontextusban*. Arisztotelész Kiadó, Budapest.

- KÁRPÁTI A. (1999): Digitális pedagógia. *Új Pedagógiai Szemle*, 1999. április. vol. 4. pp. 76 – 89.
- KOMENCZI B. (2009): *On-line - Az információs társadalom és az oktatás*. (on-line) Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. Hozzáférés: <http://www.ofi.hu/tudastar/on-line-informacios> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)
- KOVÁCS I. (2011): *Az elektronikus tanulásról a 21. század első éveiben*. (on-line) Szerzői kiadás, Budapest. Hozzáférés: <http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/27/16/dd/1/09190.pdf> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)
- MARSZAL, A. (2013): *Unemployed teenagers blame lack of computer skills*. (on-line) The Telegraph, 2013.03.12. Hozzáférés: <http://www.telegraph.co.uk/education/educationnews/9922858/Unemployed-teenagers-blame-lack-of-computer-skills.html> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)
- NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM (2003): *A FIDÉV folytatására szervezett workshop két előadása*. (on-line) Hozzáférés: <http://www.nefmi.gov.hu/felsooktatas/felsooktatas-gazdasag/fidev-folytatasara> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)
- PAPP J. (2009): *Megőrizhető versenylőny a Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kara számára egy új képzési módszer segítségével*. In: Budapesti Gazdasági Főiskola Jubileumi 40 éves konferencia, 40 év a Kereskedelmi Oktatás Fejlesztéséért, BGF Jubileumi konferenciakötet, 2009/1
- PAPP J. (2010): *Recent trends on the higher education market in Hungary and a reachable maintainable advantage of Budapest Business School*, In: Smyczek, S. - Glowik, M. (eds.): *Consumer behaviour and marketing strategies of companies in the European market*. Karol Adamiecki University of Economics in Katowice
- PAPP J. (2011): *A felelősség otthon kezdődik*. In: Fojtik J. (szerk.): *Felelős Marketing*. A Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók klubja 17. országos konferenciája, Pécs 2011. 08. 29-30.
- PAPP J (2006): *The possible marketing tools used by the Hungarian higher education sector according to the Bologna Process* Magyar Tudomány Napja konferencia 2006, Budapesti Gazdasági Főiskola
- SCHWARTZ K. (2008): *Képzésinnovációs folyamatok szervezésének és irányításának gyakorlata a hazai gazdasági felsőoktatásban*. Doktori (Ph.D.) értekezés, Gödöllő, Szent István Egyetem.
- SZERB L. - MÁRKUS G. (2007): A felsőoktatási környezet hatása a vállalkozói életpályára. *Közgazdasági Szemle*, LIV. évf., 2007. március, pp. 248–273.
- THE GUARDIAN (2011): *Positioning universities: how HEIs can develop distinctiveness strategies* (on-line) Hozzáférés: <http://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2011/may/19/positioning-universities-distinctiveness> (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)
- TÚRI G. (2013): *Ilyen fizetésre számítanak a friss diplomások - irreális összegek?* Eduline.hu, 2013.04.08. Hozzáférés: http://eduline.hu/felnottkepzes/2013/4/8/Ekkora_fizetesrol_almodoznak_a_palyakezdo_d_V2EJQZ (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)
- VÁMOS Á. (2011): *A tanulási eredmények alakulása a felsőoktatási intézményekben2*. LeO2 kutatás, Bologna füzetek 6. Hozzáférés: http://www.tpf.hu/pages/books/index.php?page_id=35&books_id=229 (letöltés ideje: 2013. 12. 10.)

Éghajlatváltozás, és alkalmazkodási stratégiák keresése a szőlőtermesztésben; egy új módszer bemutatása Adaptációs "turning point" - hogy is nevezzük?

A döntéshozók és gyakorlott szakemberek tudományosan megalapozott információkat igényelnek a változásokhoz való alkalmazkodási stratégiák megfogalmazásához. Arra keresik választ, hogy hogyan és mikor érdemes reagálni. Tanulmányunkban bemutatunk egy új módszert, amely segítséget nyújthat a jelenlegi természeti folyamatok elemzésén túl a változások irányának feltérképezéséhez, valamint új forgatókönyvek kidolgozásához. Az adaptációs turning point elérésekor alternatív lehetőségeket fogalmazhatunk meg a klímaváltozás okozta negatív hatások kiküszöbölésére. Esettanulmányunk a Kunsági és Egri borvidék szőlőtermesztésével foglalkozik, szakemberekkel kitöltetett kérdőíves elemzést is felhasználva.

Adaptation has become an integral part of climate change policy. Decision-makers urgently demand reliable science based information to help them respond to climate change impacts and opportunities for adaptation of whether or not the current management practices or policies are still satisfactory for the changing conditions, and if so, for how long, and when adjustments will be required. In other words, when are "turning points" reached? In this paper we introduce this new method through a case study of wine production in Eger and Kunság wine regions of Hungary. We are looking for answers whether climate change will make them change grape varieties or reduce grape production areas.

Bevezetés

Az éghajlatváltozás a Kárpát-medencében erős mediterrán hatást eredményez, éves átlaghőmérséklet növekedésével, enyhe éves csapadék csökkenéssel, illetve eloszlásának időbeli eltolódásával jár. Az extrém időjárási körülmények (aszály, áradás, hő-stressz, fagykár, stb.) gyakorisága megnövekszik. Az ökoszisztéma szolgáltatások, és az emberi jólét elválaszthatatlanul függ a környezetünk által nyújtott paramétereiktől (pl. nyersanyagok, élelmiszerek, ivóvíz, talaj termékenységének megőrzése, környezeti katasztrófák kivédése, stb.), így akciótervek kidolgozására van szükség, azaz lehetséges beavatkozási pontok kijelölésére. Ezáltal segítséget nyújthatunk a jövőbeli környezeti változásokra való felkészüléshez, és annak lehető legjobb hasznosítására. Az egyik legégetőbb üzleti kérdés napjainkban – hogyan kezeljük a változást? (Rónavári-Kedves – Varga, 2013) Egy átfogóbb kép alkotása érdekében, a jövőbeli klímaváltozásra érzékeny agrár- és kertészeti kultúrák bevonásával végeztünk kutatásokat. Agrár-ökoszisztéma szolgáltatásokkal kapcsolatos vizsgálataink zömében esettanulmányok voltak, különböző növényekre, feltérképezve a várható változásokat, alkalmazkodási stratégiákat kerestünk modellezési eszközökkel, a különböző adottságokban rejlő lehetőségek feltérképezésére klímaindikatorokat használtunk, éghajlat változási forgatókönyvek meteorológiai adatai alapján.

Tanulmányunkban egy új módszer bemutatását tűztük ki célul, amely az éghajlatváltozás várható hatásaira való felkészüléshez ún. adaptációs „*turning point*” meghatározására szolgál, az Egri és Kunsági borvidéken.

Az ökoszisztéma szolgáltatások, amelyek lehetnek ellátó (pl. élelmiszerek, nyersanyagok) és szabályozó (pl. klímaszabályozás) szolgáltatások, az éghajlatváltozás hatására fokozottan érzékeny és veszélyeztetett területeken (pl. energianövények termesztése, vízkészletek korlátozottsága) változhatnak, csökkenő adottságokkal kell számolni. Célunk egy keretrendszer, modell kidolgozása, amelynek segítségével meglévő modellekre építve, és továbbfejlesztve őket, valamint az éghajlatváltozás szempontjaival kiegészítve juthatunk a jövőre vonatkozó hasznos információkhoz. Ezáltal lehetőség nyílna stratégiák javaslatára, megfogalmazható és kidolgozható az ökoszisztéma szolgáltatások fenntarthatóbbá tétele (pl. a „veszélyeztetett” szolgáltatások védelme), elősegítve az értékelés eredményeinek tájhasználati döntésekbe való beillesztését, az agrár-ökoszisztémák kezelésével kapcsolatos döntéshozatali lépések kidolgozására.

A világ potenciális szőlőtermő területei a Föld északi féltekén a 30° és 50° szélességi fokok, míg a déli féltekén a 30° és 40° szélességi fokok között helyezkednek el. Kutatási eredmények egyértelműen egy lassú észak felé történő eltolódást jeleznek az északi féltekén, illetve dél felé történő eltolódást a Déli féltekén. (Schultz, 2010; Jones, 2005a; Tonietto, 2004; Jones, 2005,b). Hazánk a potenciális szőlőtermesztő terület északi határán helyezkedik el. A klímaváltozás hatására az átlaghőmérséklet emelkedését és az extrém időjárási események számának növekedését vetítik előre a különféle klíma forgatókönyvek. (Szenteleki, 2012a; Erdősi, 2011; Ladányi, 2007) Az eltolódás hatására a feltételek továbbra is tökéletesen megfelelnek a szőlőtermesztés számára. Az eddigi hazai kutatások célja a termesztési kockázatok felmérésére, modellezésére irányult a klímaváltozás tükrében. (Szenteleki, 2008; Ladányi, 2007) Hlászny (2012) kutatásában beszámolt a szőlő rügpattanás időpontjának eltolódásáról a jövőben. Nemzetközi kutatások foglalkoznak a klímaváltozás és bor mennyiségi és minőségi paramétereinek a kapcsolatával. (Esteves, 2001; Jones, 2005a; Soar, 2008; Mira de Orduña, 2010)

Az adaptációs *turning point* elmélet a szőlőtermesztésben arra a kérdésre keresi a választ, hogy a klímaváltozás hatása mikor éri el azt a pontot, amikor a jelenlegi termesztési módszerekkel negatív gazdasági mérleget eredményez. (Werners, 2012a) Arra is keresi a választ, hogy kínálóknak-e új alternatív lehetőségek, melyek a gazdasági mérleget pozitív irányba mozdítják el. Az elméletet elsőként a toscanai szőlőtermesztő területekre alkalmazták. (Werners, 2012b) Kutatásunk célja az ún. adaptációs *turning point* elmélet alkalmazása volt hazai borvidékeken, meglévő hazai eredmények és nemzetközi eredmények felhasználásával. Ezzel a módszerrel egy kedvezőbb képet tudunk kialakítani a jelenlegi folyamatokról és a jövőbeli változásokról, amelyek ismeretében segíthetjük a döntéshozókat a szakszerű és megfelelő beavatkozási eszközök, illetve a legmegfelelőbb pillanat kiválasztásában, pozitív hatásokat eredményezve a szektorban. Kutatásunk során olyan kérdésekre kerestük a választ, mint: Milyen környezeti folyamatok játszanak fontos szerepet a két vizsgált borvidéken? Milyen problémákkal szembesülnek a termelők és a feldolgozók?

Célterületek

Kutatásunk során két borvidéket jelöltünk ki: a Kunsági- és az Egri-borvidéket, amelyek mind termelői összetételben, mind földrajzi adottságokban különböznek egymástól. A Kunsági-borvidéken főként mennyiségorientált termelés folyik, míg az Egri-borvidéken a minőségi paraméterek élveznek előnyt:

(1) Az Egri-borvidék a viszonylag hűvös borvidékeink egyike. Késői tavasz és rövid vegetációs időszak jellemzi. Bor összetételében a fehérbort adó szőlők aránya 70-75%, illetve a borvidék jellegzetes bora, az Egri bikavér vörösbor szőlő fajtái. Egy jó évjáratban a fehérborok testesek, kevés maradék cukor és komplex íz, illat harmónia jellemzi őket. A vörösborokat ugyanilyen feltételek mellett sötét szín, tanninban gazdag közepesen erős alkoholtartalom jellemzi. Minőségi bortermelésen van a hangsúly.

(2) A Kunsági borvidéket az extrém időjárási körülmények jellemzik: hosszú hideg telek és forró száraz nyarak. A termelők hosszú évek során alkalmazkodtak a környezeti feltételekhez. A fehérborok ezen a területen is 70-75%-ban vannak jelen a termelésben. Az utóbbi években illatos és rezisztens fajták elterjedése jellemző. A mennyiségi termelésen a hangsúly, bár a minőségi borok is lassan teret hódítanak. Jó évjáratban a borok könnyűek és lágyak, magas az alkohol maradék cukor tartalom. A vörösborok kevésbé testesek.

Az adaptációs *turning point* elmélet

Éghajlatváltozással számtalan kutatás foglalkozik, a különböző forgatókönyvek +1-6 °C-os átlaghőmérséklet emelkedéssel számolnak. (McCarthy, 2001) Az adaptációs *turning point* elmélet a múltban zajlott és a jelenben futó folyamatokat foglalja össze, majd a klímaforgatókönyvek figyelembevételével a lehetséges jövőbeli változásokat elemzi. Ezen változások megértése révén lehetőség nyílik időben történő beavatkozásra, ami csökkenti a klímaváltozás okozta negatív hatásokat. (Kwadijk, 2010)

James Hansen használta először az adaptációs *tipping point* elméletet a klímaváltozással összehangolva, 2005-ben. Ezt követően két éven belül az elmélet széles körben elfogadottá vált a tudományos közélet számára. (Russill, 2009) A bizonytalansági tényezők magas foka ellenére (Kriegler, 2009) az elmélet megfelelően mutatja a változások irányát és támpontot nyújt esetleges stratégiák kidolgozásához. Többek között a jövőbeli tengerszint változások elemzésére és alkalmazkodási stratégiák kidolgozására mutatkozott hasznosnak. (Huntington, 2012)

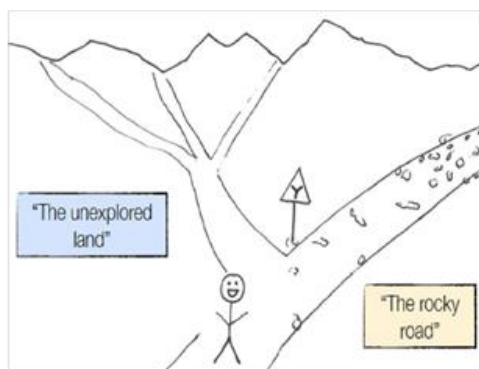

Figure 1. The turning point illustrated
(Werners, 2012, a)

Az adaptációs *turning point* a természeti folyamatok elemzésén túl figyelembe veszi és bevonja a klímaváltozás hatását, a társadalmi és ökológia rendszerek, valamint a szereplők érdekeit is. (Werners, 2012a)

Felhasználva ezeket az adatokat és eredményeket különböző jövőbeli forgatókönyvek, és alkalmazkodási stratégiák kidolgozására nyílik lehetőség. Időbeli és szakszerű beavatkozás révén a jövőbeli esetleges negatív hatások

kiküszöbölhetők, enyhíthetők, illetve akár pozitív irányba dönthetik el a gazdasági mérleg nyelvét. Az elméletet az 1. ábra mutatja be, ahol az ember a jelenlegi gazdálkodási módot folytatja. A kövek a jövőbeli nehézségeket szimbolizálják, amelyek megnehezítik az előrehaladást a jelenlegi gazdálkodási mód alkalmazásával. Ezt a szakirodalom „*the rocky road*” szemléletnek nevezi. Az adaptációs *turning point* elérésekor új alternatív lehetőségek jelentkeznek az ún. „*the unexplored land*”, a felfedezetlen vidék képében. Szemléletesen, e lehetőségek révén és új úton haladva, a köves út, vagyis a klímaváltozás okozta negatív hatások kiküszöbölhetők. (Werners, 2012b) Az adaptációs *turning point* elmélet alkalmazása árvízvédelmi és természeti értékek megőrzése, lazac populáció visszatelepítése és borszőlő termesztése kapcsán történt eddig. (Werners, 2012b)

Kutatásunk során első lépésként a társadalmi és ökológia rendszerek és a szereplők érdekeit mértük fel mélyinterjúk formájában. Az interjúk révén egy összetett kép kialakítása volt a cél a jelenben zajló folyamatok megértésére. Az interjúalanyok a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal, Növénytermesztési és Kertészeti Igazgatóságának munkatársai voltak. A megkérdezettek megfelelő, több éves tapasztalattal rendelkeznek a borvidékekről, illetve folyamatos kapcsolattartással rendelkeznek a helyi termelőkkel.

Az interjú során négy témakörbe csoportosítottunk 53 kérdést. Az első témakört a demográfiai adatokkal kapcsolatos kérdések alkották, mint például a kor, a munkahely, a szakmai háttér. A következő témakörben a csapadék, hőmérséklet és növényvédelemmel kapcsolatos kérdésekre fordítottunk hangsúlyt. Ezen kívül az időjárás és a borszőlő mennyiségi és minőségi paraméterek kapcsolatát is próbáltuk felmérni, illetve ennek a hatását a gazdálkodó éves bevételére (pl.: Mi a fő oka az esetleges termés kiesésnek? Ön szerint egy jobb évszám magasabb bevételt jelent a termelő számára?). A harmadik kérdéscsoporttal célunk a lehetséges határértékek meghatározása volt. A témakörön belül két csoportra osztottuk a kérdéseket. Egyik csoport a klimatikus paraméterek hatására irányult (pl.: milyen külső paraméterek határozzák meg a gazdálkodók döntéseit (szőlőfajta választás, telepítési időpont megválasztása, stb.), a másik csoport pedig a nem klimatikus paraméterekre vonatkozott (pl.: hány aszályos évet képes a termelő komoly anyagi problémák nélkül átvészelni? Használják-e a termelők öntözőrendszert?) Az utolsó részben az állami és EU pályázatokra, valamint támogatásokra és szerepükre fókuszáltunk. (pl. Pályáznak-e a termelők? Melyik támogatásokat pályázzák meg a termelők előszeretettel?)

Eredmények

A megkérdezettek több mint tíz éve foglalkoznak szőlő támogatások elbírálásával, szőlő nemesítés ellenőrzésével és szőlőtermesztéssel. Napi szinten kapcsolatban vannak a vizsgált borvidék termelőivel és forgalmazóival. Mind a két borvidéken aszály és fagykár figyelhető meg. Egerben 2002-ben kemény téli fagyok okoztak komoly termés kiesést. 2012-ben pedig komoly jégkár jelentkezett, sok helyen még a fás részek is sérülést szenvedtek. A termelők az elmúlt években eddig ismeretlen helyzetekkel és károkkal szembesültek a növényvédelem területén. 2010-ben peronoszpóra jelentkezett a virágzási ciklusban, ami eddig ismeretlen volt. A termés sok helyen 40%-os kárt szenvedett a térségben. 2011-es komoly aszály után felmerült az öntözőrendszer létjogosultsága, ugyanis ebben a régióban a csapadék 250 mm alatt volt a vegetációs időben.

Hasonló komoly aszály jelentkezik 2003-ban a Kunsági-borvidéken is. A fagykár megszokott ezen a borvidéken, viszont 2011-ben extrém -25 - -27 °C mértek, ami a fás részek elfagyásához vezetett az érzékeny fajtáknál. A teljes regenerációhoz sok helyen minimum 3-4 év szükséges, hiszen újra kellett nevelni a szőlő karokat is. Az elmúlt évtizedekben a művelésmód változása következett be ezen a vidéken. Az eddigi takarásos fejművelési technológiáról a jól gépesített magasabb művelésmódra tértek át a termelők. Ugyan csökkentette a termelési költségeket, viszont növelte a fagykár lehetőségeit a térségben. Szintén problémaként jelentkezik, hogy a téli fagykár során elvesztett tőkék pótlása elmarad. A hiány kiküszöbölésére a szomszédos tőkék továbbnevelés jellemző a területen. Ezáltal növelve a tőkék terhelését, ami csökkenti a fagy és betegségekkel szembeni ellenálló képességet. Így növelve a szőlőtöke terhelését és csökkentve a fagy, illetve betegség ellenállóságát. Sok helyen bevett mód a nemes saját gyökerének használata, mivel a homokos talaj védelmet jelent a filoxéra ellen. Ugyanakkor a megfelelő alany (szárazságtűrő) használatával csökkenthető lenne az aszálykár hatása.

A vizsgált borvidékeken az illatos és rezisztens fajták elterjedése tapasztalható. Ugyanakkor e fajták fokozott érzékenységet mutatnak aszály és hő stressz szempontjából. Az interjúalanyok egybehangzó véleménye alapján az időjárás meghatározó hatással van a szőlő, a must és a bor minőségére. Az érési időszak során bekövetkező magas hőmérséklet hatására a must savtartalma drasztikusan csökken, ami negatív hatással bír a bor aroma és illat összetételére. Hazai feltételek között 5 g/l must titrálható savtartalom jelenti az alsó határértéket. A magyar mustfok szintén fontos szerepet tölt be a jó bor előállításában. A mustfok fehérborok esetén fajtánként változó, 19-20 fok körül tekinthető ideálisnak.

A magas átlaghőmérséklet, és a csapadékhiány az érési időszakban alacsony sav és magas cukortartalmat idéz elő, ami egy erős alkoholtartalmú, fajtajellegét enyhén mutató bort eredményez. Fokozott érzékenységet mutatnak a magas érési időszakbeli hőmérséklettel szemben a Tramini, az Aletta, a Chardonnay fajták. A Kunsági-borvidék gyorsan hevülő homoktalajai ezt a hatást felerősítik. Ugyanakkor bizonyos fajták (Budai, Badacsony, Arany sárfehér, Pintes, Viktor) jó eredményeket mutatnak extrém meleg időjárási körülmények között is.

Egy-egy különösen meleg évjáratnak ugyanakkor pozitív hatása is lehet. 2011-ben a csapadékban viszonylag gazdag júliust, szokatlanul meleg és száraz augusztus követett. A vörösbor szőlőfajták eddig nem tapasztalt mediterrán, testes ízekben gazdag évjáratot produkáltak. Ugyanakkor a magas hőmérsékletek hatására korai szürettel reagáltak a termelők a bor minőségének megőrzése érdekében. A szokatlanul rövid szüretidő sok helyen komoly kihívást jelentett a szőlő feldolgozása során. A megszokott mennyiség többszörösét kellett egy időben préselni és erjeszteni, ami esetenként komoly helyhiánnyal járt. Fontos szerkezeti eltérés a két borvidék között, hogy míg az Egri-borvidéken a szőlőtermelés és a pincészet szorosan kötődik egymáshoz, a Kunsági-borvidéken túlnyomó többségben mindez különvált. A termelők sok esetben nem tudják magasabb áron értékesíteni a jó minőségű szőlőt, viszont a borászatok magasabb áron adják tovább a jó évjárat borait. Az Egri-borvidéken ugyanakkor a szőlőtermelés és bor előállítása legtöbbször egy kézben összpontosul, ami jó évjárat esetén mind a szőlészet, mind a borászat számára kedvező.

Az interjúalanyok egyértelmű véleménye alapján a termelők nyitottak az újdonságokra, aminek főként pozitív hatása van. Mind az állami, mind az EU támogatások népszerűek a termelők és borászok körében. A Kunsági-borvidék különösen magas pályázati aktivitást mutat, az országos pályázatok 60%-a itt összpontosult. A támogatások szerves részét alkotják a legtöbb beruházásnak, a

szőlőtermesztésben és feldolgozásban. A szőlőtermelés tekintetében szintén markáns különbség mutatkozik. Az Egri-borvidéken a minőségen van a fő hangsúly, a Kunsági-borvidéken ugyanakkor a mennyiségi termelés játszik fontos szerepet.

Következtetések

Az adaptációs *turning point* elmélet viszonylag új megközelítése a klímaváltozás kutatásban és klíma kommunikációban a különböző szereplők irányába. Kutatásunk az első lépések egyikét mutatja be, amelyben a múltban lezajlott és jelenben futó folyamatok összegzésére és értelmezésére összpontosítottunk. A klímaváltozás eddig nem látott környezeti feltételeket eredményezhet, a folyamatok megértése révén lehetőség van az időbeli és szakszerű reagálásra.

Válaszolva a feltett kérdéseinkre, az interjúk során a legfontosabb környezeti tényezőnek a hőmérséklet és a csapadék mutatkozott. Ezen belül a szokatlanul magas hőmérsékleti értékek, illetve a tavaszi fagykarak játszanak fontos szerepet. A klímaforgatókönyvek átlaghőmérséklet emelkedését és extrém időjárási események számának növekedését jelzik előre. Ezen hatások eddig nem tapasztalt körülmények elé állítják mind a termelőket, mind a feldolgozókat. Az aszály kivédésére egyik lehetséges megoldás az öntözőrendszer használata, ugyanakkor ez további elemzéseket igényel. A magas hőmérséklet magas must cukorfokot eredményez, viszont a savakat elégeti a fehérborokban. A sav fontos szerepet tölt be az íz és aroma anyagok megkötésben. Alacsony savtartalom mellett erős, viszont jellegtelen borok keletkeznek, ami rontja a piaci értéküket. A jövőbeli telepítések és beruházások során fontos elemezni az érzékeny fajtákat, és esetleges fajtaváltással felkészülni a melegebb termesztési körülményekre.

Az átlaghőmérséklet emelkedése ugyanakkor kedvező hatásokat is eredményezhet. A változás egyik nyertesének a vörösbor tekinthető. Fontos figyelembe venni, hogy Magyarország a szőlőtermesztő területek északi határán helyezkedik el, ami egy esetleges előrejelzett északi eltoldódással pozitív hatást eredményezhet. Ahogy számunkra új kihívásokat hoz a klímaváltozás, más országok termelői is hasonló problémákkal szembesülhetnek. Hosszútávon új nemzetközi piacok nyílnak meg a hazai bor számára, amit megfelelő és időbeli felkészülés révén a termelők és feldolgozók hasznukra fordíthatnak. Fontos szem előtt tartanunk a jól bevált módszereket (takarásos művelés), melyek évszázadok alatt alakultak ki és évről évre megóvták a termést a kedvezőtlen időjárási tényezőkkel szemben. Továbbá fontos a helyi fajtahasználat újragondolása is. A korábban megszerzett ismereteket, tapasztalatokat mindenképp hasznosítani kell, azaz nagy szükség van az ún. rejtett tudás aktiválására, ezáltal gyorsabban és rugalmasabban tudunk reagálni a piaci igényekre, és a stratégiai tervezés is hatékonyabbá válhat. (Rónavári-Kedves – Varga, 2013) A tájfajták hosszú idő alatt alkalmazkodtak és szelektálódtak a helyi körülményekhez. A nagyüzemi mezőgazdaság révén háttérbe szorultak, viszont az új világi fajták sok esetben érzékenyebbek az időjárási tényezőkkel szemben. A jövőbeli kutatás egyik lehetséges iránya a tájfajta használat újragondolása és a szükséges felvevőpiac kialakítása lehet. A termelők nyitottak az újdonságokra, viszont állami vagy EU támogatás nélkül kevés önerővel rendelkeznek. A döntéshozók felelőssége időbeli és szakszerű támogatásokkal elősegíteni a termelőket a jövőbeli kihívásokkal szemben.

Az adaptációs *turning point* meghatározásához további kutatások szükségesek. Munkánkat a must és bor paraméterek és időjárási tényezők közötti összefüggés vizsgálatával folytatjuk. Célunk egy modell kidolgozása, ami a csapadék és átlaghőmérséklet hatását vizsgálja a must és bor beltartalmi

értékeivel kapcsolatban. Különbféle szőlőfajták bevonásával értékelhető lesz a fajták jövőbeli érzékenysége a klímaváltozással szemben, illetve támpontot kaphatunk majd a telepítések fajtaválasztásához. Az időjárási körülmények előrejelzésére helyi klíma-forgatókönyvek bevonását tervezzük. Terveink között szerepel még a borszőlő fajták érzékenységi vizsgálata, a továbbiakban figyelmet fordíthatunk a növényvédelmi szempontok új kihívásaira, pl. a változás hatására új kórokozók jelenhetnek meg és terjedhetnek el, délről érkező szőlőkárosítók veszélye is fennállhat (ilyen pl. a *Scaphoideus titanus* kabócafaj). Komplex vizsgálatok eredményeképpen jövőbeli „*turning point*”-ok meghatározása válik lehetővé, ami segítség lehet a döntéshozóknak a megfelelő, és időben történő beavatkozásra.

Felhasznált irodalom

- ERDŐSI, F. (2011): A klímavédelem eddigi mérlege és kilátásai. *Tér és Társadalom*. 24(1), pp. 1–14.
- ESTEVEZ, M. A. – MANSO ORGAZ, M. D. (2001): The influence of climatic variability on the quality of wine. *International Journal of Biometeorology*. 45(1), pp. 13-21.
- HLASZNY, E. – HAJDU, E. – BISZTRAY, Gy. – LADÁNYI M. (2012): Comparison of budburst models predictions for Kékfrankos. *Applied Ecology and Environmental Research* 10(1), pp. 75-86.
- HUNTINGTON, H. P. – GOODSTEIN, E. et al. (2012): Towards a tipping point in responding to change: Rising costs, fewer options for Arctic and global societies. *Ambio*. 41(1), pp. 66-74.
- JONES, G. V. - DUCHÊNE, E. - TOMASI, D. et al. (2005b): *Changes in European winegrape phenology and relationships with climate*. XIV International GESCO Viticulture Congress, Geisenheim, Germany. pp. 54-61.
- JONES, G. V. - WHITE, M. A. et al. (2005a): Climate Change and Global Wine Quality. *Climatic Change*. 73(3), pp. 319-343.
- KRIEGLER, E. - HALL, J. W. et al. (2009): Imprecise probability assessment of tipping points in the climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 106(13), pp. 5041-5046.
- KWADIJK, J. C. - HAASNOOT, M. et al. (2010): Using adaptation tipping points to prepare for climate change and sea level rise: a case study in the Netherlands. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*. 1(5), pp. 729-740.
- LADANYI, M. - SZENTELEKI, K. et al. (2007): *The risk of Hungarian vine production from climate change aspect*. OIV conference, Budapest.
- MCCARTHY, J. J. - CANZIANI, O. F. et al. (2001): *Climate change 2001: impacts, adaptation, and vulnerability*. Contribution of Working Group II to the third assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press.
- MIRA DE ORDUÑA, R. (2010): Climate change associated effects on grape and wine quality and production. *Food Research International* 43(7), pp. 1844-1855.
- RÓNAVÁRI-KEDVES L. - VARGA I. (2013): *Tudásmenedzsment alkalmazásának lehetőségei*, In: Hamar F. (szerk.): *Multidiszciplináris kihívások, Sokszínű válaszok. Szimpózium-kötet*. vol. 2. ISBN: 978-963-7159-51-0, pp. 103-113.
- RUSSILL, C. – NYSSA, Z. (2009): The tipping point trend in climate change communication. *Global Environmental Change* 19(3), pp. 336-344.
- SCHULTZ, H. R. - JONES G. V. (2010): Climate Induced Historic and Future Changes in Viticulture. *Journal of Wine Research*. 21(2-3), pp. 137-145.
- SOAR, C. J. - SADRAS, V. O. et al. (2008): Climate drivers of red wine quality in four contrasting Australian wine regions. *Australian Journal of Grape and Wine Research*. 14(2), pp. 78-90.
- SZENTELEKI, K. - HORVATH, L. et al. (2008): *Climate Analogies and Risk Analysis of Hungarian Viticulture*. World conference on agricultural information and IT, IAALD AFITA WCCA 2008, Tokyo University of Agriculture, Tokyo, Japan, 24-27 August, 2008., Tokyo University of Agriculture.
- SZENTELEKI, K. - HORVÁTH, L. et al. (2012a): *Climate Risk and Climate Analogies in Hungarian Viticulture*. International Conference on Future Environment and Energy, 2012. IPCBEE vol.28. IACSIT Press, Singapore

TONIETTO, J. - CARBONNEAU A. (2004): A multicriteria climatic classification system for grape-growing regions worldwide. *Agricultural and Forest Meteorology* 124(1-2), pp. 81-97.

WERNERS, S. - SWART, R. et al. (2012a): Turning points in climate change adaptation. *Global Environmental Change* 16(3), pp. 253-267.

WERNERS, S. – SWART, R. et al. (2012b): *Adaptation turning points*. Identification of impact thresholds, key risk factors and potential adaptive responses. MEDIATION Project No244012, Technical Report No. D2.3, p. 49.

ONLINE HIVATKOZÁSOK (utoljára elérve: 2014. február 11.)

<http://www.egrihegykozseg.hu>

<http://www.hnt.hu>

<http://www.kunsagiborvidek.hu>

http://www.strazsaborrend.hu/dynamic/magyarorszag_borvidekei.pdf

A KKV vezetők képzési szokásai

A gazdálkodó szervezetek jövőbeni sikerességét alapvetően meghatározó tényező a tudás valamint a vezető személyisége, képessége. Vizsgálatunk középpontjába a kis- és középvállalkozások vezetését állítottuk, hisz a KKV-szektor szereplőinek döntő többségénél a vállalkozások tulajdonosa és tényleges vezetője ugyanaz a személy. Emiatt még meghatározóbb jelentőségű az, hogy az irányítói szerepet betöltők megfelelő képességekkel rendelkeznek-e. Az is kérdés, hogy a tulajdonosok felismerik-e – amennyiben van – képességeik fejlesztésének korlátait, és ezekben az esetekben önmaguk más – képzett, professzionális – vezetőkkel való helyettesítésének a lehetőségét. Munkánk során vizsgáljuk a sikeres stratégia megvalósítását elősegítő vezetői intézkedéseket, a menedzsment képességek erősítését szolgáló önképzési szokások alakulását.

Knowledge and the leader's personality and skills are the determining factors of a business organization's future success. Our research focuses on the leadership of small and medium enterprises, as in the case of most SME sector players, the owner and the actual leader of the enterprise are the very same person. Therefore, it is of even greater importance for the leaders to have the right skills and abilities. A further question arises, whether the owners of SMEs are able to come aware of the limits – if there are any - of the development of their own skills, and if yes, of the option to be replaced by other, qualified and professional leaders. In our study we examine the measures taken by leaders to encourage the realization of the successful strategy, and the state of the self-training practice to reinforce managerial skills.

A KKV-k helyzetének bemutatása

Egyre több gazdaságpolitikával foglalkozó cikk középpontjában jelenik meg a kis- és középvállalkozások helyzete. Egyre többet beszélnek jelentőségükről, felzárkóztatásukról és versenyképességük fontosságáról. Ennek legfőbb oka, hogy a kis- és középvállalkozások (továbbiakban KKV-k) helyzete alapvetően befolyásolja a gazdaság egészének helyzetét, hiszen már a számuk is a vállalkozások 99,9%-át teszik ki (1. táblázat). A kis- és középvállalkozások jelentős szerepet töltenek be a foglalkoztatásban (72,7 %), valamint a piaci verseny élénkítésében, hiszen ha az erős versenyben meg akarják különböztetni magukat a versenytársaktól, akkor valamiben újak vagy újszerűnek kell lenniük. Ezek az arányok hasonlóan alakulnak az EU átlagában is, ez alól azonban kivételt képez a hozzáadott érték, amely 4,3%-kal magasabb az EU-ban, mint Magyarországon.

1. táblázat. A vállalati nagyságstruktúra részesedése a foglalkoztatásból és a hozzáadott értékből Magyarországon és az EU-ban 2012-ben

Vállalatméret	Vállalatok száma		Foglalkoztatottak száma		Hozzáadott érték	
	Magyarország	EU27	Magyarország	EU27	Magyarország	EU27
Mikro	94,9	92,2	36,5	29,8	18,2	21,2
Kis	4,3	6,5	19,3	20,4	16,0	18,5
Közép	0,7	1,1	16,9	16,7	19,6	18,4
KKV	99,9	99,8	72,7	66,9	53,8	58,1
Nagy	0,1	0,2	27,3	33,1	46,2	41,9

Forrás: SBA Fact Sheet Hungary, 2012.

A KKV-k SWOT-analízise

A magyar KKV-k pontos megismeréséhez elengedhetetlen, hogy felvázoljuk erősségeiket és gyengeségeiket valamint mikro- és makrokörnyezetükben rejlő lehetőségeiket és veszélyeiket. Ennek feltárására összeállítottunk egy SWOT analízist, melyet korábbi kutatásainkra alapoztunk (Vágány-Kárpáti, 2011).

2. táblázat. A magyar KKV-k SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
✓ Rugalmasság és gyors alkalmazkodóképesség. ✓ A foglalkoztatásban betöltött szerep. ✓ Munkalehetőség speciális csoportoknak. ✓ Innováció. ✓ Versenyélénkítés; ✓ Diverzifikáltabb termékek és szolgáltatások. ✓ Új vállalkozói generáció.	✗ Munkaerőnek fizetett bérek. ✗ Méretgazdaságosság. ✗ Kapcsolat a feketegazdasággal. ✗ Hitelhez jutás. ✗ Összefogási hajlandóság. ✗ Tevékenység nemzetközivé tétele. ✗ Piaci potenciál. ✗ Termelékenység. ✗ Információellátottság. ✗ Vezetői képesség, vállalkozási alapismeretek. ✗ K+F kiadások. ✗ Munkaerő-leépítés. ✗ Kimutatott veszteség. ✗ Nyereségérdekeltség vs. fenntartható fejlődés. ✗ A marketing-kiadások.

Lehetőségek	Veszélyek
✘ Vállalkozásindítás feltételei. ✘ Az EB infóközpontjai. ✘ Inkubátorrendszer. ✘ Tudományos kutatói háttér. ✘ Nemzetközi versenyképesség. ✘ Az adminisztratív terhek. ✘ Integrálódás. ✘ Tanácsadói rendszer. ✘ Adózási körülmények. ✘ Export-élénkítő intézkedések. ✘ Vállalkozói képességek.	⚠ Makrogazdasági folyamat. ⚠ Multinacionális cégek. ⚠ Támogatási rendszer. ⚠ Áttelepülő KKV-k. ⚠ Közösségi előírások. ⚠ Adózási körülmények. ⚠ Média.

Forrás: Saját kutatás

A napjainkban tapasztalt turbulens környezeti változásokra a vállalkozások sokféle választ adhatnak:

- a munkaerő leépítése,
- a K+F kiadások csökkentése,
- a marketingre fordított összeg visszafogása, stb.

A vállalkozások ezeket a módszereket alkalmazzák leggyakrabban, pedig a fejlődés útja inkább az „előremenekülés”, proaktivitás lenne az innováció segítségével. A munkaerő leépítése helyett inkább annak fejlesztése, képzése lenne a célravezető. A K+F kiadások, valamint a marketing költségek csökkentése sem nevezhető a menedzsment által hozható legjobb döntésnek, hiszen a tanulmányok is azt mutatják, hogy fejlesztés nélkül át lehet ugyan vészelni a vállalkozás válságos időszakait, de a versenyképesség közép- és hosszú távú megőrzéséhez semmiképpen sem elégséges.

Turbulens gazdasági környezetben a vezetés – függetlenül attól, hogy egy nagyvállalat vezérigazgatójáról vagy egy ad hoc vállalati kezdeményezés élén álló menedzserről van szó – kiszámíthatatlan feladat. Ilyenkor a vezetés két jól elkülöníthető szakaszra bontható: az első a vészhelyzet idejére érvényes, amikor stabilizálni kell a körülményeket, és időt kell nyerni. A második az adaptív szakasz, amikor a válság okait kezeljük és kialakítjuk azokat a képességeket, amelyek segítenek, hogy az új valóságban boldogulhassunk.¹

A jelenlegi gazdasági helyzet magában hordozza azt a veszélyt, hogy a hatalmon lévők ragaszkodnak az eredeti elképzeléseikhez. Ahogy azt az előzőekben bemutattuk, rövidtávra szóló intézkedésekkel próbálják megoldani a problémákat: szigorúbb irányítással, mindenkit érintő megszorításokkal és átalakítási programokkal. Automatikusan arra hagyatkoznak, amiről tudják, hogyan kell tenni, azért, hogy csökkentsék a frusztrációt és elnyomják saját aggodalmaikat és mások félelmeit. Az elsődleges cselekvési mód számukra a már ismert szakértelem alkalmazása annak elősegítésére, hogy a szervezet átvészelve a vihart.

Ez érthető. A hatalmi pozícióban lévők számára természetes, hogy meg akarják védeni alkalmazottaikat a külső veszélyektől, hogy mindenki gyorsan visszatérhessen a normál kerékvágásba. Napjainkban azonban még a legkompetensebb vezetés sem képes ilyen védelmet nyújtani. Könnyen el-

bukhat az a szervezet, mely kizárólag a felső szintű menedzsereitől függ a kihívások megválaszolásakor.

Az „adaptív vezetésnek” nevezett gyakorlatot folytató vezetők máshogy gondolkoznak: a jelenben tapasztalható felfordulást arra használják, hogy lezárják a múltat. A folyamat során megváltoztatják az alapvető játékszabályokat, átalakítják a szervezet bizonyos részeit és újrafogalmazzák az alkalmazottak által elvégzendő munkát.

Nem könnyű rábírní egy szervezetet, hogy alkalmazkodjon a környezetében végbement változásokhoz. A vezetőknek szembe kell szállniuk a vállalati hagyományokat hűen követő gyakorlatokkal és tisztában kell lenniük azzal, hogy a megváltoztatásukra irányuló törekvések általában céltáblává tehetik őket.

A vezetés legtöbbször improvizatív és kísérleti műfaj. Azok a képességek, melyek normál esetben a legtöbb igazgató számára lehetővé teszik, hogy irányító pozícióba kerüljenek - analitikus problémamegoldás, gyors és határozott döntéshozatal, egyértelmű irányvonalak kijelölése – akadályozhatják a sikert.

Mivel bizonytalan környezetben (válságban) nem tudható pontosan, hogy milyen irányban haladnak, amikor kialakítják a szervezet adaptivitását, célszerű elkerülni a grandiózus részletekbe menő stratégiai terveket. Ehelyett sok kísérletet célszerű végezni. Természetesen ezek közül számos sikertelennek bizonyul majd és a cél felé vezető út állandó menet közbeni kiigazításból fog állni, de éppen ez a kitérőkkel tarkított útvonal játszik döntő szerepet abban a képességben, ami segíti a vállalatot a jobb termékek és eredményesebb folyamatok kialakításában. (Heifetz – Grashow, 2009)

Heifetz és munkatársai eredményeivel összecsengenek a Kotler és Caslione (2011) által megfogalmazott feladatok is. A vezetőknek tervezniük kell a „mának” és tervezniük kell a „holnapnak”, azaz „kettős víziót” kell kialakítaniuk, mely a rövid és a hosszú távú vízió együttesét foglalja magában. Eszerint a mára fókuszálva a jelenlegi ügyfelek igényeit figyelembe véve kell megfogalmazni a vállalat fő célját: a funkcionális tevékenységeiben megjelenő hatékonyság maximalizálását a jelenlegi lehetőségek tükrében. A holnapra fókuszálva pedig úgy kell kialakítani az üzleti vállalkozást, hogy az a jövőben hatékonyabban állja a versenyt. (Kotler - Caslione 2011)

A Boston Consulting Group kutatásai szerint azok a vállalkozások, melyek a gazdasági visszaesésre először habozva reagálnak, később általában túl súlyos intézkedéseket hoznak (pl. nagyobb mértékben csökkentik a kiadásokat, mint amennyire végső soron szükség lenne), ennek pedig az lesz az eredménye, hogy a vállalatnak sokba kerül majd a talpra állás, amikor újra beindul a gazdaság.

Anyag és módszer

Jelen tanulmányunkban egy – a KPMG által készített (Cservényák-Pusztai, 2010) – kutatás eredményeit hasonlítottuk össze egy általunk végzett 2012-es primer kutatás eredményeivel. A KPMG-s kutatás címe „A magyar vezetők önképzési szokásai” volt. A mintába 317 közép- és felsővezető került bevonásra online kérdőív segítségével.

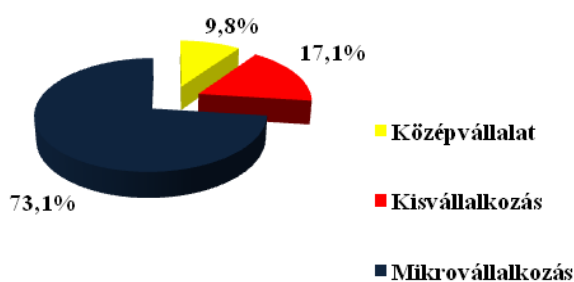
A saját primer kutatásunk (mely szintén kérdőíves felmérés volt) 2012 márciusa és szeptembere között zajlott és KKV-kra terjedt ki. Az intézmények kiválasztása hólabda módszer segítségével történt. A kérdezőbiztosaink a kiválasztott vállalkozások vezetőit/középvezetőit keresték fel és kérték meg a vizsgálatban való részvételre. A kérdezőbiztosok számára előzetes felkészítést tartottunk, valamint kitöltési útmutatót mellékelünk számukra. A válaszadás önkéntes volt.

A vizsgált szakaszban a kérdezőbiztosaink megkeresésére összesen 354 kérdőív állt rendelkezésünkre. A válaszadási hajlandóság jó volt: a megkerdezett vállalkozások 84%-a a kérdések több, mint 90%-át megválaszolta. Az ellenőrzés során helytelen, vagy hiányos, vagy nem megfelelő személy (vezető) által történt kitöltés miatt 58 kérdőívet értékelhetetlennek minősítettünk, így összesen 295 értékelhető kérdőívet elemeztünk.

A kérdőívek kódolását Excel 2007 program felhasználásával végeztük, az adatokat pedig SPSS 18 program segítségével elemeztünk. A statisztikai értékelés gyakorisági vizsgálatok segítségével, keresztábra-elemzéssel valamint ANOVA (variancia-analízis) módszer alkalmazásával történt. Jelen tanulmányban a vizsgált témakörök kérdéseire kapott válaszok elemzését foglaljuk össze.

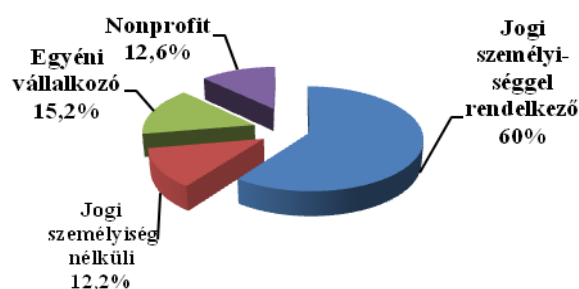
A mintánkba került vállalkozások alkalmazotti létszám szerinti megoszlása a következő: a mikrovállalkozások több mint 73,1%-os arányban szerepelnek a mintában, a kisvállalkozások a minta 17,1%-át, a középvállalkozások a 9,8%-át teszik ki (1. ábra). A KSH adataihoz viszonyítva a mikrovállalkozások alul-, a kis- és középvállalatok pedig felülreprezentáltak (ld. 1. táblázat)

1. ábra. A megkerdezettek megoszlása a vállalkozás mérete szerint

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra A megkerdezettek megoszlása cégforma szerint

Forrás: saját szerkesztés

Cégformáját tekintve a megkerdezett vállalkozások 60%-a jogi személyiséggel rendelkező, míg 12,2%-a jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (bt, kkt.). Az egyéni vállalkozók 15,2%-ban szerepeltek a mintában, a többiek pedig a nonprofit szférából kerültek ki. (2. ábra)

Eredmények

Kutatásaink alapján elmondható, hogy az önmagukat sikeresnek tartó vállalkozások vezetőinél különösen kiemelkedő a szakmai ismeret és a problémamegoldó képesség szerepe, de a kommunikációs képesség, az ötletek képviselése, a szervezési készség, a számítástechnikai ismeretek és az elemző készség terén is jobbak a lemaradóknál. A felkészültebb vezetők által irányított cégek hatékonyabban képesek reagálni a változásokra (proaktívabbak) és teljesítményük is jobb az átlagosnál. Ez az eredmény összecseng Wimmer - Zoltayné (2006) kutatásával, melyben megállapították, hogy a menedzsment képességek közvetlenül befolyásolják a vállalat teljesítményét.

A vezetői kompetenciák fejlesztése, valamint az összes dolgozó megfelelő szakmai tudásának gyarapítása és a vállalat hatékonysága között kapcsolat fedezhető fel. Ezért olyan fontos, hogy a dolgozók, illetve az ő munkájukat irányító vezetők is folyamatosan gyarapítsák tudásukat. (Kárpátiné - Vágány, 2011.)

A tanulási tevékenység megvalósulhat mind formális keretek között (iskolában, tréningeken), mind tapasztalatgyűjtés formájában a munkahelyen (learning-by-doing), mind pedig informális módon. A formális keretek között folytatott tanulás mellett egyre nő a szerepe az élethosszig tartó tanulásnak (lifelong learning), az iskolarendszeren kívüli, államilag elismert végzettséget nem adó, de a munkaadók számára nélkülözhetetlen szakmai képzéseknek is. (KSH, 2011)

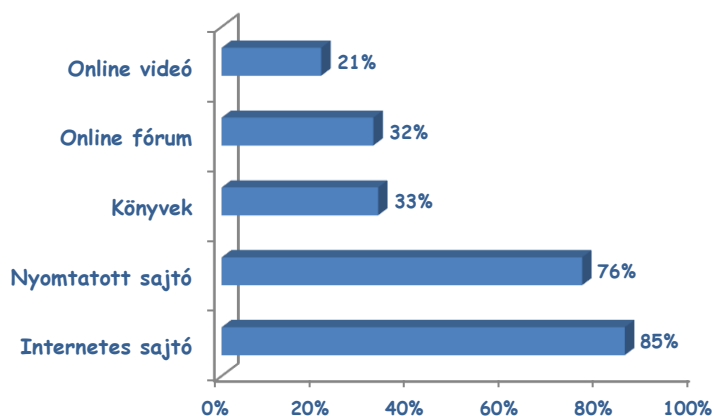
Az Európa 2020 célkitűzéseiben a legfontosabb öt cél közé is bekerült az oktatás, ezen belül is az, hogy egyrészt 10 százalék alá kell csökkenteni a lemorzsolódási arányt, másrészt el kell érni, hogy a 30-34 év közötti uniós lakosok legalább 40 százaléka felsőfokú végzettséggel rendelkezzen (Magyarország vállalása ez utóbbiban 30,3 százalék) (Európa 2020).

A versenyelőny megalapozását célzó munkaerő-fejlesztési módszerek terén azonban még mindig egy sor hiányosság tapasztalható mind a magyar, mind az európai vállalatoknál. A Forrester Consulting által készített tanulmány szerint (Consultation Magazin, 2009) ugyan a vállalatok többsége (90%) úgy látja, hogy a képzés életbevágóan fontos a versenyelőny megtartása szempontjából, egyharmaduknak mégis ilyen irányú programja. A KPMG-BME Akadémia 2010-es felmérése a vezetők önképzési szokásait vizsgálta. Az eredmények szerint a vállalatvezetők leginkább az jellemző, hogy inkább rövid tartalmakat olvasnak és kedvelik a tréningeket. (3. ábra)

A kisvállalatok vezetői arányaiban többet olvasnak vezetési témában: könyvet, folyóiratot, internetes portálok cikkeit, blogot és fórumot, valamint online csevegésben is aktívabbak a középvállalatok vezetőinél, illetve külsős vezető ismerősökkel és szakértőkkel is gyakrabban konzultálnak.

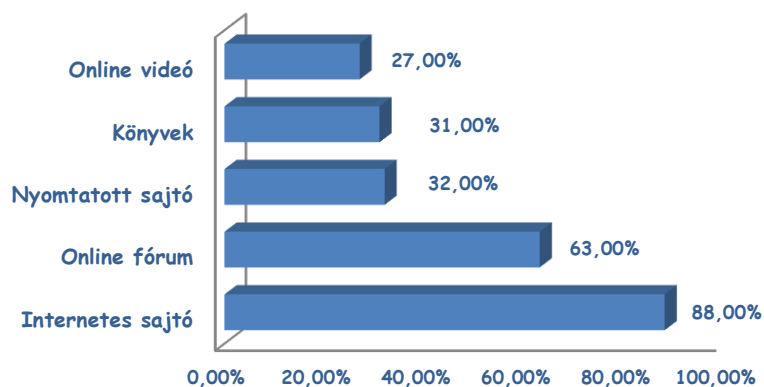
A mintánkban szereplő KKV vezetők is előnyben részesítik az internetes sajtót, ám további sorrendben jelentős eltérések tapasztalhatók: a nyomtatott információforrások helyett (javarészt forrás-hiány miatt) a szabadon elérhető tartalmakat részesítik előnyben. (4. ábra)

3. ábra. A vezetési témákkal kapcsolatos információforrások gyakoriságának megoszlása a válaszadó vezetők százalékában

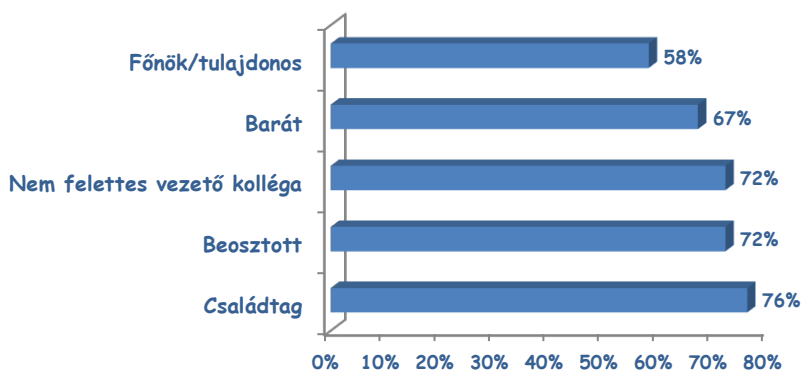
Forrás: Cservényák-Pusztai (2010) alapján saját szerkesztés

4. ábra. A vezetési témákkal kapcsolatos információforrások gyakoriságának megoszlása a válaszadó vezetők százalékában

Forrás: saját kutatás

5. ábra. Vezetési problémák megoldásában segítő személyek gyakoriságának megoszlása a válaszadó vezetők százalékában

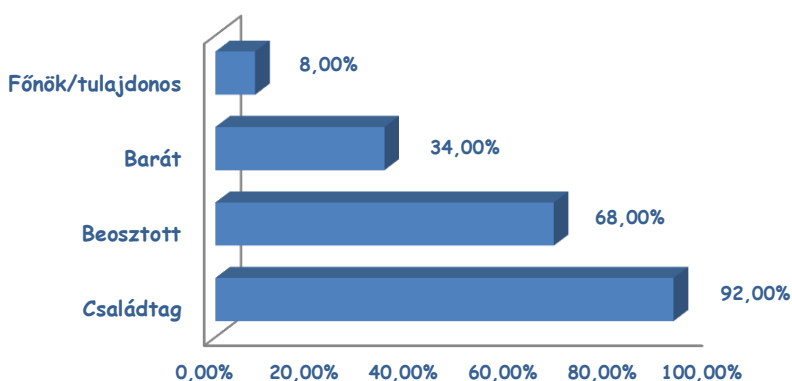

Forrás: Cservényák-Pusztai (2010) alapján saját szerkesztés

Vezetési problémáikat személyesen vitatják meg közvetlen - szintén vezető - kollégáikkal, beosztottaikkal, családtagjaikkal, és ritkább esetben a főnökükkel. A vezetők egy része igénybe veszi coach segítségét is, de ez a KKV-k vezetői számára túlzott költséget jelentene, ezért ők ezt kevésbé preferálják. (5. ábra)

A primer kutatásunkban vizsgált KKV vezetők esetében eltérés tapasztalható a sorrendben. Náluk ugyanis speciális a helyzet. Mivel esetükben a tulajdonos és a menedzser szerepek összeolvadnak, ezért a vezetési problémák megoldásában ez a kategória nagyon alacsony (8 %) értéket kapott. (6. ábra) Az első helyen a mi kutatásunkban is a családtag szerepelt, második leggyakoribb válaszként a beosztottat jelölték meg, míg a barátokat csupán a harmaduk jelölte meg „tanácsadóként”².

6. ábra. Vezetési problémák megoldásában segítő személyek gyakoriságának megoszlása a válaszadó vezetők százalékában

Forrás: saját kutatás

A vezetők mindennapjaihoz hozzátartozik a kockázatvállalás. A felmérések szerint azonban a kisvállalkozások vezetői nyitottabbak az újdonságokra, mint a középvállalatok vezetői. A KPMG által megkérdezettek 76%-a elébe megy a dolgoknak (proaktív) és 58%-uk nem elégszik meg az éppen rendelkezésre álló információkkal. (Esetünkben ez az arány 80 % és 62 %.)

A vezetők nagy része (89%) szokott kitűzni maga számára fejlődési célokat, ám már csak kevesebb mint a fele gondolkodik el azon, hogy vajon jó vezető-e.

A KKV vezetők esetében azonban korántsem ilyen kedvező a helyzet: csupán 47 % tűz ki saját fejlődési célokat de már csak 19,8 %-uk foglalkozik azzal a gondolattal, hogy jó vezető-e. Viszont itt meg kell jegyeznünk, hogy a kutatásunkban arra is rákérdeztünk, hogy mennyire tartják jó vezetőnek magukat. Egy 7 fokozatú Likert-skálán (0-6-ig) értékeltettük ezen képességüket. A válaszok meglepő eredményeket mutattak: a leggyakrabban előforduló érték az 5-ös volt, az átlag pedig 5,25.

A karrierrel kapcsolatos felelősség a vezetők többsége szerint saját magán múlik, ezért feltételezhető lett volna az önképzés motivációja, ám a vezetők a vezetői fejlődést egyik kutatás szerint sem tartják szükségesnek a karrierbeli előrelépéshez.

Az önképzési tevékenységben a vezetők nagy részénél a legfontosabb szempont, hogy az információ rövid legyen, könnyen hozzáférhető és ne igényeljen elmélyülést és aktivitást az olvasó részéről.

Következtetések és javaslatok

Kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy mind a KKV-k, mind pedig a nagyvállalatok vezetői egyetértenek abban, hogy a gyors információhoz jutás versenyelőnyt jelent. Ez a gondolkodásmód az önképzési szokásaik területén is tetten érhető. Éppen ezért fontos lenne könnyen hozzáférhető, apróbb egységekben fogyasztható minőségi, szakmai tartalmak fejlesztése.

Ezek a fórumok lehetővé tehetnék a tudás- és problémamegosztás előnyeinek kihasználását. A vezetők ugyanis különböző tapasztalatokkal, információkkal, tudással stb. rendelkeznek, melynek segítségével egy adott cég számára megoldhatatlannak tűnő probléma is megoldhatóvá válhat (nyílt innováció), relatíve alacsony költségek mellett, mely a KKV-k számára rendkívül fontos tényező.

A fent leírtak megvalósításához azonban elengedhetetlen az egymás iránti bizalom és az összefogási hajlandóság erősítése, valamint a vezetők tanulásban és tudásmegosztásban való aktív részvételre történő motiválása.

A tudás nem lesz kevesebb a megosztás által, hiszen ahogy George Bernard Shaw mondta: „Ha neked van egy almád és nekem is van egy almám, és elcseréljük őket, mindkettőnknek egy-egy almája marad. De ha neked van egy ötleted és nekem is van egy ötletem, és elcseréljük őket, mindkettőnknek két ötlete lesz.”

Felhasznált irodalom

- BAKOS N. et al. (2011): *Magyarország 2010*, KSH, Budapest
- CONSULTATION MAGAZIN (2009): *A továbbképzés jelentősége a vállalatok életében*, (on-line) Hozzáférés: <http://www.cons.hu/index.php?menu=cikk&id=393> (letöltés ideje: 2013. szeptember 12.)
- CSERVENYÁK T. - PUSZTAI CS. (2010): *A magyar vezetők önképzési szokásai: a 2010-es felmérés eredményei*; Tudatos vezetés KPMG-BME Academy, Budapest
- EURÓPA 2020 – *Kiemelt uniós célok a gazdasági növekedés terén*. (on-line) Hozzáférés: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_hu.htm (letöltés ideje: 2013. október 18.)
- HEIFETZ, R. – GRASHOW, A. – LINSKY, M. (2009): Vezetés (tartós) válság idején. *Harvard Business Review*, Budapest, 2009. november, pp. 20-22.
- KÁRPÁTINÉ DARÓCZI J. – VÁGÁNY J. (2011): *Vezetőnek nem születünk, hanem azzá válunk, avagy a KKV-vezetők önképzési szokásai*. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2011. aug. 25-26., II. kötet, pp. 329-333.
- KOTLER, P. – CASLIONE, J. A. (2011): *Kaotika*, Manager Kiadó, Budapest, 2011
- RHODES, D. – STELTER, D. (2009): Ragadjuk meg a recesszió nyújtotta lehetőségeket! *Harvard Business Review*, Budapest, 2009. július-augusztus pp. 32-33.
- SBA FACT SHEET HUNGARY, 2012., (on-lin) Hozzáférés: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2012/hungary_en.pdf (letöltés ideje: 2013. március 1.)
- TARÓDY D. (2013): *Kettős képesség a KKV-szektorban*. (on-line) Ekonomické štúdie – teória a prax, Hozzáférés: <http://www.irisro.org/gazdasagtan2013januar/G329TarodyDavid.pdf>
- VÁGÁNY J. – KÁRPÁTINÉ DARÓCZI J. (2011): A gazdasági világválság kihívásai és a kilábalás lehetőségei a kkv-k számára. *ÁVF Tudományos Közlemények*. Budapest, 2011. április 25. sz. pp. 207-214.
- VÁGÁNY J. - KÁRPÁTINÉ DARÓCZI J. (2011): *Csakis a változás állandó: – avagy hogyan menjenek elébe a vállalkozások a változásnak?* Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2011. augusztus 25-26., III. kötet, pp. 561-565.
- WIMMER Á. - ZOLTAYNÉ PAPRIKA Z. (2006): *A vezetés és a döntéshozatal szerepének elemzése az üzleti szféra szempontjából* (Projektzáró-tanulmány) Versenyképesség kutatás műhelytanulmány-sorozat 45. kötete, 2006. május pp. 46 - 48.

Hivatkozások és jegyzetek

¹ Ezt erősíti Taródy (2013) tanulmánya is. Véleménye szerint a szervezeti kettős képesség (*organizational ambidexterity*) kialakítása, azaz az egymással ellentétes viszonyban álló, hosszú távú, kutató, felfedező magatartás (*exploration*) és a rövidtávra fókuszáló, a hatékonyságra összpontosító, kiaknázó viselkedés (*exploitation*) együttes kezelése komoly szervezeti és vezetői kihívás, mely rendkívül releváns a hazai KKV-szektor számára is.

² Kutatásunk során átvettük a KPMG által alkalmazott kategóriákat, vállalva ezzel azt a kockázatot, hogy – a KKV-k esetében az alkalmazottak létszámának csökkenésével párhuzamosan – az egyes kategóriák közötti határ elmosódhat.

